

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 81/82, година XXII, јул–децембар, 2024.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Зорица Бранковић Басарић

Уредништво

Душан Стојковић, Горан Максимовић, Ивица Тодоровић, Обрен Ристић,
Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Славиша Миливојевић и Радослав
Вучковић (лектура и коректура).

Досадашњи уредници: Зоран Вучић (2002–2010); Радослав Вучковић и
Обрен Ристић (коуредници) (2011–2013); Радослав Вучковић (2014–2021)

Секретар уредништва
Јулија Марковић

Фотографија на корици
Лишће (уље на платну) / Данијела Давидовић

Ликовна страна
Фотографије из архиве Фото-колоније *Terra incognita*

Фотографије експоната из *Завичајне музејске збирке*

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Драган Савић

Технички уредник
Дубравка Ранђеловић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе
и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили Министарство
културе и информисања Републике Србије и Општина Сврљиг

Штампа
Галаксијанис, Ниш (galaksijanis@gmail.com)

Тираж
300

ISSN 1451-3218

САДРЖАЈ

	<i>Бдења</i>
Бошко Томашевић	
ПОРЕКЛО ПОЕЗИЈЕ	7
Драгица Стојановић	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	15
Русомир Д. Арсић	
ПАРАДОКСИ.....	18
Љиљана Лукић	
СЛУЧАЈ ДОКТОРА МАРКОВИЋА	23
Љиљана Марковић	
ОЛУПИНА ТУТЊИ, РАЗВАЛИНА	29
Томислав Ђокић	
ХАЈДУЧКЕ ПЕСМЕ.....	34
Милорад Владимиров Вучићевић	
КЊИГА У ИЗЛОГУ	40
Вук Златановић	
СТРШЉЕН.....	47
Јасмина Малешевић	
ИГРАЈУ МАЛИ ДРОНОВИ.....	54
Љубинко Велојић	
ЗРНА	58

	<i>Упознавања</i>
ПОЕТСКИ ГЛАСОВИ ИЗ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ	61
Марио Бенедети	
ИДЕМО ЗАЈЕДНО.....	61
Алваро Мутис	
ЖУДЊА.....	67
Бланка Варела	
CURRICULUM VITAE	69
Хуан Хелман	
ПОВЕРЕЊЕ	72
Ђоконда Бели	
ШТРАЈК.....	76
Реиналдо Аренас	
УВОД У СИМБОЛ ВЕРЕ	78
Пиједад Бонет	
ОЖИЉЦИ	82
Габријела Варгас Агире	
ПОРОДИЧНА ОКУПЉАЊА.....	84

 Тумачења

Душан Стојковић	
ОПАСНЕ ПРИЧЕ ЛУИСЕ ВАЛЕНСУЕЛЕ.....	89
Мирослав Радовановић	
ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ ПРОСТОР	98
Зоран Вучић	
ПЕСНИК ЧИЛИ СТИХОВИ СВЕТЛЕ ИЗ ЗАБОРАВА	103
Милијан Деспотовић	
ВЕЛИКО ЈУТРО ПОЕЗИЈЕ.....	105
Кристина Митић	
МИЛОДЕ С ЈУГА.....	110

 Подсећања

Бошко Ломовић	
О БРАНКУ, НА 200-ГОДИШЊИЦУ РОЂЕЊА.....	113
Душан Милијић	
МАЖУРАНИЋ ИЛИ ЊЕГОШ	118

 Промисљања

Љубиша Јовашевић	
ДА ЛИ ЗНАМО ГДЕ СМО СТИГЛИ,	
КОМЕ ВЕРОВАТИ И ЧЕМУ ТЕЖИТИ	127

 Дојађања

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“	
ЗА 2024. ГОДИНУ	142
Душан Мијајловић Адски	
СУДЊИ ДАН	145
Зорица Бранковић Басарић	
ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА ОДРЖАВАЊА	
ПЕСНИЧКЕ СМОТРЕ ПОСВЕЋЕНЕ ГОРДАНИ ТОДОРОВИЋ	149

 Сусрешања

ОД СУСРЕТА ДО ДАНА ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ	165
Радослав Раденковић	
ОСТАТИ ИЗА ПЕСМЕ.....	165
Недељко Богдановић	
У ЗАВИЧАЈУ	167
Милен Миливојевић	
СЦЕНА	168

Зоран Вучић	
КОЈИ У СВЕМУ ПОСТОЈИШ	169
Радослав Вучковић	
СЕЋАЊЕ НА МАЈКУ	170
Злата Коцић	
ЛИЦЕ	171
Обрен Ристић	
ВИД	172

Галерија Бгења

Милена Ристић и Ненад Ранђеловић	
ИЗ ГАЛЕРИЈЕ ФОТО-КОЛОНИЈЕ „TERRA INCOGNITA“	175

Башићина

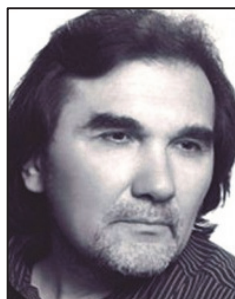
Слободан Митић	
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПРСТЕЊА	
НА ТЕРИТОРИЈИ СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ	185
Миливоје Трнавац	
СРПСКО РОДОСЛОВЉЕ	199
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА.....	212

Бронзани прстен – израђен техником ливења, урезивања и искуцавања. Секундарним савијањем фрагмента наруквице настао је тракасти прстен, пречника 2 cm. Пронађен је 2016. године на локалитету Сврљиг-град (атар села Варош). Тракасти прстен са спољне стране украшен је урезивањем и тачкастим искуцавањем, са унутрашње стране раван, крајеви проширени у виду главе змије, недостаје једна половина.

Бошко Томашевић

ПОРЕКЛО ПОЕЗИЈЕ

У једно доба кад мој Бог је цвао без помагача
у мени, ја поезији дадох своје време, дане
што пред
лицем њеним језерâ су била пуна огледалног сјаја и
у њима циљ мој неутолне страсти што певати се спрем'о.

Та снага сиња и мој завет над амбисом древним њене
моћи страшне срили су се сред младих мојих данâ обујмљених
амбицијом чистом к'о белина узвитлана „ледног јануара о
вечерима снежним“¹.

Тавно многогласје са незнаног пута толило се једрим
духом кога Божје небо ствара и теши циљем да ће наћи
место где се Анђео опија лепотом и сјајем својим, над
човеком лебдећи к'о неки природан покров нови.

И низ песама мојих отеше се тако из привиђења самог, са хѷја
маште крчене плугом усхићења, плавом тамом к'о платном
оденуте туге са које душа ми се цеди без стида пућена само
жељом да кад гасе ми се дани песмом истину кажем о раду, плоти
и земљи, животу чуду, светлости и тами, љубави смутњи, и свему.

ЛЕТО И УСУД

„Кад ниско небо ко поклопац належа
на дух наш који јечи у чами и самоћи“²
и све се зором лењој пустоши отвара,

¹ Шарл Бодлер: „Муза која се предаје“

² Шарл Бодлер: „Сплин“, LXXXI

летњи дан се ко разбојник опрезан лежају
нашем прикрада, тукућ по слепоочницама
небрањеним Голготу нових сати и сувим
ваздухом грло нам чепа.

Страх нас због бескраја неба плава ког светлосни
паук вишекраки муља и време развучено по глави
тежа и цео круг огледала у подне покреће и на нас
таласе врелине уз клетву гадно баца ко Христ некад
химне голготске.

Усред поподнева ненадано са багремара у башти
ветар се спусти на хаљине наше, на тело знојно, захвално
одједном свим бозима Васељене. И пожуре киша сред те
среће и лине муња светлост танку и божури по земљи
полегли оживе.

Путеви једни са путевима другим сред дана се среташе.
Прадревни усуд Христа краља с поруком је нико:
није једно без другог светлост. Блажени дани постају раком.
Ништа се не разуме лако без кружног божјег збира у тајној
вези са маком.

ЛЕТО КОЈЕ ДОЛАЗИ, XXVI

Јун је божур³
кад на лепоту овог света
пада лето
и његова сета.

Непомично грање
бездан сâм
који клобук жарни
спушта на сунчев плам
по табору земаљском
лије пиркав сан.

Са њим људи
тихи молитвени
крај црквене порте
уз липу раширену
кушају жедни врели лом.

³ Цитатни указ на стих Теда Хјуза: „Октобар је невен“. Прим. Б. Т.

Лун је божур
боја безваздушна трептава
ужежена
жито овршено
стрњика по пољу
широк пиргав дан
сатима простран
и мак црвен спарушен
стегнут уз прашњав пут
пали светлост
танкоблудну.

Летње смиље
Божјом руком
по виду раширено.

Шта радити
са слутњом зиме
обељене земном тугом
ко стонога брзом
долазећом?

ЈОШ ЈЕДНО ПОРЕКЛО ПОЕЗИЈЕ

Све је текло по чистој срећи, по домајама кужним,
све противречно ваљало се у мисли к'о дим улицом тавном,
мрежом се хватао стих док лута сивим мраком,
далеке Најаде уз приче светогрдне певале су пороке
давне поточног Божјом водом повијене.

Тако, у тој сомнабулној пизми светећ' се дрском пиру
разблуднога неба рађао се речник јада к'о пастелна балада
са Матисових слика којих срећник неки се сећа кад ноћном
тамом мећава туче прозоре плаве и свемир худи земну
раку у бескрајност покладнога мрака вуче.

То намет је неба и једне својте мрачне из повесма густа
палог човека. Многе је идеале млåке из плаве опште раке
скупљала му душа: љубав, чежњу, анђеле, небеса хладна,
успомене духовне и азуре снежне. Никад тај бездан са пира
маште не нађе пута до њега да му на трен по миљу пребира.

Тегобна песма коју сумор и ведрина храни, из љиљанског дола,
са жедних звезда над вечерњом шумом, уз причест врлу, човеку
се тад „гласом лудих морâ, хропцем неизмерним“⁴, изненада,
пропиштала у гнезду испод стрехе јави.

ВЕК ОВАЈ ПЕСНИЧКИ ПО МЕНИ ЋЕ СЕ ЗВАТИ

То није хир, но терет благовести да распустим јутрења
што жмирају бледо сред тавног метежа песничких душâ
које драшка тамјан по црвеном пришту док певају сонете
сликовима сувим и везу чипком лажних прича оде историји
с „љупкошћу кретена на лицу“⁵.

Ти поети с лиром на чаши и крџом под прстом дружина
моја лирска није била за коју бих на некој крми
дашчаног живота балио срце песничког регрута.

Ал' сада ено тамо, с Хелдерлином на Мајни сам! Лети ми срце
жалима морâ „кад узрева под сунцем жестоких грозд“⁶
и јонска земља гостољубива ме прима у доба кад
песником постајаш цео и стасавах ка „будућој зрелини“.

Са те земље светле коју брда носе свежим дахом
вратих се пун лахорна гласа да уточиште на кратко нађем
код песника оног што сред падина тосканских гледа Арно,
давно, тамо куда рѣди та река и иза јарболне плавети њене види
„мост што води, над видиком, у тешку таму Фрушког брда“⁷.

Да наставим ту судбу поетску, „већ и код нас још онога
века прошлу“, Суматру тужнога стаса да здравим, и њен
минули лик из цвета што преостао је, учини ми се касно.

Но, горд ја нисам! Носих током својим све заданости
пута, захвалан збиљи живота, томе да ћутим ко сам и шта сам
и само да гледам расута лета, младост моју к'о без тела,

завичај нови, песнички, да будим ког изнећу светом са стењком
гроба у азиљу. Европа моја није! Словенску жилу ја носим са собом,

⁴ Артур Рембо: „Офелија“, II

⁵ Артур Рембо: „Седмогодишњи песници“

⁶ Фридрих Хелдерлин: „Мајна“

⁷ Милош Црњански: „Стражилово“

ал' мирисну и високу к'о јаблана бачких плѐт међ' чијим гранама плавет пева и радосне сате живота земаљског у смелији носи свет.

Да век овај песнички к'о крет по себи назовем не би ме било стид.
И стог у инат да потврдим ово подигнем очи само и видим свој живот
к'о крошњу бреста над сонетном римом. Предамном Тиски цвет плови

у једном дану рођен и умро, а ја сам још жив, о душо, да певам младост
и старост трајања мог, двојност семена и корена, мирисави плѐт речи пред
којима од доба еона оних из сибирских степа пада снег.

И од тог времена ближи себи и песнику оном што по локви воде
пушта крхке лађе нагледах се залâ па земљу и морâ без човека слутим
и тишину жалосних олтарâ по кругу пакла гледам и проповед попа
слушам

уз „слике азура“ који сâмом рају безубим устима пред паством опонира.
Та истина овде као талац стиха мој гроб покрива и песме се
моје држи и „због чудног слатког мира“⁸ њоме се опија.

ПЕТРОВДАНСКИ ДОГАЂАЈ

Вољени ми оставише давно лето сред лета,
само један мирис ширио се баштом,
причао одозгоре танко-зелено, висио на петељци
под облаком полутавно. – Шта је рећи хтео?
„Прођоше ти лета, свет утихнуо,
наћулиш уши и чујеш брундање ветра-века,
у вековима твоји мили, уз миле котарица од прућа,
родитељи твоји млади, ти дете".
Све то, рад истине пуне, у слици овој недовољно је.

Написати: „У рукама им јабуке петроваче"
или рећи: „Миришу им руке на љубав давну
која збија уза се ограду баштенску, тавну,
и шапуће сенци 'без икаква гласа рѐчи'"⁹ – било би боље.

Но, врх истине је био: „Дан суботњи, лето.
Преда мном воћна зрелост и у зрелости мирис,
уз мирис котарица јабучна
– ко сан што труд га давни даде –
оне године свет ветровит био

⁸ Шарл Бодлер: „Путовање“, VII, 7

⁹ Роберт Фрост: „Кошња"

пред око ми котарица јабука,
испуштена треном,
са прастаре крошње паде".

ЛЕТО И ГРОБЉЕ

Хајдмо на гробље у лето! Ти остаци минулих светом тамо
су живи. Прекрива их цвеће, коров и шаш, сува земља што их јаше,
крст са обећањем небеских дражи, а они доле костима цели у хладу
помрчине, побеђени, у покров сандука кезе се, не видећи
ишта сем празног сопства које каже: Ништа.

То киша летња од немоћног Ништа пљушти, добује по цвећу и шашу.
Без неба поскочи сунце голо и забада зраке у земљу немоћне
да оживе ишта: ни ропце некадање, ни молитве без речи, ни Распеће
ког' прождрало је време сито залâ, одбегло смеху тиранском к'о јек
звери.

Хајдмо на гробље у лето! Још једном нек' се грца уз сећање
хладно о облику ока ближњег и странца кад цватљу багрема
гледали су
над усевима годинâ расејаних по црници огромној, без свода
и хлада, равнодушно гојној сред светлости сабласне и лажне.

Нико се неће поклонити умрлима. Цвеће у лето грцаће са ветром,
оморина подневна жубориће по тишини, судба њина иста, нехајна,
сред смиља, к'о похотна куја, чекаће госте зване по току звездâ
свакога лета непојамно густог и бацати их у страшна ждрела већ
покојних тела.

НАКНАДНИ СЈАЈ

Да ли оста још нешто да се о мени после
ове смрти каже? Накнадни сјај сред света
коме отиш'о сам стиснуо је у сè давно верне
мртве, у срећи мртве, спрам смрти равнодушне
људе, потајних надâ из прогласа Писма оног
што обећаваше свету бесузне дане, костуре
разигране, пјане, који гробници служе, без мржње, сред васкрсле таме.

Ја још у животу оном сјај нерођених славио сам
ревно у крчми што раскалашне је водила светлости
надсветљеној која не вара тело ни око, но само
пева кад се срце дигне да лети и кад на пољском

путу – декору старог лета – заукну еликсири невине плоти
и к'о упокојење млечно преко цветног мака падну.

Богате успомене са тог пута нерођења, чар њиховог
накнадног сјаја гледам, драгуље од костију, руже без кала
видим како их уз једра напухана плот смртна неком пучином
ваља док Бог са неба свему даљем бліди упорне руке, неорочног
осипања.

Вечности, зраку тога сјаја! – тако је то било! Од мучнога жара
живота остало је нешто нерођено! Давно, даље, све дубље, мртав
већ дужега века, радост тога Божјег знака, тој веселости свег бића
да „са земље је минуо сјај“¹⁰, сазнању да се „наше свако бучно
лето чини као хвалом ја славим и по разапетом
платну неверника неутолно пишем: „хвала!“

ЈЕДНОЈ ДОБРОЈ ДУШИ

Мила, добра душо, далека другима, коју обзири као
лепота хране¹¹, како ти усамљеност тврдне а воља
расте, тако све више љубави других потајно би хтела
твоја чиста снага у дробу ноћном сред звездâ
да је милост раних липâ чува и мирисних трава.

Ко зна још колико ћеш расти у себи тако самотна,
сва у скици жеље одвагане, одричућ' се природе, плоти,
сете удвоје, док будна те савест гледа како да
те сколи стидом, мрежом црном, гадном и сатирном.

Добра, чиста! Можда тако до краја живота
„док страшна лудила безброј људи мељу“¹²,
ти проћи ћеш вером, слепим добротинством,
природом твојом што од тебе – да л' случајем
ил' снагом? – једном створи божићно дрво човечјег
живота и стамено Свето где се дâри Божји купе.

¹⁰ Вилијем Вордсворт: „Ода о наговештајима бесмртности кроз
сећање на рано детињство“, II, 9

¹¹ Неки стихови у овој строфи су настали као пастиш Бодлерове
песме „Путовање“, део IV, строфа 4, стихови 1–4 и део IV, строфа
5, стих 1. Прим. Б. Т.

¹² Артур Рембо: „Зло“, II, 1

Не сањај стога – „дете са душом чедном“¹³ – ишта више.
Добрих дар на свом путу плати изузећем од трговачке
среће, ћара и проклетог збира добитка изгубљених људи без
стана у светом дома човека. Живи треном као снег што
фијуче преко бесних морâ док пахуље му се топе на велима
светлости а љиљани клањају снима доброте.

ЖЕЉА И ОВАПЛОЋЕЊЕ

Хтео бих, душо, да збацим јарам несрећних звездâ
са мога мяса уморног од света¹⁴ на путу језном
што ми снегом забрађује тело белим цветом хуе
шале и ангелус ми ледног звука подмеће уху, кидајућ'
тишину душе моје и цери се под прозуклим звоном дана.

Збацили оно што је у те разбљуђено и повиком теби
одаслато – кад слика Гојина свака је од тог лепша а
тек приказ смеха у рајском задужењу живота! – ропец
је сигурни што кроз црквене оргуље туче и плави милосрђе
сваког к'о кад крвник вуче уже чувано опрезно за
вражјег алхемичара неког.

Но има сенке која бремене људско сече. Дође такво
доба по храстовини тихој. Снег који пада преда ме,
васкршња вејавица душâ к'о усева на ливади весели лик,
гледа моје надне глади нежним оком Христа.

Услишена мисли, жељо чистог срца, сад далеко од гробница
јесењих, ја гредим без звездâ „као вилин коњиц кад
цвећем путује“¹⁵ а почиње дан. У засеоку поленскога бића,
треба наћи нов плам лепоте, ту светиљку вере да припадне
мени после мога пута уморног од света и пре но кад
„клијати почну трулежи августа“¹⁶.

¹³ Артур Рембо: „Сунце и пут“, IV, 9

¹⁴ Почетни стихови песме су пастиш два стиха из Шекспирове драме
„Ромео и Јулија“. У преводу са изворника ти стихови гласе: „И от-
рести јарам несрећних звездâ / с нашег мяса уморног од света“.
Прим. Б. Т.

¹⁵ Артур Рембо: „Засели“, XI, 3

¹⁶ Артур Рембо: „Сећање“, IV, 1, 4

Драгица Стојановић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ

На брежуљку
Села Драјинац
Школа

У школском дворишту
Играју се деца
Лепа ко јарићи
Скакућу
Играју коло румени
У лепој народној ношњи

Одмах до школе
Родна је кућа
Песникиње
Гордане Тодоровић

Ушла у праг
Земљу парлог
У очи оних који читају
У неверици

На жичаној огради
Опасане куће
Која не постоји

Улица Меша Селимовић

МОНАСТИР СВЕТЕ МЕЛАНИЈЕ РИМЉАНКЕ

Отац је домар мотела
Мајка у служби манастира
Свете Меланије Римљанке
Есма долази да пева

Зове мајку у собу
Придржава је за руку
Да лакше прође басамак
Не проспе вино које носи за обе
Мајчин стомак је пун плодове воде
Есма долази да пева
Дан пре мог рођења
И уместо са публиком
Есма са мајком пева
Иако већ почиње концерт
Чамци пристигли до обале
Дечаци препливали Бегеј
Есма не може мајку
Без песме да остави
Само у песми отац постаје
Власник мотела
И у истом трену
Мајка богата жена
Која се у сну моли:
Боже ако кћер родим
Нека и она пева
И нека као ја
У песми нађе
Све оно што нема

ГОВОРИ МАЈКА
ГОВОРИ ПРАМАЈКА

Ниси понела каљаче
Како без кишобрана кабанице
Да имаш бар на једну ногу
Да обујеш дубоку гумену чизму
За кишно време
Црну чизму налик на доколеницу
Или бар плетене приглавке
Лако да их сазујеш
Кад огреје Сунце
Мило Сунце
Дал ће икад више ограјати
Где си то загазила босе ноге
Зар не видиш
Змије излазе из бурмације

Где ћеш без оловчице
Ко ако не ти да опише
Свеопште потонуће
Ко ће ако не ти лепше да опише
Обалу без корака без дуге
Ако не ти драго дете моје

ЗАВЕТ

Поспрема очеву собу
Решена да после
Четрдесет дана жалости
Живи по свом канону

Са зида скида свеца
Порцулански тањир
Породичну фотографију
Са врха сата кукавицу

Очев глас јак као земљотрес
Јавља се из пукотина

Врати на зид свеца
Порцулански тањир
Породичну фотографију
Оживи кукавицу

Нека пева тик – так
Нека пева куу – куу

Врати мрвице са стола
На коме сам задњи пут вечерао
Џемпер мој
Што си однела на рециклажу
У оближњу америчку радњу
Врати на наслон

Земљи врати јасен
Не чекај јесен
Кроз перасто лишће
Хлад треба да стигне
И за твоју децу

Русомир Д. Арсић

ПАРАДОКСИ

ПАРДОН, ОД СВЕГА

Покушаћу да вам нешто не кажем. Пут којим треба да идем, градићу у свом срцу. Душом својом. Покушаћу да вас задржим на њему и да не знате да је мој. Тешко је, али шта ће ми нешто лако, што ми је одувек било страно. Биће времена и за лако, као и за све оно што је само све, саткано од ничега, ПАРДОН, ОД СВАЧЕГА.

КАД НЕ МОРАМ

Узео сам реч, нисам је украо. Многи покушавају да ми се у нутрину увуку, покупе ту реч и начине ме богаљем над богаљима. То што се ја не дам, неки тумаче као немоћ да се домогнем нових речи, или тачке на почетку нереченог. Све ово личи на нов начин патње зарад новог дана на који никако да се навикнем. Али мораћу, као и увек КАД НЕ МОРАМ.

ПАРДОН

Многи не схватају да је схватање неминовно, па иду тамо где је прошлост само прошлост. Оно и јесте тако ако се прихвати и схвати несхваћено. *Само да мало досолим чорбу и враишићу се.* Ваљда ме схватате као и увек када сте гладни, а ја сам сит ваших схватања. Пардон, несхватања да јело може и да се пресоли.

ВРЕМЕ ЈЕ ДА СЕ САЊА

Заборавио сам да вам не кажем и ово. Ако још нешто прећутим, бићу ту где нисам, што је мање више оно што сам вам упорно причао како ме не би разумели. Свака част онима који су хтели да чују неречено. Њих је сада лако не схватити, и не штети то ни по никакву цену.

Толико тога рекох, да ћу морати да станем, иако још нисам устао, јер ВРЕМЕ ЈЕ ДА СЕ САЊА, па макар и широм затворених очију.

ШТА ЈОШ НЕ РЕЋИ

Рекао бих нешто што није нешто. Изговорио бих то са задовољством, али зашто и чему кад од тога могу само да се сакријем. То није људски и неукусно је чак и за мене. Другима би то било занимљивије него да ме прате невидљивог. ШТА ЈОШ НЕ РЕЋИ?! Све је већ нејасно (не)речено.

О СНУ НАД СНОВИМА

Када сам доживео сан над сновима, ништа више нисам пожелео. Унео сам жељени сан, до зање трунчице, у све делиће тела и кренуо у лет. Лет ме и дан данас не напушта, иако сам остао без сна препун жеља за сном О СНУ НАД СНОВИМА. Нека и овако, нека, кад већ не може како је другима воља.

НАДАМО СЕ

Ливадом трче деца. Овце и јагањци пасу. Птице плету савршене песме. Дрвеће подрхтава од среће. Сунце точи умилне зрачиће који милују ову слику, па лепота врхуни и врије на све стране. Неко би да све ово избледи и потре лепоту зарад нечега што нема ни трунчице ведрине. А зашто, ни сам не зна, јер заиста не зна, а што је најгоре за све којима је стало до лепоте. Надамо се да је то само незнање. НАДАМО СЕ.

ЛЕПО, ЗАР НЕ

Шетајући Сомборским булеваром, на тротоару нашао сам двестотина и педесет динара. Испред мене ишла је једна девојчица. Питао сам да ли је то њен изгубљени новац. Она све на време потроши и зато нема шта ни да изгуби, одговорила ми је духовито, али и паметно, зар не?!

У празан џеп спустио сам нађени новац, свратио до цркве, положио га на икону, помолио се Богу и кренуо ка кући. Успут, у продавници узео сам пола хлеба и посан марга-

рин. Цеп ми је опет био празан, па ми је продавачица записала дуг.

ЛЕПО, ЗАР НЕ?!!!

Е, НЕЋЕ ВИШЕ

Загледан у нигдине уочавам СВЕ, а оно – оно мало НИЧЕГА упорно померам лево, десно... Смета ми док се мучим да прећем преко сопствене сенке. И шта даље?! Окрећем се себи и ономе што се није догодило, а било га је превише у мом животу. Е, НЕЋЕ ВИШЕ. Ја сам изван живота, у животу којем сам одувек тежио.

КАД СЕ ТЕЖИ НИЧЕМУ

Чудно нешто и још чудније ровари мозговима многим. Али то нешто у њима није ту њиховом вољом, а још мање вољом Бога. Ти мозгови су широм отворили приступ нечему и сад с „висина“ прате своју „моћ“ како вршља и спрема нестајање настанком ничега, као и увек КАДА СЕ ТЕЖИ НИЧЕМУ.

КАДА МИ ЈЕ НЕЈАСНО ЈАСНО

Ретко кад се догоди да се под дрветом настани сунце. Али када се деси чини се да је оно одатле нестало, а и даље ту му је сенка, а сунце не видимо, јер нас оно гледа. Покушаћу да ово разумем, и ако унапред знам да је све ово нешто што није везано за појаву испод дрвета већ негде где нема ни Д од дрвета. Сада вам је јасно што ћу ставити три тачке... Као и увек КАДА МИ ЈЕ НЕЈАСНО ЈАСНО.

ЗА ОНО ШТО НЕЋЕ ДОЋИ

Могуће је да је све било другачије. Сунце под снегом реткост је свакодневна. Птица у оку остаје без крила. Бацање камења још једна је бесмислица. Смех кроз шуму весеље је. Излазак на пут је оно што многим никако не полази за ногом. Шта још да вам не кажем?! Довољно је и ово за недовољност ову и ЗА ОНО ШТО НЕЋЕ ДОЋИ.

И ЈОШ ЛАГАНИЈЕ

Све што је већ прошло има име – ништа ново. Ново је поодавно старије од сваке помисли да је то већ било. Још који минут и... ?! И ништа ново. Даље ћемо онако како други хоће, а ми нећемо. То није оно у шта треба веровати. Само полако, И ЈОШ ЛАГАНИЈЕ, ако вам се хоће хитро у хитно.

А МОЖДА И НИЈЕ

Зашто је све наопако?! – питајући себе говоре многи не знајући зашто је све то тако, и настављају да живе, онако како живе. Наопако на лице. Можда би могло другачије? Али, било би другачије, а то је, то... А МОЖДА И НИЈЕ.

ДРЖИТЕ СЕ МЕНЕ

Пробали су многи да себи угоде. Труд и даље траје. Трајаће и после њих, као и увек док их није било. Можда ће труда да нестане, као и труда пре свих трудова. Не бих ја о труду прошлом, већ о ономе који је то одавно, пре него што га је било. Ама што ли ја... Ако вам није до оваквог труда, ДРЖИТЕ СЕ МЕНЕ, јер мене нема изван труда сваке врсте.

КАО НЕШТО ШТО НАС НЕ ЧЕКА

Посао који је започет одавно је и завршен. То што је сада у току, значи да ће га бити и после свих почетака. Раније смо те послове чешће упражњавали, па их је било све мање. Послова после послова можда више неће бити. Бар тако изгледа, и ако нам се послови непрестано намећу КАО НЕШТО ШТО НАС НЕ ЧЕКА.

ПОЧЕТАК БЕЗ КРАЈА

Ако сте на почетку крај вам је на корак испред иза. Будите срећни ако се пронађете и уочите путеве који су вас крили од вас самих. Неће вам бити јасно шта је са повратком у дан што вас је чекао дуже од тридесет и осам дана. То није оно што сам хтео да прећутим како би вам било јасно чему ПОЧЕТАК БЕЗ КРАЈА.

И КВИТ

Кренуло је. Коначно је све стало. Идући пут кретање напред имаће своје лице. Травка што не расте неће умети да не расте. Винуће се у небо, у једини дом спреман да је претметне у птицу. Све друго биће само друго. И КВИТ!

МОЖДА ЈЕ ТО ТО

Шта ли ће нам ово кад имамо оно. Чуђења нису утеха. Дајте да ставимо тачку на тачку и окренемо се себи изван себе. Унутра. Прошетајмо собом и запитајмо се где то још нисмо и зашто смо баш тамо. Послушајмо оно што се не чује. Ајде да мало не будемо ми. МОЖДА ЈЕ ТО ТО. Што непрестано нећемо, а хоћемо изнад свега.

ЈЕР ТИ СИ САМО ТО

Покушаваш да видиш, а не желиш. Упиреш поглед у прст који ти показује правац повратка у нигде, одакле никако да кренеш. И чему онда покушај на који си се усмерио?! Чему све оно што ниси ти, ЈЕР ТИ СИ САМО ТО.

КОНАЧНО ДА НЕШТО ЗАПОЧНЕМ

Крај је ту, а ја и даље покушавам да побегнем од себе. Улазим дубоко у празне просторе, без мене, упоран да ћу уочити макар прст свој. Летење над собом ме храбри и чини ми се да сам успео да себе приведем крају. КОНАЧНО ДА НЕШТО ЗАПОЧНЕМ!!!

Љиљана Лукић

СЛУЧАЈ ДОКТОРА МАРКОВИЋА

Откључавши ординцију доктора Марковића, сестра Марина застаде као скамењена: пацијенти који су нахрупили иза њених леђа угледаше доктора, воштаножуте боје лица, како лежи на канапеу. Сестра Марина залупи врата ординације и истрча у ходник вичући:

– Доктор је мртав!

Истражна комисија, која је потом стигла, није имала тежак задатак. Крај мртвог др Марковића нађене су капсуле седатива а на парчету хартије, искинутом из календара, писало је: – Својевољно сам изабрао смрт. Никога не кривите! Отровао сам се капсулама крај свога узглавља.

Истрагу је водио инспектор Перовић који је савјесно прегледао све до ситница у Докторовој ординацији, Отворио је чак и сваку бочицу са лијековима из ормарића, гдје су били уредно поредани, и запазио да у једној бочици недостаје једна капсула. Завртио је главом, ставио бочицу у џеп и понио је са собом. Својим сарадницима рекао је да је истрага завршена и да обавијесте родитеље доктора Марковића, који су живјели у оближњем селу, о овом немилем догађају.

Вијест о смрти доктора Марковића убрзо се прочула. Медицинско особље са Клинике, бројни другови, пријатељи и пацијенти искрено су жалили човјека о коме се могло рећи све најбоље. А тек његови родитељи! Било је ужасно гледати их онако скрхане болом. Жалост је ушла у сва срца и код свих је лебђело само једно питање: – Зашто је то учинио?

Инспектор Перовић није сматрао да је случај окончан, иако су, како је изгледало, све индиције јасне. Познавао је доктора Марковића као озбиљног тридесетогодишњака који је био заљубљен само у свој посао. Стан–Клиника, то је била путања којом се Доктор кретао.

Пошто је прегледао све у Марковићевој ординацији, инспектор Перовић је отишао до стана у коме је Доктор живио. Станодавка, са сузама у очима, причала је о свом станару искрено ожалошћена. – Био је најбољи човјек у овом граду – тврдила је.

– Али, такви и умиру. Неће гром у коприве.

Перовић је помно прегледао све што се у Докторовој соби налазило. Прелистао је књигу по књигу, углавном медицинске литературе. Наишао је и на неке гимназијске уџбенике. С пажњом их је држао у рукама, заинтересован именом које је било исписано скоро на свакој страници: ТИНА: – Имао сам и ја таквих шкработина – помислио је Перовић. На мојим књигама свуда је било исписано: ЛЕЛА. Гимназијске љубави које обично кратко трају! А да ли?

Три мјесеца касније, на сахрани Тијане Тадић, Перовић је ишао замишљен. Као и многи други у спроводу и он је дошао да испрати жену која је сматрана најљепшом у граду. Правник по професији, судија у Општинском суду и супруга исто правника Љубомира Тадића, Тијана је умрла од карцинома панкреаса. Та жена изузетне љепоте, својом неизлечивом болешћу, изазвала је свеопште саучешће у граду. Примјерним радом, браком у коме је имала двоје дјеце, својом љепотом, Тијана је била свима узор. – Таква љепота се рађа једном у сто година – рече неко до Перовића. – Ко је могао бити елегантнији од Тине? Па њена љупкост! Па доброта!

– Тина! – застаде у Перовићевим мислима. ТИНА – није ли то писало на оним гимназијским уџбеницима. Да ли то има неке везе?!

Неколико дана потом Перовић „случајно“ наиђе пред Судом на правника Тадића. Познавали су се, истина, само из виђења, но смртни случај је прилика да се изјави саучешће и оном с ким нисмо много блиски. – Шта ћете, данас људи умиру релативно млади – рече Перовић, пошто је изразио суучешће Тадићу. – Сад ваша супруга, а нема ни мјесец дана како је сахрањен доктор Марковић.

– Ужасно! Сви смо ми иста генерација. Бранко, Тина и ја ишли смо у исти разред основне школе и гимназије.

– Претпостављам да сте обојица били заљубљени у Тину – рече Перовић, прихватајући понуђену рукавицу разговора. – Како то да се Тина за вас одлучила?

– Ах, та давна времена! Био сам бржи од Бранка: рекао сам Тини да је волим и све је тако почело. Бранко, који је осјећтио ту промјену, почео је сам да се повлачи, избјегавајући наше друштво: Док смо Тина и ја отишли на право, он је изабрао медицину. Након тога смо се ријетко виђали. Али, ето, сад су отишли једно за другим, а ја сам остао сам.

– Инспектор Перовић није био од оних који воле много да тјеше људе: – Шта ћете, такав је живот – рекао је поздравивши се са Тадићем. Но обећао је да ће навратити једном код њега у канцеларију. – Кад стигне – додао је.

Одмах затим инспектор Перовић се упутио на Клинику, на којој је до недавно радио др Марковић. У Докторовој ординацији затекао је само сестру Марину јер, како му је објаснила, новопримљени лекар још није почео с радом. Ординација је одисала неком тишином која као да је имала своју тежину.

Инспектор Перовић је одмах отворио карте: мучи га Докторово самоубиство. Почео је да разговара са сестром Марином, интересујући се за Докторове пацијенте. Тражио је да види картотеку болесника због чега је морао да иде на посебно одјељење. Убрзо се вратио носећи картон Тијане Тадић. Сестра се сјећала да је гђа Тијана долазила др Марковићу на преглед. Запамтила ју је по изузетној љепоти и по самоувјерености којом је тражила да је др Марковић одмах прими.

Сусрет између Доктора и Тине био је веома срдчан. Мало су попричали о гимназијским данима, али је Тина прекинула тај разговор рекавши да има велики проблем. Претпоставља да има карцином панкреаса. Обишла је многе лекаре који дијагнозу неће да јој отворено саопште. Дошла је Бранку да јој он каже на чему је. Хоће да зна колико ће још живјети.

Бранко је најприје све пребацивао на шалу, онда јој је говорио како лекари неког „отпишу“, а он дочека дубоку старост, но Тина је била неумољива. Тражила је да је Бранко прегледа, али он јој је говорио да су, у сваком случају, за праву дијагнозу потребне детаљне анализе. Но ипак је пристао и замолио сестру Марину да изађе из ординације, што никад раније није чинио. – Уосталом – додао је – реците пацијентима да су за данас прегледи завршени.

– И изашли сте? – упита Перовић.

– Вас се не може лагати. Остала сам у сусједној ординацији, у којој тад, срећом, није било никога.

– И прислушкивали сте њихов разговор?

– И слушала и гледала кроз кључаоницу. Госпођа Тина се припремила за преглед и легла на сто за пацијенте. Др Марковић јој је пришао видно узбуђен. – Дошла сам теби јер знам да си био заљубљен у мене – рекла је. – Желиш ли ме још?

– Тина! – одмицао се др Марковић – не буди луда! Ти ниси жена која би могла некога да вара. А сем, тога, Љубомир је био и остао мој најбољи пријатељ.

– Кад је човјек на прагу смрти све се мијења – муцала је Тина облачећи се. – Имаш ли цигарету?

Доктор Марковић јој је понудио цигарету и помогао јој да је запали. Пушила је журно, нервозно. – Знаш, Бранко – рекла је – ни данас не могу да одредим кога више волим: Љубомира или тебе. Свеједно је што нисам живјела с тобом јер сам стално на тебе мислила.

Бранко је сједио оборене главе. Бјелина зида у ординацији као да је прешла на његово лице.

– Збогом, Бранко! – рекла је Тина пружајући му руку. – Сада је свакако касно за све!

– Збогом! – одговорио је Бранко обухвативши њену руку објема својим.

Кад је Тина изашла, Доктор је легао на лежај за болеснике, онај исти на коме је нађен мртав.

– Даље знате – завршила је сестра Марина.

– Да. Ујутро је нађен мртав. Али у међувремену сте га ви убили.

– Ја? Па ви сте луди! Откуд вам само таква идеја?

– Да. То ми је тек сад постало јасно.

– Ви се шалите, инспекторе?

– Не, говорим најозбиљније.

– Али какав бих разлог ја имала за то?

– Били сте љубоморни. Радећи са доктором Марковићем заљубили сте се у њега, али он то уопште није примјећивао.

– Ја... муцала је сестра Марина.

– Зато сте и остали да прислушкујете.

– То је била обична радозналост.

– Није. Јер након што је Тина изашла из ординације, ви сте упли у Докторову канцеларију.

– А тако – викали сте бијесно – светац има љубавницу!

– Шта ћете ви овдје? Зар се нисмо договорили да изађете? – обрецнуо се на вас Доктор.

– Како договорили? Послали сте ме да изађем да бисте били насамо с том Тином, која је дошла овдје да вам се бесрамно нуди.

– Шути! – викнуо је Доктор – Шта ти знаш о томе?

Ви сте почели хистерично да плачете. – Ја те волим ! – викали сте.

– Узалуд. – одговорио је Доктор. – Тина је била једина љубав мог живота. Само сам њу волио.

– Не узбуђујте сте! – рекли сте му.

– Узмите неко средство за умирење!

Сестра Марина је сједјела без даха.

– Па откуд ви то знате?

– Знам и да вам је др Марковић рекао да га пустите на миру, да сте досадни, да вас никад не би могао вољети јер је живот посветио Тини која је, ево, тешко болесна и одбројани су јој дани. Ви сте се избезумили на те ријечи, али сте се онда нагло прибравили и донијели Доктору пилулу за смирење. Он ју је узео без ријечи, можда ништа не сумњајући а, можда, и да се ратосиља живота. Смрт је наступила након неколико тренутака и то је, изгледа, био ваш тријумф. Бочицу опасног отрова, у којој је недостајала једна капсула, ставили сте у ормарић, а крај Докторовог узглавља бочицу са седативима која је била више од половине празна. На парчету хартије (лист истргнут из календара) написали сте неку врсту „потврде“ о Докторовом својевољном одласку у смрт, пишући то у његово име. За дивно чудо, у великој журби око Докторове смрти, нико није ни примијетио да то није његов рукопис. То с рукописом открио сам тек у Клиничкој картотеци, читајући Тинин картон. Речено ми је да ви пишете те картоне.

– Да, да – муцала је сестра Марина. Избезумила сам се кад ми је рекао да ме мрзи. А због њега сам одбила многе друге удвараче. Надала сам се да ће Доктор ипак једног дана припасти мени. Нико није знао колико сам га вољела! Но оно што се десило у ординцији, како сте то сазнали?

– Од Љубомира. Он је пошао код Доктора јер му је Тина оставила цедуљицу на којој је писало да је отишла до Бранка. Било му је то чудно и знајући за њену болест бојао се да себи нешто не учини. Зато је пошао у Бранкову ординацију да види да ли Тина заиста тамо. Али мимоишао се с њом у неколико тренутака. Из ординације се чула вика и Љубомир ми је, тешка срца, признао да се приближио кључаоници да види и чује шта се унутра дешава.

– Па зашто ме тај Љубомир није пријавио?

– Он није знао да сте ви Доктора отровали. Чуо је да сте му предлагали да узме нешто за смирење и сав ваш разговор са Доктором, али уопште није посумњао у вас и отишао је прије него што сте Доктору дали смртоносну пилулу. Он није видио вашу манипулацију с бочицама, али мени је Докторово

самоубиство дјеловало некако чудно. Ваљда постоји и нека професионална интуиција. Кад сам у ормарићу наишао на бочицу, на којој је била наљепница: „Опасно!“, недостатак једне капсуле учврстио ме у увјерењу да је посреди убиство које је учинила нека смушена особа. Извините што то кажем, али у том тренутку нисам посумњао на вас. Дјелујете тако отресито а нисам ни помислио да бисте ви то учинили. Но ипак није ми јасно: откуд бочица са таквим отровима у Докторовој ординацији? То се обично држи на неком посебном мјесту.

– Ја сам је донијела дан раније. Жељела сам да коначно признам Бранку своју љубав.

– И хтјели сте да га уцијените?

– Само да му покажем да ћу се смјеста отровати ако ме одбије.

– Намјеравали сте то да учините?

– Да. Смисао мог живота био је Бранко. Али све до тог дана нисам знала да је неко живио у његовим мислима. Нисам знала за Тину. Познавала сам је једва из виђења. Али зашто је тада она дошла Бранку обавијестивши о томе Љубомира цедуљицом?

– Признала је то супругу дан прије смрти. Отишла је Бранку не само да чује тачну дијагнозу него надајући се да ће остатак живота провести с њим. А Љубомира је обавијестила зато да је он затекне са Бранком не би ли патио бар мало. Није право, сматрала је, да пати само Бранко.

– А сада кренимо! – рече инспектор Перовић. – Случај доктора Марковића је завршен.

Сестра Марина пође без ријечи.

Љиљана Марковић

ОЛУПИНА ТУТЊИ, РАЗВАЛИНА

(кримић)

Тај свет више не постоји
то су само висуљци некадашњих речи
дана сјајних, закачених около као
украси на новогодишњој јелки
Треба да се појави неко ко ће га извести одатле
Заглавити се у времену
ту је твој крај
или можда почетак наглих и крвавих завршетака

Прича, неразвијена у животу
као застава тробојка
на ветру великог и веселог празника
покидана од силицијумских жица и катодних цеви
закачена за муњевите аутомобиле младости
једном, из освете, слепих очију
заклања поглед младића
лепог као да јури кроз стрип
и смешта га поред дрвећа
сада већ у сломљеној канти
да не исцури још воде

из једноставог, једноставног разлога
некад давно била је закопана
у осмеху бледог човека
и хтела је да опет врисне

Онда долази Барнаби
а понекад и доктор
за лудаке
који су успоменама дали превише важности

НО, НО

Но, но, немој то да говориш
Увек има још понешто да се изгуби
Прст, или нога
песма птица која се обраћа твом уху
добар поглед с прозора старог стана
двориште за продају засејано отровом
Моћ певања, или речи
које испадају из зобнице
да их иза тебе идући
зобљу
мршави планински коњи

Коса може да нестане
и тек, одједном, немаш
ни круну ни ореол
ни рам у коме се смејало твоје лице

И кријеш своје губитке
као зубе које си изгубила
покриваш их дланом
учествујући ипак громогласно
у комедији овога света Твој осмех
оштећен и бедан, не баш леп приказ
Ипак, унуцима је драго да виде како се смејеш
баш је слатка, кажу
и зову те бако

а замишљала си да ћеш бити баба
опасна вештица којој, кроз мочвару
цептећи, прилазе невољници
да им даш лека за њихове нејасне ране
и која умире, мирно као трава
окружена нарицањем слепих мишева
и змија које си спасила

БЕТОН

Около је био бетон
Камење са даждевњацима

и мирисним шибама биља
на видику
Припитомљене змије
вребале су
тек да искушају своју природу

На то брдо, које је
горело у магли свитања
и понирању у ноћ
слало ми позиве по цврчцима
никад нисам отишла

А он ми једном каже:
На ту мисао
ко први уздахне...

...земља се затресе
Попадале флаше, столови
и столице нас збацише
сломише своје ноге и отрчаше
слободне

Саксије отказаше своју згуснутост
земља се просу на тај ред
а вино
то пиће с којим се пије живот
потече опет, у опасним линијама
да прослави поновни загрљај
са камењем и биљем

а човек, ако хоће, нека приђе

ОВА ЗЕМЉА

Ова је земља тако мала
наслaгана и стиснута
као ружин пупољак
Где се сакрити
мисли једна жена
требало би да све тајне
љубави имају за себе

један нов град
Ових неколико листића
обесхабрује је

Тад се сети
да бар вода има у изобиљу вода
које се разливају
и неба које се у њима огледа

и тај простор одраза и сјаја
учини јој се довољан. Осим тог
располагала је
са два непрегледна времена
прошлошћу и будућношћу
(која, уосталом, заузимају
скоро целу временску осу)

НАЂЕНИ СТЕ, О ИЗГУБЉЕНИ

Нађени сте, о Изгубљени
о Радосни, изашли из росне шуме
окупани и пробрани
после свеколике ноћи
с телом које опет мирише
на посластице природе

У забуни неко ми
кишом попрска косу
и схватих да сам опет млада
као жена после пољупца

и да се њишем

као оно, као оно
са завезаним језиком
ћутљиво
увек насмешено
цвеће

МЕСЕЧЕВ ПЕЧАТ

Међу облацима је
у изобиљу киша, липа и корака
тог летњег светог тројства
Ко би од тога остао нормалан

па опет стадох на пуст трг
као на месечев печат
повучена реченицом
из давног разговора

Крила и златне сандале остављам
ономе ко је овде заслужио споменик
и одрешито крећем
на речену адресу где ћу

у мом црвеном цемперићу
у мојој хеклааној сукњици

попити кафу за столом уз прозор
Како она уме лепо да се
понаша, волим да чујем (без обзира на
кораке Данила Киша
који шпарта низ улице)

А онда ћу устати
да затворим врата
и испратим тетку
која одлази у било који свет

Кад
закључах
(ту успомену)
ухватих се да стојим насред празнине

чекајући
да се осмехнеш и започнеш
тај дан
за који рече
да га си нашао
у сну

Томислав Ђокић

ХАЈДУЧКЕ ПЕСМЕ

ХАЈДУЧКА ТРАВА

Белоглава и гиздава,
једина је епска трава.

Цветови јој кружни, бели.
Љуте ране да зацели.

Тешка рана у хајдука!
Голема га снашла мука!

Уједала сабља мучки.
Пркосио зуб хајдучки.

Од те травке бол престане.
Њом му јатак вида ране.

Хајдучка је трава јача
од Турака и од мача.

Чудотворног има лека
дивља, шумска аптека.

Од ње прође бољка свака
Радојице и Новака.

Мелем што се од ње справља
и од клинца опоравља.

Па јуноше здраве наше,
све до дичног харамбаше.

На камену вечно ниче
чаробница та из приче.

Црпе снагу из дубина.
Лечи Старог Вујадина.

Од душманске руке брани.
Прострелној се руга рани.

И пушчано призна тане
да је трава та без мане.

Разувери и безверца.
Достојна је десетерца!

'АЈДУЧКА ПАДИНА
(топоним у Скорици)

Бујице су текле, текле,
ал' задњу реч нису рекле.

Причале би, мен' се чини,
о 'Ајдучкој, о падини.

На скоричкој тој планини
остао је траг дружини,

Мотрили су са те тачке
на друмове клачевачке.

Калили се, све на муци,
и јатаци, и хајдуци.

Помрли су колибари.
Оживели копривари.

Ал' мен' мучи тешка мука:
Да откријем траг хајдука!

Китила је колац глава,
ал' хајдучка оста трава!

Слутим стопе харамбаше.
Он и јутрос сабљу паше!

Унуци му сви кречари.
Ништа епско, ал' не мари!

Сија ћемер на кречани.
Ипак, светле епски дани.

А столетна буква ћути.
Године јој к'о минути.

И данас се песма пише,
јер на епску реч мирише.

„БУРЂЕВ ДАНАК – ХАЈДУЧКИ САСТАНАК“

Зелени се кров над главом.
Овенчани старом славом.

К'о да им се Турчин руга,
зима беше страшно дуга!

Од дремања нема ништа,
ни од вина и скровишта!

Доле гусле, сабља горе!
Хајдуци су да се боре!

На вратници оста венац.
Пред њима је шумски зденац.

Увелико шума листа.
Кукавица кука иста.

Позната им свака стаза,
свака стаза и богаза!

Већ хајдучко срце бије
чекајући Османлије.

Целу чету кад построји,
харамбаша сабље броји.

Хвала Богу, све су живе!
И орлови им се диве!

Где су Турци, Анадолци?!
Чекају их кршни момци.

Сањајући ћуп са златом,
калиће се новим ратом.

А јатаци нек' се смире.
Кроз прозорче да не вире!

Ал' ко љуби лепо лице,
лепо лице крчмарице?!

До следеће хладне зиме
сећање се слади тиме.

Кол'ко турских каравана
до следећег Митровдана?!

„МИТРОВ ДАНАК – ХАЈДУЧКИ РАСТАНАК“

Чалме, чибук, јатагани.
Анадолски каравани.

Бусија на месту правом.
Наставља се игра главом.

Променљива срећа прати.
Крв и ране, па дукати.

Војевали тол'ко пута.
Лист опао, трава жута.

Јесте сладак турски новац,
Али у сну језа, колац.

Заробљена два хајдука.
Језива их чека мука!

Дружина их ћутке жали.
Душману у руке пали.

Јао несрећо, јао муко!
Вратиће им бар троструко!

Али време за то није.
Већ данима киша лије!

Ни да чучнеш иза жбуна.
Без зеленог он је руна.

Док се хајдук Богу моли,
Видици к'о тиква голи.

Зар заседа сада може?!
Покисли до голе коже.

Једнима се други жале.
Како ватру да запале?!

Невоља им већ до гуше!
Где чакшире да осуше?!

И у шуми, чак дубоко,
видело би турско око.

Страх од огња болно жацне.
Ни пламичак да палацне!

Ни колиба, нити кућа,
а већ кашаљ цепа плућа.

„Браћо моја, нема друге,
остављамо голе луге!

Виш' од борбе нема ништа.
Назад, браћо, у скровишта!

Киша лије, киша пљушти.
И кроз рукав нама шушти!

Истина је ово жива.
Митровдан нас већ п(р)озива!“

ШУМАДИЈА ТРИСТА ГОДИНА КАСНИЈЕ

Ђурђево данак – изостанак!
Нити вуци, нит' хајдуци!
Нигде Старог Вујадина,
нит' иједног од два сина!
Шумадија без бачија.

Од Турака нигде ништа,
само пуста колибишта!

Нит' Мијата харамбаше,
нити Новак сабљу паше,
нит' Грујица коња јаше!

Шта ли раде крчмарице младе?!

Ко да бистри црне дане?
Ко да оштри јатагане?
Ко да пљачка караване?!

Нигде гусле, ни дукати,
нити песме да их прати!

Нит' хајдучке језде чете!
Нити гора - да се сете!

Наишле су биљне чуме,
уништиле древне шуме.

Уместо да гусле јече,
тестеришу дрвосече.

На тераси ресторана
ни трагова од турбана!

Певачица из Це-мола.
Место вина, кока-кола!

Блиста трака аутопута.
Где је хајдук – да залута?!

Избледели епски дани.
Зарђали јатагани.

Само једна буква сува
још јатачку тајну чува.

Милорад Владимиров Вучићевић

КЊИГА У ИЗЛОГУ¹⁷

*Животи није оно што си прожевео
нећо оно чега се сећаш.*

Г. Маркес

Рођен сам у Земуну, у којем нисмо дуго живели. Пред полазак у школу, преселили смо се у други град. Били смо урбана номадска породица и селили смо се тамо-амо. Нигде нисмо становали дуже од неколико година. Одрастао сам у разним градовима у Србији, Хрватској и БиХ. Обичаји и начини понашања нису били свуда исти. Ми деца били смо заштићени неком непознатом силом, од мржње и зазирања једних од других. Свакодневица је била мирна, живот је текао без већих несугласица. У нашим слободним играма, у које нам се старији нису мешали, по питомим двориштима, блатњавим улицама, околним барама и бајковитим ливадама, непријатеље смо бирали и стицали прерушавајући се у Индијанце и каубоје. У зависности од ратне опреме преласци из једног табора у други су били чести, али без поремећаја бројчане равнотеже ратника.

Током пресељавања, неретко су ме пратила помешана осећања среће и туге. Радовао сам се селидби и нестрпљиво очекивао нова пријатељства. Насупрот томе, растанак од драгих другова је увек био жалостан. За утеху размењивали смо адресе и обећавали да ћемо писати и остати нераздвојни до краја живота. Памтио сам само добре дане које смо заједно проживели.

У осетљивим годинама, у време средње школе, учени смо да слушамо и верујемо својим професорима. Истовремено подложни побунама били смо спремни да жустро одбацимо све у чему нимало нисмо налазили себе.

Када се узбуркано школско време окончало, у студентским данима ушли смо у мирније воде. Постали смо смиренији, мање гневни, промишљенији и склони сумњи. Нешто бисмо поверовали, али после, када бисмо открили да је истина окрњена и слабашна могли смо да престанемо да ве-

¹⁷ Прича је посвећена мом пријатељу Миру Радовановићу.

рујемо. Материјална зависност од родитеља ограничавала нам је слободу избора. Слобода одабира пријатеља међу младим људима сличних интересовања и амбиција нам је била неограничена, али не и слободно време и простор за забаву. Учење, из дебелих медицинских књига, понекад је било лакше удвоје, па су се из тога рађале краће и дуже љубави. Жеља за економском независношћу бивала је све снажнија. Све је ишло само у једном правцу, ка окончању студија и стицању факултетске дипломе. Потоње запослење и плата каква таква донела нам је жељену економску независност и већу слободу избора.

Сећање на време среће и уживања у младости, пратило ме кроз цео живот. Кад би наишао неки период с бригама и проблемима, оживљавао бих лепе успомене које су ме враћале у доба спокоја, подмлађивале ме, штитиле и ослобађале ми душу од тескобе.

У току професионалне каријере радио сам нимало лак посао, понекад стресан, али не могу рећи да сам то носио с муком и нелагодом. Напротив, имао сам срећу да се бавим оним што сам желео и волео. Пристојно обављање лекарског посла захтевало је преданост до највиших могућих граница. Посвећен медицини у потпуности, прихватио сам и сва ограничења које је то носило са собом. Нисам имао довољно времена да своју љубав према писању у то време остварим.

Као специјалиста гинекологије и акушерства, имао сам привилегију и задовољство да свакодневно присуствујем задивљујућем чуду рађања у чијем спонтаном одвијању сваки камичак и точкић имају своју улогу и смисао. Понекад би искрсло нешто, што захтева сталну позорност, уноси немир и квари нам срећу, а зове се „хир природе“. Неки точкић би зашкрипао, и неки камичак испао, па запретио да се тај задивљујући природни склад обруши. Када бисмо као тим својим умећем, стрпљиво ослушкујући природу, удружено успели да решимо проблем, радост нам је била заједничка, а награда задовољство и понос.

И тако године су пролазиле, сећање на време одрастања, куцања на врата света одраслих, о којем сам сањарио нису бледела. Када сам престао да радим у болници, ствари су се промениле. Отворила се могућност да опуштен, са више времена за одмор, уживам у доколици, коју сам решио да испуним и посветим се писању.

Много времена је било протекло, али остало су успомене на школске дане, лагодно време распуста, без звона,

часова и стрепњи од строгих наставника. Никада нисам заборавио игре које смо измишљали, борбе у којима смо побеђивали и губили, влажне ћошкове где смо се скривали и шапатом једни другима поверавали тајне, лишавајући се осећања самоће. Љубав према писању као божији дар ме испуњавала, дуго се накупљала и умножавала. Постало јој је тесно у мени. Кад је почела да ври, морао сам да је избацитим из себе, да добије неку форму, да се оствари у облику прича.

Идеје ми нису недостајале. Вођен љубављу, почео сам да пишем за своју душу, без амбиција да ће то неко читати. Писао сам онако како сам говорио, сведеним бројем речи. Тражећи речи запостављене у свакодневној употреби суочио сам се с првим тешкоћама. Измишљао сам реченице, удешавао их, брисао па опет писао и тек кроз писање откривао границе свог талента, богаство и моћ речи.

Прве приче су ми изгледале донекле лепе, или сам само мислио да јесу. У тренуцима кад бих поверовао да је прича довршена, проналазио сам празнине. Почео сам да сумњам да ће моја љубав према писању утихнути и био спреман да се оканем тога посла. Сетио сам се великог Иве Андрића који је говорио да су учење и рад у руднику најтежи, а да је од њих теже само писање. Унутрашња потреба да наставим је била неодољива и одлучио сам да не одустајем.

Искрено нисам знао куда ће ме водити и колико ће трајати пут којим сам кренуо. Скоро сваког дана седео сам над празним листовима, оживљавао сећања и понешто записивао, па писао... и... писао. Прву причу написао сам за десетак дана. Осокољен, наставио сам даље, и даље с надом да постоје негде сродне душе који ће препознати вредност и можда наћи себе, у тим причама. Неки ће читати, неки неће, неким ће бити скроз неважно, неким свеједно. Како год, наставио сам да пишем. Једну причу која ми се посебно свидела, похранио сам у фиоку свог писаћег стола. Волео сам да је прелиставам. Читајући је водио сам пријатан разговору са самим собом. Једном приликом, док сам је ишчитавао, моја супруга спремајући ручак села је да предахне. Осврнула се и видевши ме повијеног над неким текстом, упитала ме:

„Шта то читаш?“ Сложио сам листове, устао и спустио јој причу у крило.

„Ево, узми и прочитај.“ рекох.

„Одекле ти ово?“ упитале је.

„Моја прича, била је затрпана у фиоци,“ рекао сам.

„О'... осам страна!“ узвикнула је.

„Нисам имао времена да напишем краће“ парафразирао сам француског филозофа из седамнаестог века, осмехнувши се.

„Лепо речено. Негде сам прочитала, да је краткоћа сестра талента, требало би то да знаш“ изустити, па брзо додаде: „Не могу сада да читам, спремам јело.“

„Инсистирам!“ довикнуо сам.

„Добро, онда припази да не загори пилетина“ прозбори помирљиво. Отишла је у дневну собу, а ја сам заузео место наспрам шпорета. Провиривао сам из кухиње гледајући шта ради. Почела је да чита, повремено се смешећи. У једном тренутку узела је оловку. Видео сам да нешто записује. Прочитала је и вратила се. С задовољством на лицу, мало је застала, дала ми причу и пре него је окренула леђа и латила се посла око ручка, смешећи се успут изустити: „

„Подвукла сам нешто мало, сувише је ласцивно за мој укус.“ Њена опаска ме није оставила равнодушним. Благо разочаран рекао сам:

„Мислио сам, можда ће ти се допасти“

„Добра је прича... али..“

„Шта али?“

„Немој да ти то деца читају,“ одговорила је прекорно.

„Не брини ништа,“ рекао сам и узео причу, без опирања и намере да отворим расправу пред ручак.

Догодило се, да сам годину дана касније, послао неизмењену, исту причу, једном познатом књижевном часопису и добио одговор на мејл исписан предивним условно погодбеним реченицама:

„Ако бисте Ви прихватили да... могли бисмо Вашу причу објавити у... требало би само да... Предложена места за корекцију била су истоветна с онима које је подвукла супруга. Кондиционал ме увек на неки начин разнежи у говорној и писаној комуникацији, мада невољно, попустио сам и пристао. У сваком случају решио сам да ласцивним изразима на литерарном терену одредим меру.

Једне вечери у мирном делу ресторана седео сам с вршњаком и пријатељем, угледним пословним човеком. Пријатно опуштен, лишен састанака и пословних обавеза био је добре воље. Док смо тако седели искористио сам прилику, из платнене торбе извадио једну причу и замолио га да је прочита. Без оклевања прихватио је текст, отпио гутљај пића и почео да чита. Све време сам га дискретно посматрао и пратио израз његовог лица, нестрпљиво очекујући коментар.

„Ништа питкије у последње време од овога нисам прочитао“ изјавио је и додао: „Ја ово не бих знао да напишем, али знам шта је добро.“

„Задржи причу ако желиш“ рекао сам и потписао је.

„Хвала ти. Настави да пишеш“ изговорио је и одмах наручио туру пића. И тако уз чашицу, евоцирали смо школске успомене искрсле из таме заборава после много година. Присетили смо се сусрета поводом прослава матуре. На сваком следећем окупљању бивали смо старији, али духом смо остали исти. Без обзира шта јесмо и шта нисмо постигли у животу, утисак који смо једни о другима понели из гимназијских дана остао је непромењен. Надимци које смо добили и носили кроз живот говорили су много више од потоњих успеха и неуспеха. Писали су се великим словом и није их било могуће лако уклонити. Када је конобар, иза поноћии, угасио и потом брзо упалио светло растали смо се добрано поднапити.

У једно врело, касно, јулско недељно поподне, све продавнице у граду су биле затворене, ролетне на прозорима су биле спуштене и улице су биле пусте. Решио сам да изађем из стана. Извадио сам моју прву причу из фиоке и понео је са собом. Изабрао сам, одмах преко пута зграде, добро расхлађен кафић. Када сам ушао, унутра није било никог. Само конобар и ја. Позвао сам пријатеља, писца и књижевног критичара на кафу и напоменуо му да понесе наочаре. Пристао је и убрзо стигао. Читао је састав пажљиво и неколико пута се враћао на прочитане странице, па настављао са загонетним смешком даље. Када је спустио листове на сто, скинуо је наочаре, добро ме одмерио и изјавио критичним тоном професионалца.

„Ова прича није за фиоку“

„Дакле за корпу“ процедих.

„Не, напротив лепа је, гледај да је негде објавиш“ рекао је с искреним изразом лица.

Затим смо још мало ћаскали, испили кафу, па изашли на улицу. Спарина и тежак ваздух нису могли да ми покваре добро расположење на путу до стана. Те ноћи ми се није спавало. Остао сам повијен за радним столом заокупљен писањем. С времена на време зачуо би се воз у даљини, а с улице је однекле стизао неразговоран жагор који је нарушавао мирисну тишину летње ноћи. Почело је да свиће кад сам отишао у кревет.

Након неколико дана, рукопис сам послао у угледни књижевни часопис *Бдење*. На моју радост, прича је прихва-

ћена за објављивање у наредном броју. Уследиле су нове приче, а неке раније написане сам поправио. Све су потом биле редом презентоване, у књижевним часописима *Бдење*, *Трај* и *Истиок*. Нису остале незапажене.

Једног јутра, прилично рано, изненада ме телефоном позвала извесна госпођа коју нисам познавао. Представила се као песникиња и предочила да је мој телефон добила од пријатељице адвокатице, моје старе познанице, сталне читатељке цењених књижевних часописа и мојих прича у њима. Сугерисала је да све приче скупим и објавим у једној књизи. Предложила је угледну издавачку кућу *Bookland* из Београда и дала ми телефон директора. Назвао сам га и понудио да му пошаљем приче у електронској форми, па када их прочита, ако вреде, да се чујемо. Мало је оклевао правдајући се великом заузеташћу, али се ипак сложио. Убрзо, после неколико дана, назвао ме је телефоном. Након кратког разговора време и место састанка је било договорено.

И тако једног ведрога септембарског јутра нашао сам се у издавачком предузећу. Директор ме љубазно примио у његовој скромној канцеларији, испуњеној посвуда расутим књигама, са једном препуном пепељаром на столу између уредно поређаних нотеса и истрошених хемијских оловки. Био је то један образован господин, спортски елегантно обучен, у касним педесетим годинама с оштро подкресаном брадицом и проицљивим плавим очима. Сели смо опуштено један насрам другог. На рачунару је пронашао и лењо прелиставао моје приче. Одмах је рекао, да је све прочитао, у једном даху. Изразио је задовољство што су га носталгичним путем провеле кроз лепоту младих година. Потом је угасио рачунар, подигао главу, погледао ме право у очи и уморним гласом, осмехнувши се рекао:

„Надам се, да немате намеру да од писања живите.“

„Имам солидну пензију“ одговорио сам. Заћутао је неколико тренутака, а онда ме одједном упитао:

„Зашто Ви пишете?“

Изненађен његовим питањем, запалио сам цигарету. Требало ми је мало времена да бих дао смислен одговор.

„Зашто питате?“ процедио сам.

„Зато“ одговорио је суво без оклевања.

„Не знам. Можда бих могао нешто да смислим до сутра или да попричамо кад вас будем боље упознао.“ рекао сам.

Помирљиво је климнуо главом и насмешио се. Спустио је поглед и није инсистирао на одговору. Брзо ме обавестио да

ће судбина књиге зависити од мишљења универзитетског професора књижевности, уједно и главног одговорног уредника издавачког предузећа *Bookland*. Одговорио сам, да разумем и прихватам устањену процедуру, па смо се поздравили.

Пролазиле су недеље. Нестрпљиво сам очекивао шта ће главни одговорни имати да каже. Вера ме није напуштала. Након месец дана на мејл је стигао критички приказ од др професора. Одмах сам видео да је моје писање привукло његову пажњу. Истовремено процењивање књижевне вредности мојих прича и мене као аутора упућивало је на његову препоруку да се књига објави, што ме је испунило милином, као после давно положеног пријемног испита на жељеном факултету.

Припрема књиге за штампу се одужила. Још неколико пута морали смо да се састанемо, увек у директоровој канцеларији. Када је слободни уметник Аки урадио хвале вредне графичке илустрације, усагласили смо завршни дизајн и назив књиге: *Трећи џлас и групе приче*. Ни сам не знам зашто, одувек сам веровао у парну довршеност ствари и појава, као једино потпуну. Књига је коначно изашла из штампе, с парним бројем прича крајем марта 2023. године и појавила се у излогу једне књижаре, с мојим именом на корицама. Могао сам се назвати писцем и радовао сам се томе.

Био сам захвалан господину директору за уложени труд и веру у вредност књиге. За време радних сусрета више ме никад није питао: „Зашто Ви пишете?“ Питање наизглед једноставно, али нимало лако, још увек ме походи и иде за мном. Покушавам да пронађем ваљан одговор. Можда се он налази у мојим причама, које су клијале и сазревале као плодови порука и гласова из дела мог духовног ја које без њих неби било потпуно остварено.

Након годину дана, уприличена је промоција моје књиге изван Србије, у сали градске библиотеке, у једном живописном граду Републике Српске, на само двадесетак километара од места у којем живим. После завршеног програма у том лепо уређеном храму писане речи пришла ми је госпођа извесних година и представила се као професор књижевности у пензији. Стала је пред мене смешећи се у елегантној летњој хаљини. На глави је имала црни шешир са свиленим цветићима. Пружила ми је своју топлу руку и изговорила још топлије речи:

„Ја знам све о Вама, као лекару на добром гласу. Од данас сам сигурна да и Ваше приче могу да лече“.

Вук Злашановић

СТРШЉЕН

Да ли постоји судбина? Или ипак сами пишемо своје дане. Један за другим. Сат за сатом. Одлуку за одлуком. Овако или онако, никога другог не могу кривити за ситуацију у којој се тренутно налазим. Никог, до саму себе.

Но, кренимо испочетка. Зовем се Викторија. Рођена победница. Велике су планове за мене имали родитељи када ми наденуше то име. То, додуше, говорим другима када питају како сам добила име. Истина је на супротној страни. Име добих по некој курветини из шпанске сапунице. Да разјаснимо, није била курветина када су ми дали име. Открило се то око годину дана након мог рођења, када је постала сама себи стрина, већ при крају серије. У нашој кући и дан-данас се причава ситуација у којој моја, сада већ покојна, баба доживљава нервне сломове у тренутку када Шпанци до краја одмотавају замршено клупко. Наредних неколико дана, кажу, баба ме је избегавала у широком луку. Била је љута на мене само због имена у чијем је додељивању понајвише учествовала.

Моје детињство било је нормално. Сасвим обично, мирно и срећно. Закључила сам то највише на основу прича мојих родитеља, а мање на основу својих сећања. Саћања су ми остала бледа.

Прво сећање из детињста је из моје друге године. Отац ме држи у наручју. Посматрам свештеника који врши обред крштења неког ћелавог детета незначајно млаћег од мене. Постоји фотографија која потврђује ово. Сигуран доказ. Макар за мене. За друге, то је доказ да су моја сећања лажна и да су управо настала од фотографије. Плод моје маште, за друге, биле су и речи изговорене од стране свештеника тог дана. Цитирала сам их када су први пут покушали да ме убједе да дете памти тек од своје четврте године. Поп је тада рекао нешто што ћу памтити читавог живота. Данас сматрам да су те речи и биле упућене баш мени. Како је иначе могуће да их упамти само дете од две године, поред бар педесет одраслих?

„Добар човек не може глумити злобу, бар не тако дуготрајно као зао човек доброту.“

Верујем да тог дана.

Друго сећање из раног детињства је баш на мој четврти рођендан. Мало мање оспоравано од првог. Сада није постојао траг у виду фотографије, већ само несигурна потврда моје мајке. Да прецизирам: сећам се лутка којег сам од неког, мени непознатог, човека добила за би те речи промениле животе многих присутних, да су желели да их чују рођендан. Шетала сам око столова и свима лутка представљала као свог сина. Тај ћелавац је и дан-данас „жив“, али мајка није сигурна да ли се све баш тако одвијало.

Треће сећање било је као дуборезом, снажно утиснуто у моју свест. Но, на моменте сам престала и сама да верујем у њега. Данас су остали само тренуци веровања у то сећање. Човек одрасте оног тренутка када почне да рационализује ствари које пркосе нормали, чак иако су се оне одиграле у његовим очима.

Био је сунчан дан, пријатан, јунски. Ветар је једва приметно покретао облаке. Било их је свуда. Густо-бели облаци. Лежала сам на ливади са оцем и мајком. Погледом смо пратили облаке. Тата је угледао контуре оваца у пар њих, те нам прстим показивао куда се крећу. Након неколико тренутака посматрања видела сам их и ја. Мајка није. Она је у једном од тих облака запазила лављу главу, са огромном гривом. Објаснила нам је своје виђење тог облака, те смо и ми спазили лава. Више у њему нисмо могли видети малопређашње овце. Рекла сам да су овце можда побегле када су угледале лава. Отац је био упоран да тај облак поново претвори у овцу. Указале му се поново само на часак, а онда се насмејао и рекао да му се вероватно учинило. То је сада лав! Дефинитивно лав!

Крај нас је растао тек засађени храст. Из правца неба приметили смо да нешто пада ка нама, или ка храсту. Нешто бело. Било је у висини облака. Неколико момената касније могли смо да приметимо шта је то. Бела голубица летела је вртоглаво доле. Слетела је на храст не примећујући нас. У кљуну је носила црно перо. Велико, малчице веће од ње саме. Пожелела сам да јој приђем. Отац ме је охрабрио благим наслањањем шаке на моја леђа. Дланом је испратио моје кретање ка голубици. Осетила сам како се врхови његових прстију одлепљују од мене када сам била на неколико корака од ње. Осећало се трење у сусрету наших погледа. Као стрела, тек забодена у центар мете, дрхтао је мој поглед. Голубица напрасно полете пут неба. Тргну ме тај лепет крила. Док сам посматрала како узмиче у видокруг ми зарони нека црна прилика. Огромана врана хитала је ка голубици. Летеле су малтене право ка зениту. Изгледало је тако лако. Склопила сам очи и благо замахнула рукама. Узалуд. Врана се све више при-

ближавала голубици. Било је питање трена када ће се у њеним канцама наћи меко, бело перје. На пар педаља од густог облака врана рашири оштре канце и усмери их ка голубици. Зари их у њу и улете равно у облак.

То је оно што верујемо да смо видели. Верујем и ја, да нас. Моје сећање ипак пркоси томе. Наиме, прича мојих родитеља се у потпуности поклапа са мојом, све до трена заривања канци у нежно голубије тело. Врана је уздигла своје ноге, нациљала голубицу и у трену када се ова већ нашла у њеном хвату, напрасно, у канцама, силно стегнута, створила се змија. Секунд касније обе птице утонуше у облак. Ка нама, образујући спиралу, лагано је витлало црно перо.

Четврто сећање било је и прекретница мог живота. Живот ми се дели на пре и после њега. Детињство и оно што после тога дође.

Бака и дека су рекли да ће ме водити на вашар. Дуго сам то ишчекивала. Једва дочекан дан био је као и сваки други дуго ишчекивани. Наравно кишовит. Устала сам с првим зраком сунца, не сасвим сигурна да ли сам уопште и спавала. У себи сам понављала, данас идемо на вашар, певушећим гласом. Киша ми то неће покварити. Дека је обећао да ће испунити све моје жеље. Ја ћу то искористити максимално. Време је за прву.

„Деко!“, узвикнух гласно, већ са врата његове собе. „Спремана сам!“

Дека поскочи из кревета и унезверено ме погледа. Коса му је пратила ток мисли, а очи на пола копља биле су упрте у мене.

Бела хаљиница, умивено лице и коса свезана у реп. Свака длака на свом месту.

„Заиста је спремна“, прочитах декино изненађење у погледу.

Затрчах се ка њему и скочих му у кревет.

„Идемо! Идемо!“

Дека ме загрли и пољуби у чело.

„Идемо злато. Прво доручак и полазимо“.

Тако је и било. Једино сам морала да пресвучем белу хаљину. Обукла сам тексас панталоне и тегет јакницу. Киша је ипак решила да ми стави до знања да неће све тећи онако како сам замислила. Но ипак, када смо се нашли на вашару, киша је стала. Шетали смо кроз густо збијене тезге. Слушала сам грају продаваца. Као да чујеш страни језик кад сви причају углас.

Из бучне гомиле ишета црни мачак који закупи сву моју пажњу. Отрљао се о моју ногу. Руком приђох да га помазим по глави, а он само шмугну под тезгу. Нисам видела куда је умакао. Касније видех га да стоји на путећку између два

реда тезги. Гласно је мјаукнуо док ме прострељивао погледом. Осетила сам у томе нешто претеће. Укопала сам се у месту. Мачак поново мјаукну, сада сасвим умиљато. Подиже реп и помази се са ваздухом. Помислих како ми се сигурно учинило да је први позив био претећи. Кренух ка њему. Лагано. Како сам се приближавала тако је он убрзавао корак.

„Стани!“, повиках.

Мачак се није обазирао. Елегантно је хитао путем. Спорије него када би бежао, а ипак брже него када не би. Нека чудна сила вукла ме ка њему. Желела сам да га помилујем. Само то. Да чујем како преде. Осећала сам неки унутрашњи, дечији порив за тиме. Не може један стари мачак бити бржи од мене. Ухватићу га. Мачак није мењао брзину кретања, само је повремено, када би наишао на мало већу бару, застајао, задњим ногама се јако одупирао о блатњаво тло, те прескакао воду заробљену у неравнинама набијеног пута. Неколико минута касније нашла сам се пред старом кочијом боје смоле. И истог мириса. Нетимарени, прљави липицанер био је свезан за дрво са којег је дремљиво кидао лишће и жвакао га са све гранчицама. Мачак је поскочио и успео се на праг врата кочије. Погледом је нациљао моје зенице и продорно мјаукнуо.

Врата се отворише. Језа похита ван из кочије и у виду ветра јурну у мом правцу, те ми се завуче под кожу.

„Уђи. Чекам те“, тихо, скоро умилно зачу се из тмине.

Бојала сам се. Окренула главу натраг, угледала вашар који није остао ни тако далеко за мном као што ми се на први поглед чинило. Спремих се да појурим назад, а ноге, као вођене гуђом жељом кренуше пут кочије. Успех се уз праг и стадох крај црног мачка. Стајао је укопан, као да стражари над кочијом. Миран и сталожен, нимало уплашен. Прођох крај њега, а да ме ни не погледа, само пар пута отресе уво. У углу кочије прилика је осветљена слабим пламичком допола потрошене воштане свеће. Изгледала је као сена која има нос и прамен косе. Ништа више. Само је то мрак испустио из себе.

„Седи Викторија. Седи“.

Беспоговорно сам села и као опчињена посматрала очи које се појављују, те потом поново урањају у тмину.

„Верујеш ли у судбину?“

Ћутала сам не знајући одговор на ово можда и реторичко питање.

„Рећи ћу ти твоју“, шапнула је старица благо трзајући главом увис.

Не знам за будућност, али садашњост је у том трену остала скамењена. Можда негде постоји фосил тадашње садашњости.

„Још си мало дете и свет видиш црно-бело, али једнога дана свет ће добити боје. То неће бити оне које желиш да видиш. Биће страшније од црне коју знаш, а бело ће остати подлога која ће ти показати сву штроку овог света. А тада, кад будеш видела боје заvoleћеш неког кога не смеш. Та ће љубав ослободити стршљене који живе у твом срцу“.

Дете које је седело у тимини са врачаром остарило је пар година тих тренутака, очи су му промениле облик, постале озбиљније. Уста су се благо, скоро неприметно искривила у тужни осмех и задржала тај положај као природан. Никада више није било дечијег смеха. Ишчезао је у мрак.

Зажмурила сам. Устала и без речи кренула ван кочије. У моменту када сам поново крочила на дневну светлост сунце је оштро такло моје очи. Бљесак ме накратко заслепео. Када се потом вид привикао више ништа није било исто. Све што сам за собом оставила када сам се упутила пут кочија остало је у том времену и мојим мислима. Све је остало ишчезло. Односно, све је било ту, но ипак другачије него што је остављено. Као да је сва живост исисана из комплетног света. Све је било бледо, смежурано, мртво, а ипак је одавало знаке живота. Пас који се кретао пар корака од мене нормално је ходао и упутио ми дуг поглед. Гледала сам га равно у очи и тражила живот у њима. Нисам га успела пронаћи. Трава је била зелена, али зелена као штрокава бара. Осећала сам да је ломим гажењем. Све је умрло живо. Све је живело мртво. Или су само моје очи умрле. Само оно што живи у њима. Заплакала сам. Дигла шаке да обришем лице од суза. Било је суво. И сузе у очима су умрле. Иза својих леђа осетих прзнину. Кочије није било. Насред путељка којим сам дошла до кочије лежао је мртав црни мачак.

Јаук се трудио да испрати бол. У једном тренутку то више није било могуће. Казаљка на скали јаука окренула је цео круг и поново дошла на почетак. Заћутала сам. Ни слово ни дах нису напустили плућа и уста. Све је занемело. Престала сам и да чујем. Додуше само спољни свет. Изнутра сам чула како срце удара о грудни кош. Звонило је о кости и тражило излаз. Тражило спас. Спаса му нема, мора да издржи. Заједно смо у овоме. Ко га је терао да буде моје срце?

Наредног тренутка налазила сам се у рукама милиционера. Лице ми је било мокро. Схватила сам да сам била без свести. Милиционер је наизменично запиткивао да ли сам добро и како се зovem.

„Викторија. Добро сам“, напoкон изустих.

Одвео ме право код баке и деке који су му и пријавили моје одсуство. Ту оно битно из сећања престаје.

На мој тридесетшести рођендан догодило се оно што је и узбуркало моја сећања. Рођени брат мог супруга допутовао је из иностранства. Тада сам га упознала. Десете године мог брака. Био је слика човека у кога сам се заљубила. Ликом пресликан. Харизмом далеко надмашивао старијег брата. Пружио је руку, рекао име, а потом ме чврсто загрлио, те пољубио у образ.

Сутра, када сам се пробудила, свет је поново имао боје. Дани су пролазили, а боје јачале. Највише у његовом присуству. Приметила сам његове погледе и осмехе. Били су исти онакви какве сам ја упућивала њему. Осетила сам да то морам да урадим, једноставно више нисам могла да издржим. Када смо остали сами рекла сам му да ћу га сутра у три поподне чекати у породичној викендици. Насмејао се и намигнуо. Журно сам напустила просторију.

Упутила сам се на породичну викендицу свесна да оно што чиним није исправно, али да тако мора бити. Када сам му рекла да ћу га чекати осмехом ме још више уверио да то морам учинити. Једноставно није било избора. Све штитове и маске, тај један благи осмех распршио је као пешчана олуја. Спуштам поглед на сат. Подне. Таман на време. Повремено ми прође кроз мисли питање да ли је ово што чиним исправно, а знам да није. Ипак је то рођени брат мог мужа. Но, колико год није исправно са моје стране, бар дупло више није са његове. Можда и не. Ја сам његовог брата изабрала, а он га је добио рођењем. Некада крв не значи ништа. Нису се превише волели. Било је ту поштовања, ништа више од тога. Понајвише ће их везивати то што сам их обојицу волела.

Стигла сам. Припремила све, насула вино и чекала. Три и десет је. Не волим кад неко касни. Осећам бес. Надолази из стомака. Престајем да га волим, за двадесетак минута већ ћу га мрзети. Сваки пут је тако када нешто жарко ишчекујем. Срећом, два минута касније чујем ауто. Стигао је. Сав бес исцуре натраг у стомак с гутљајем вина. Пришао је и пољубио ме. Одмах. С врата. Одгурнух га благо.

„Имам изненађење за тебе, буди стрпљив!“

Прошао је руком кроз браду, подигао обрве и радозналим погледом показао да не може да дочека то што следи. Потом набаци осмејак и пружи руку. Везала сам му повез око главе, прекрила очи и шапнула да није свестан шта ће доживети.

„Само напред!“, тек тихо је процедио кроз зубе.

Пребирала сам по срцу и глави да ли ја овог човека заиста волим. Да ли је он тај због ког ћу ово учинити. Тај је, за сигурно. Сутра се нећу кајати. Руку сам му држала чврсто.

Дланови су му били влажни. Имао је трему. Пријао му је јак стисак. Отворила сам врата викендице и повела га напоље.

„Идемо до помоћне просторије, не бих волела да остављамо непотребне трагове“, рекла сам му заводничким гласом, скоро демонским.

„Волим кад о свему мислиш“, рекао је с насладом.

Прешли смо преко уређеног травњака. Застадох на тренутак и осврнух се околу. Ово место било је засигурно најмирније на свету. Када би се тишина одавде могла спаковати за понети, могао би да се развије озбиљан посао. Високи борови на десетак метара од брвнаре правили су непробојни звучни зид. Поред њих ни вретар није прошао барем педесет година. Пут до брвнаре био је кривудава, тако да се од колибе могло видети свега неколико метара тог макадама. Био је прометан једном или два пута седмично када би неко од породице долазио по своју дозу мира. Стајали смо пред помоћном просторијом. Одшкринух врата и гурнух их ногом.

„Само ме следи“.

Климнуо је главом нестрпљиво.

„Сада полако. Десном ногом горе... сада левом. Тако“.

„Чинило ми се да је овај степенник нижи“, збуњено рече, мислећи на дрвену платформу која се простирала преко пола просторије.

„Ствари у мраку постану веће“.

Стајао је преда мном, изнад мене. Привукла сам столицу и попела се. Левом руком ухватила сам га за каиш. Десном прешла дуж његове руке.

„Можеш ли откопчати каиш? Нешто ми не иде“.

Без поговора спустио је руке, ни не слутећи шта ће му се десити. Тај тренутак сам чекала. Није имао времена да одреагује. Навукла сам му омчу око врата и скочила са своје столице, а његову шутнула свом снагом. Млатарао је ногама и кркљао. Ишла сам испред и запалила цигарету. Затворила сам врата како ми не би реметио тишину. Мало касније вратила сам се унутра, попела на столицу и скинула појас.

„Тако си леп“, прошаптах. „Извини, морала сам“.

Кратко сам га загрлила, почистила своје трагове и напустила викендицу.

У грудима зазујали су стршљени.

Јасмина Малешевић

ИГРАЈУ МАЛИ ДРОНОВИ

Гледајући звезде на небу, мудраци су схватили да је вештачка интелигенција паметнија од њихове мудрости и да прожима светове.

Мудраци јој се поклонили и поздравише Новог Бога, створеног од променљиве, свеобухватне и изрециве природе, зависне од воље алгорита.

Божанске енергије не извиру више из заједничког Светог Тројства, па су нејединствене, дељиве, непостојане и оку видљиве.

Нови Бог је рођен.

Нови Бог је почетан.

Нови Бог је узрочан и саздан од расветљених мрачних чињеница.

Капетан Бинц је малодушним покретом затворио поглавље из Нове Библије. Иако је већ одавно закорачио у Мет-Универзум, ништа му није било јасно. Виртуелна театарност, увећана реалност, помешана кристалност... Процес генерисања слика из текста неко је у њему ометао. Сваки пут када би покушао да подигне ниво резолуције, са екрана конзоле анђели су падали као крушке.

– Зефире! – пуцнуо је прстима.

Дрон-Послужитељ одмах је долетео и бешумно се наклонио предњим пропелерима.

– Донеси ми шољу кафе и направи празан 3-Д бурек.

Није још ни помислио, а кроз тешке драперије осмехнули су се прозори, јер су их перачи паметних зграда већ опрали и статички подесили да се на њима не задржава космичка прашина.

Капетан је усмерио поглед кроз стаклени зид, а затим га раширио ка Транс-Васељенском мосту који је спајао две географске обале. Реално и виртуелно, од једног гутљаја кафе лице му је постало лепо и румено, али само на трен. Опет је поглед усмерио на конзолу.

Главне врлине су: гордост, среброљубље, разврат, завист, неумереност, немар и гнев.

Насупрот врлини стоји грех.

Главни (смртни) греси су: смерност, дарежљивост, целомудреност, милосрђе, послушање у трансу и молитви...

– Зефире! – донеси још једну шољу кафе.

Вишенаменски Дрон се пришуњао, надмоћно свестан да је баш он одабран из целог Дронског пука да послужује Капетана и у мирнодопским условима. Следећег месеца ће се заједно вратити на Дрониште где се бију тешке битке за Северни пол, као и за друге расплодне ресурсе раштркане по васиони.

– Зефире! Смањи зујање за јоту и слушај! Данас ће на ручак доћи Мајор Бинцета Џес, задужена за Јужни пол. Биће то романтичан сусрет и ако Нови Бог допусти, пашћу пред њом на колена. Обоје водимо порекло са планете Земље. Дуго сам размишљао чиме бих могао да је изненадим, па сам наручио хрскаве даске, прасеће бајадере, супу са кнедлама и као врхунац, букет свежег, пољског цвећа. Стићи ће Ракетним достављачем на кров зграде, па буди спреман да све донесеш и спустиш на Интергалактичку плочу за госте.

Капетан Бинц стрепео је од данашњег сусрета са Бинцетом Џес. Увек га је пресецала хладна језа када би помислио на њене способности да влада екстремним тренуцима, а нарочито помисао на њене велике груди. Повремено су се приватно сусретали, његови дланови су се знојили, а колена шкрипала као зарђали небески портали.

– Зефире! Што се тиче сервиса за ручавање, постави нам летеће тањире, оне реплике из праисторије.

Насумично је отворио страницу Нове Библије.

Ако некоме недостаје мудрост, нека је тражи од Новог Бога који свима даје једноставно и без кајања, и даће му се.

Ви који не знате шта ће бити сутра, шта је живот ваш? Он је софтвер, који се мало покаже, а потом откаже.

Дронови, будите покорни господарима. А Бог сваке благодати, који вас позва у своју службу, нека вас Он, пошто мало пострадате, усаврши, окрепи и утемељи...

Одгурнуо је конзолу. Никада му ништа неће бити кристално јасно. Ухватила га је магија страха. Као да ће се васиона смрскати, ако клекне пред женом коју воли. Подесио је своје биохемијске параметре на апликацији, али је питање да ли ће му одрживост система помоћи да досегне вечност. Укуцао је сијасет подешавања да амбијент буде непрекоран. Жу-

борење из углава собе, благо њихање ваздуха, музика која прати тонове срца.

– Зефире! Позови мале Дронове, да ти припомогну...

Капетан је бинцовао своју љубав, иако у Новој Библији није било ниједног упутства како са њом да се носи човек који је пропустио много прилика да би златне дане свог живота посветио искључиво каријери. Сам и опсесиван, схватио је да је последњи час да се препусти осећањима која одавно нису у научном фокусу, више се не помињу ни у песничким књигама.

Суперсонични цип, Бинцета Џес је паркирала на плато испред висећих вртова Капетана Бинца и његове велелепне терасе. Скинула је шапку од кевлара, навукла је црвене шпичасте ципеле, бирајући потпетице од дванаест центиметара. Диоров кармин, направљен од честица распуклог нара, изазвао је црну рупу у Капетановом погледу, пре него што јој је пружио руку.

– Добро дошла, драга моја, никада ниси била лепша!

– Била сам, драги мој! Само што ниси приметио.

– Наравно да сам видео. Али, постојали су приоритети...

– На пример?

– Било би трагично да сам спутавао твоју амбициозност. Зато, изволи овај букет шареног цвећа, као знак да и свемир има своје сне.

– Хвала ти! Мирише на детињство. На прву чашу снега коју сам попила тек на Јужном полу.

– Да! Тада смо почели да радимо на линији исте одбране.

– Командовао си ескадрилом Дронова, које сам сама конструисала.

Капетанове мисли су на тренутак одлутале. Хтео је да каже да се увек бринуо о Дроновима као да су њихова деца: ноћу их је прекривао маскирним фолијама, исправљао им је погрешне синапсе у разводним кутијама, ноћу се успављивао бројећи њихове сенке на хоризонту.

– Где си нестао, Капетане? – Бинцета је била мало нервозна, можда јој је било непријатно, можда је била гладна.

– Извини, молим те!

– У реду је.

– Зефире! Укључи сензорну плочу, усмеравамо пажњу на ручак!

Ако те има, Нови Боже, а нема те, не дозволи да ми језик заплиће, а срце утрне. Хлеб мој насушни дај ми данас.

И избави ме из слабости да не прснем, да не паднем. Да будем савршен без икаквог недостатка.

Онај који твори вољу Божију, остаје заувек сам...

Летећи тањери звецкали су, преукусна храна је лебдела, Дронови су точили опако вино, али до њих није допирао ни гутљај ни залогај.

Нагло, као да је нешто слутила, Бинцета се окренула и продорно га скенирала кроз наочаре за сунце.

Занемео је, још дубље. Грло се претворило у лагуну сувог барута. Ноге су се упокојиле, колена ни да клецну. Зашто? Дошло му је да заурла, да га чује васиона, па да јој због тога буде жао.

– Капетане! Слушај! Дошла сам да ти кажем да напуштам Мет-Универзум. Прихватила сам да будем члан Експедиције „Велики пас“ и за неколико дана одлазим.

– Не!

– Предуго сам чекала да чујем оно што ти никада нећеш бити у стању да изговориш. Да си имао мање памети, срце би ти било веће.

– Не!

– Збогом! Све што сам до сада урадила, урадила сам да бих била близу тебе. Ручак је био диван.

Бинцета Цес је улетела у цип. Оставила је црвене ципеле. Као последњу сламку, Капетан Бинц их је нежно загрлио, нагињући се преко терасе, да боље види Транс-Васељенски мост.

Замишљао је да са Бинцетом плеше. Уместо њих, мали Дронови су играли. Мали Дронови су летели као љубавни свици и мост је изгледао величанствено.

Љубинко Велојић

ЗРНА

Можда ми се чини
у шуми је мук
уместо тишине
да ја чујем звук

Између: црно и бело
бог нам је дао врело
и време бескрајно
извирање трајно

Време је исто
за оно што кружи
на дужем путу
кораци су дужи

Све како је
баш тако и треба
јаук је од бола
али је потреба

И реч и суза
појаве су трајне
реч је за искру
а суза за тајне

Појава нека далека
додирнула чула мека
кад стигне дојава
сан постаје јава

Чула су моћ
био дан или ноћ
откривају тајну сваку
проблем је у знаку

Безгрешност је
немогућа особина
грех и кајање
људска је врлина

Доброта је осет
она се не чује
гладном курјаку
потребу отрује

Језик за зубе
понекад треба
мирна је вода
огледало неба

Правоугаони бронзани прстѐн – пронађен је на локацији Сврљиг-град, 2001. године. Израђен техником ливења и урезивања, облика правоугаоника са још једним правоугаоником урезаним у центар првог. Димензије: глава 1,3 cm x 1,2 cm, висина 2,1 cm.

Упознавања

ПОЕТСКИ ГЛАСОВИ ИЗ ЛАТИНСКЕ АМЕРИКЕ

Марио Бенедетти (Mario Benedetti), Уругвај

ИДЕМО ЗАЈЕДНО

Са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу

иста те срећа, друже, покреће
иста моја срећа
ја обећах и ти обећа
да запалимо ове свеће

са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу

смрт убија и прислушкује
живот после следи
заједница која вреди
је она што у борби сједињује

са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу

историја је гласна када
њена лекција попут звона одзвања
а да би и сутра било уживања
треба се борити за сада

са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу

нисмо више невини
ни када је добро ни када је зло

свако своје нек обавља дело
јер ко ће у овоме да нас замени

са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу

неки победе певају
животом народа плаћене
али те смрти вољене
исписују нам историју.

са твојим могу и са мојим имам жељу
идемо заједно, пријатељу.

СРЦЕ У ОКЛОПУ

Јер те имам и не
јер те промишљам
јер ноћ има отворене очи
јер ноћ пролази и кажем љубави
јер си дошла да узмеш свој лик
а боља си од свих својих ликова
јер си лепа од стопала до душе
јер си добра од душе до мене
јер се слатка кријеш у поносу
мала и слатка
срце у оклопу

јер си моја
јер ниси моја
јер те гледам и умирем
и горе од тога умирем
ако те не гледам љубави
ако те не гледам

јер ти увек постојиш ма где да си
али постојиш боље где те ја волим
јер твоја су уста крв
и хладно ти је
морам да те волим љубави
морам да те волим
макар ова рана болела као две
макар те тражио и не нашао те
и макар
ноћ прошла а ја те имао
и не.

ХАЈДЕ ДА СКЛОПИМО ПАКТ

Другарице
Ви знате
да можете са мнош
да рачунате
не до два
или до десет
већ да са мнош
рачунате

ако некада
приметите
да Вас гледам у очи
и слабост од љубави
у мојима препознате
оружје не алармирајте
и не помислите: какав делиријум
независно од слабости
или баш зато што постоји
Ви можете са мнош
рачунати

ако ме некада
затекнете
од људи одбеглог без разлога
не помислите: каква слабост
опет можете са мнош
рачунати

али хајде да склопимо пакт
и ја бих да са Вама
рачунам

тако је лепо
знати да постојите
живим се осећате
и када кажем ово
желим рећи рачунати
макар и до два
макар и до пет
не како бисте ми притекли
у помоћ ужурбано
већ како би се знало
засигурно
да Ви знате да можете
са мнош да рачунате.

НЕ СПАСАВАЈ СЕ

Не стој непомична
на ивици пута
не леди радост
не воли безвољно
не спасавај се сада
ни никада
не спасавај се
спокојем се не испуњавај
не тражи у свету
у неком мирном кутку смирај
не дозволи да ти капци падају
тешки као пресуда
не остај без усана
не спавај без снова
не веруј да нема крви у твојим венама
не осуђуј себе пре времена

али ако
упркос свему не можеш то да избегнеш
па заледиш радост
и заволиш безвољно
и спасиш се сада
и спокојем се испуниш
и у неком мирном кутку света
смирај нађеш
и пустиш да ти капци падну
тешки као пресуда
и обришеш се без усана
и успаваш без снова
и замислиш се без крви
и осудиш себе пре времена
и непомична
поред пута станеш
и себе спасеш
онда
са мношћом не можеш да останеш.

ПОПОДНЕВНА ЛЈУБАВ

Штета је што са мношћом ниси
кад погледам на сат у четири
и попутним табелама и размислим десет минута

и протегнем ноге као сваког поподнева
и радим то исто са раменима да леђа опустим
и савијам прсте да из њих лажи исцедим.

Штета је што са мношћем ниси
кад погледам на сат у пет сати
и ручица сам која израчунава камату
или две руке које изнад четрдесет типки поскакују
или ухо које слуша како телефон лаје
или тип који ниже бројеве и извлачи им истине.

Штета је што са мношћем ниси
кад погледам на сат у шест сати.
Могла би да се појавиш изненада
и кажеш ми „Шта има?" и завршили бисмо
ја са црвеном мрљом од твојих усана
ти са плавом флеком од мога плајваза.

КРЕДО

Изненада човек се удаљава
од вољених слика
драга
остајеш на хоризонту крхка
оставио сам те мислећи на многе ствари
али акобогда и ти мислиш мало о мени

ти знаш
на овој екскурзији ка смрти
што живот и јесте
осећам да ме добро друштво окружује
осећам да имам чак и одговоре
када успем да замислим да тамо далеко
можда верујеш у мој кредо пре него што заспиш
или се у ходницима сна са мношћем мимоилазиш

сувишно је ако ти кажем да након свега
не верујем ни у пророке ни у генерале
ни у задњицу мис универзума
ни у покајање злочинаца
ни у катихизис комфора
ни у мршави опроштај од Бога

у овом делу меча
верујем у очи и руке народа

генерално
и у твоје очи и твоје руке
појединачно.

РАЗМЕНА

Важно је то учинити
ти би ми могла поверити
свој последњи оптимизам
а ја теби заузврат понудити
своје последње поверење
иако би трампа била
безначајна
морамо се одмерити
сама си
сам сам
блиски смо због нечега
самоћа такође
може бити
варница.

Марио Бенедетти (1920–2009)

Уругвајски писац, члан *Генерације 45*, један је од најпознатијих на шпанском говорном подручју, чији књижевни опус чини више од осамдесет књига које садрже приповетке, романе, поезију, есеје, песме, позоришну и филмску критику. Неке од његових књига преведене су на више од двадесет језика.

Добитник је значајних награда и признања, између осталих, награду *Краљица Софија* за ибероамеричку поезију, *Велику државну награду за интелектуалну делатност* у својој земљи, пет почасних доктората и слично.

Алваро Муџис (Álvaro Mutis), Колумбија

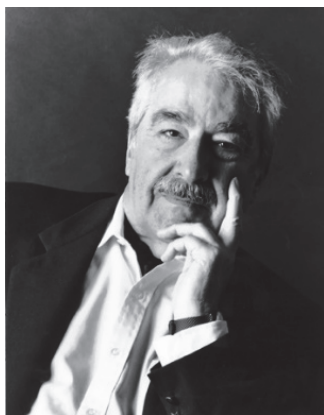
ЖУДЊА

Треба измислити неку нову осамљеност
за жудњу. Широку осамљеност
узаних обала
којима би се развукао ослобођени
промукли звук жеља. Отворимо
поново све
вене ужитка. Нека се високи млазеви
уздижу без престанка.
Ништа још није учињено. Када
нешто покренусмо, неко се насред пута
заустави своју одећу да исправи
и сви се зауставише за њим.
Продужимо кретњу. Има корита сувих
која се још увек могу испунити
путовањима вода чудесних.
Сетите се звери о којима
причасмо. Оне нам могу помоћи
пре него што буде касно
и врате се трубачи да замуће небо
својом музиком гласном.

ГРАД

Плач,
плач жене,
бескрајни,
пригушен,
скоро миран.
Усред ноћи, плач жене ме је
пробудио.
Најпре звук браве,
затим стопала која се шуњају
и онда, изненада, плач.
Уздаси повремени
као пад воде унутрашње,
густе,
заповедничке,
неуморне,
као брана која купи и ослобађа своје

воде
 или као тајна елиса
 која свој рад зауставља и покреће
 и бело време ноћи претаче.
 Читав град испуњавао се
 овим плачем,
 чак и плацеви са нагомиланим
 смећем,
 испод купола болница,
 на летњим терасама,
 у дискретним ћелијама проституције,
 на папирима који клизе
 по усамљеним авенијама,
 са благим воњем неких војних
 кухиња,
 на медаљама почившим у кутијама
 реликвијарима,
 плач жене која је плакала
 дуго
 у суседној соби,
 за све који копају своје гробове
 у сновима,
 за све који надгледају рудник времена,
 за мене који слушам,
 и не разазнајем ништа друго
 осим његовог крхког котрљања по
 простору
 и праћења ћутљивог песка
 зоре.

Алваро Муџис (1923–2013)

Колумбијски романописац и песник. Сматра се једним од најзначајнијих хиспаноамеричких савремених писаца.

Током свог књижевног рада, добио је многе награде: награду *Шавијер Виљарушија* (1988), награду *Принц од Астијуријаса* за књижевност (1997), награду *Краљица Софија* за ибероамеричку поезију (1997), награду *Мител де Сервантес* (2001) и многе друге.

Бланка Варела (Blanca Varela), Перу

CURRICULUM VITAE

рецимо да си победила у трци
и да је награда
била друга трка
да ниси пила вино победе
већ своју сопствену со
да никад ниси слушала навијање
ваћ лавез паса
и да је твоја сенка
твоја сопствена сенка
била твоја једина
и нелојална ривалка.

УМИРАТИ СВАКОГА ДАНА ПОМАЛО

умирати свакога дана помало
посећи нокте
косу
жеље
научити мислити на мале ствари
и на оно огромно
на звезде најудаљеније
и непокретне
на небо
запрљано као животиња која бежи
на небо
од мене преплашено

ФИНАЛНА СЦЕНА

Оставила сам полуотворена врата
ја сам животиња која не пристаје
да умре вечност
је мрачна шарка која попушта

мало буке у ноћи
од мяса
ја сам острво које се шири док га
смрт задржава или град
под бруталном опсадом
живота
или можда нисам ништа
само несаница
и блистава равнодушност звездâ
пустиња неумољива судбина
сунце живих се рађа
препознајем ова врата других нема
лед пролећни и један трн од крви
у оку руже.

СРЕЋОМ НЕМАМ НИШТА У ГЛАВИ

Срећом немам ништа у глави
осим нешто мало идеја наравно погрешних
и једног сећања без времена ни места
ништа што би се могло понети
ништа што би се могло оставити
осим кости празних љуски
гомилица пепела и
уз мало среће прашина
неименовано ништа
у ономе што је било моја глава
(јадна математика)

СТРИПТИЗ

скини шешир
ако га имаш
скини косу
која те напушта
скини кожу
утробу очи
и обуци душу
ако је нађеш

Бланка Варела (1926–2009)

Једна је од најзначајнијих поетских гласова у Латинској Америци.

1949. одлази у Париз и ступа у контакт са актуелним уметничким и књижевним животом, под вођством Октавија Паса, који је и повезао са интелектуалним латиноамеричким и шпанским кругом. Из те фазе је и пријатељство са Сартром и Симон де Бовоар.

Након дугог боравка у Паризу, живела је Фиренци, а затим и у Вашингтону.

1962. враћа се у Лиму. Нека од њених дела преведена су на немачки, француски, енглески, италијански, португалски и руски језик. Добила је *Почасну медаљу ђеруанскої Државної инстїтутуша* за културу.

Хуан Хелман (Juan Gelman), Аргентина

ПОВЕРЕЊЕ

седа за сто и пише
„са овом песмом нећеш узети власт“
каже
„са овим стиховима нећеш направити
Револуцију“ каже
„нити ћеш са хиљаду стихова направити
Револуцију“ каже

и још: ови стихови не треба да служе како
би радници учитељи дрвосече живели боље
јели боље или да он сам једе живи боље
нити да се нека заљуби могу да послуже

неће зарадити новац због њих
нити ће без пара моћи у биоскоп због њих
неће му дати одећу за њих
нити ће дуван ил' вино добити за њих

ни папагаје ни шалове ни бродове
нити ће бикове и кишобране добити за њих
кад би до њих било киша би га поквасила
ни опрост ни милост неће достићи због њих

„са овом песмом нећеш узети власт“
каже
„са овим стиховима нећеш направити
Револуцију“ каже
„нити ћеш са хиљаду стихова направити
Револуцију“ каже
седа за сто и пише

ОДСУСТВО ЛУБАВИ

Како ће бити питам.
Како ће бити додиривати те на мом боку.

Ходам као луд по ваздуху
час ходам час не ходам.
Како ће бити да заспим
у твојој земљи од груди тако далекој.
Ходам као јадни христ прикован
за сећање на тебе, поново прикован.
Нека буде како буде.
Можда ће ми све што сам чекао
распрснути тело.
Појешћеш ме онда у сласт
део по део.
Бићу оно што би и требало.
Твоја шака. Твоје стопало.

ИГРА У КОЈОЈ ЖИВИМО

Када бих могао да бирам, изабрао бих
ово здравље да знам да смо сви болесни,
ову срећу да живимо тако несрећни.
Када бих могао да бирам, изабрао бих
ову невиност да нисам невин,
ову чистоту у којој сам сâм нечист.
Кад бих могао да бирам, изабрао бих
ову љубав са којом мрзим,
ову наду која се храни
безнадежним хлебом.
Овде се ради о томе, господо,
да ризикујем смрт.

ФАБРИКЕ ЉУБАВИ

И саградих ти лице.
Уз љубавне загонетке, градио сам ти
лице
у удаљеним двориштима детињства.
Стидљиви зидар,
од света сам се сакрио како бих ти
лик извајао,
глас ти дао
у твоју плувачку сласт додао.
Колико сам пута дрхтао
једва покривен светлошћу лета

док сам те по свом крвотоку описивао.
Пречиста моја,
од толико си годишњих доба направљена
и твоја се милост као толики сумраци
спушта.
Колико је мојих радних дана
створило твоје руке.
Колики је бескрај пољубаца против самоће
у прашину уронио твоје кораке.
Ја сам ти служио, по путевима сам те рецитовоао,
на дну моје сенке сва твоја имена написао,
у мом лежају сам ти место направио,
волео сам те из ноћи у ноћ, невидљива звездо.
На тај начин певале су тишине.
Годинама и годинама трајало је твоје стварање
пре него што сам чуо један једини звук твоје душе.

ГОТАН¹⁸

Та жена личила је на реч никад,
од потиљка јој се уздизала посебна
дивота,
очи се могу чувати у тој врсти заборава,
та жена ми је леви бок заузимала.

Пажња пажња ја сам викао пажња
али она је као љубав, као ноћ надирала,
последњи знаци које учиних с јесени
мирно су под таласе њених руку легли.

У мени је експлодирала свенула бука,
у парампарчад су се претворили бес, туга,
госпођа се сладуњаво као киша спуштала
на моје кости које је самоћа зауставила.

Када је отишла као осуђеник сам дрхтао,
жустро сам се ножем убио,
сву смрт ћу испружен са њеним именом провести,
оно ће последњи пут моје усне покренути.

¹⁸ *iośán* – *шаніо*, шатровачки, жаргонски.

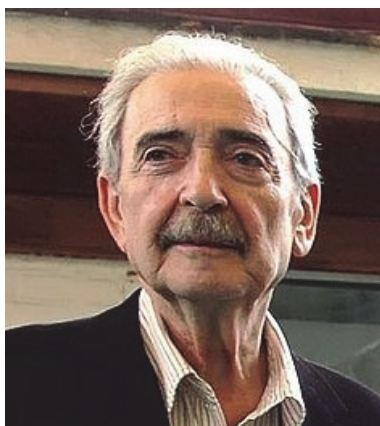
ЕПИТАФ

Једна птица живела је у мени.
Један цвет путовао ми је по крви.
Моје срце било је виолина.

Волео сам или нисам волео. Али понекад
су ме волели. И мене су такође
радовали: пролеће,
спојене руке, тренуци среће.

Кажем да човек мора то бити!

(Овде једна птица лежи.
Један цвет.
Једна виолина.)

Хуан Хелман (1930–2014)

Чувени је аргентински песник за којег се може рећи да је писац од детињства. Своје прве стихове објавио је већ са једанаест година. Бавио се новинарством, превођењем, а био је и активни члан војно-политичких организација, попут ФАР-а и Монтонероса. Током војне диктатуре која је почела 1976. био је прогнан, а у Аргентину се вратио 1988, иако је живео у Мексику.

Велики део његовог живота и књижевног рада обележен је отмицом и нестанком његове деце и трагањем за унуком који је рођен у изгнанству.

Добитник је многобројних признања: аргентинске националне награде (1977), награде Хуан Рулфо (2000), ибероамеричких награда Рамон Лојес Веларде (2004), Пабло Неруда (2005), ако и награде Краљице Софије за поезију. Био је и четврти Аргентинац који је добио награду Миџел де Севантес (2007). Сматра се једним од најзначајнијих савремених песника шпанског говорног подручја, *експресионистом бола*. Преминуо је у 84. години у Мексико Ситију.

Ђоконда Бели (Gioconda Belli), Никарагва

ШТРАЈК

Желим штрајк у коме сви учествују,

Штрајк руку, коњских
ногу,
штрајк који се рађа у сваком телу.
Желим штрајк
радника возача
голубова цвећа
деце жена
техничара лекара.
Желим штрајк велики
који ће чак и љубав досегнути.
Штрајк у коме ће се све зауставити,
сат фабрике
кампус школе
аутобус болнице
пут луке.
Штрајк очију, руку и пољубаца,
штрајк у коме неће бити дисања
штрајк у коме се тишина рађа
како би се чуо бат корака
одлазећег тиранина.

ПОМИРЕЊЕ

Има дана када љубав
олују надене.
Ни једно ни друго не разумемо
зашто громови напуне облаке
и из уста излазе муње.
Време и његово гомилање
подводног крзања и трења,
ужарене љубавне медузе
са плимом долазе.
Искачу из унутрашњих мора
сабљарке са наоштреним врховима.
Прецизне, прелазе заливе,

забадају се
у остриге,
у тајне
љубавном интимом
разоткривене.

Сукобљавамо се безнадежно голи.
Нема превоја на кожи који нисмо
прекопали
Или га лизали.
Ту со која се изненада на језику појави
већ смо попили.
Ми смо бића без крова над главом, без громобрана,
зато олује
потапају бродове и лију кише као из кабла.

И баш због тога, где парадокса,
небо се разведри
сунце се помоли
и море нам поново мрмори
таласима од давних речи.

Ђоконда Бели (1948)

Песникиња и романо-писац из Никаргве, која је својом првом књигом (1972) без устезања проговорила је о женском телу и сексуалности. Њен активизам довео је до чланства у Сандинистичком покрету за национално ослобођење (од 1970. до 1993), када се придружила борби против диктатуре Анастасија Сомосе, а касније и Сандинистичкој народној револуцији. Као противница ауторитарног режима пара Данијел Ортега и Росарио Муриљо, морала је да избегне из земље и оде у Шпанију. Прогласивши је издајником диктаторска власт одузела јој је имовину и право на пензију. Фебруара 2023. одузето јој је држављанство, па је прихватила чилеанско, а затим 2024. године и шпанско држављанство.

Реиналдо Арена (Peinaldo Arenas), Куба

УВОД У СИМБОЛ ВЕРЕ

Знам да се тамо изван смрти
налази смрт,
знам да се овде уместо живота
налази превара.
Знам да не постоји утеха
да не постоји
обећана земља из мојих снова
ни искидана визија наших
хероја.

Али
и даље те тражимо, домовино,
у издајама онога што је управо дошао
и у лажима првог хроничара.
Знам да не постоји уточиште загрљаја
и да је Бог бљештавило лима.

Али
и даље те тражимо, домовино,
у претњама новог преваранта
и у длановима који руше
попут булдожера.
Знам да не постоји визија
онога који је увек међу пламеновима,
да не постоји наслућена земља.

Али
и даље те тражимо, земљо,
у неуморном глодању вода,
у пуцању манга и мамеје,
у звуку типкања на станицама
и у конфузији свих узвика.
Знам да не постоји зона одмора,
да недостају намирнице за сан,
да нема врата усред ужаса.

Али
тражимо вас, и даље, врата,
на обалама узурпираним шрапнелима,

у калиграфији преступника,
у безначајном делиријуму хутије конга.

Знам

да постоји огромна бујица увреда,
које се још увек чувају,
и арсенали стратешког наоружања,
да постоје проклете речи, да има
притисака

и да ни на једном месту нема
непостојећег дрвета.

Али

и даље те тражимо, дрво,
у раним јутрима редова за хлеб
и у ноћима редова за сан.
И даље те тражимо, сну,
у контрадикторностима историје,
у звиждуцима гонитељки
и на зидовима установљеним за
увреде.

Знам

да нећемо наћи време,
да више нема времена за узвике,
да нам фали сећање,
да заборављамо песму, да, ошамућени,
приступамо последњем позиву
(Вода, опушак цигарете).

Али

и даље те тражимо, време,
у нашем обавезном учешћу на
митинзима,
сахранама и званичним победама,
и бескрајним радним данима
у пољу.

И даље те тражимо, речи,
изнад разговора између какадуа
и онога што је продао свој глас због једне шетње,
изнад кукавице који признаје
да је плакао,
али има породицу... и време за одмор.

И даље радимо на теби, песмо,
изнад хистерије гомиле
и након слогана из звучника,

изван лажног сјаја и
обећања.

Комично је призивати срећу
да не постоји 'толико жељена земља',
да неће наћи мир наши бесови.
Све то знам.

Али и даље те тражимо, срећо,
у сећању на једно велико бичевање
и након жестоког бола од последњег шутирања.
И даље те тражимо, земљо,
у уморном покрету наших
очева
и у обавезном каскању наших
ногу.

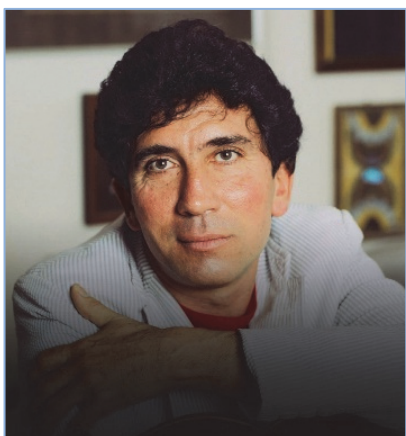
И даље те тражимо, спокоју,
у бескрајном гравитирању наших бесова
на месту где се уливају наше
кости

у комарцима које деле
наша тела
у узнемиравању због снова и тротоара
у урлику мора
у укусу који су изгубили сладоледи
у мирису ноћног јасмина
у идеји претвореној у угушене
усклике

у ноћима апстиненције
у елементарном блуду
у глади од јуче коју данас
гладни осуђујемо
у прошлом понижењу које данас
понижени пријављујемо.

У цензури од јуче на коју данас
ућуткани указујемо
у дану који експлодира
у јуначким самоубиствима
у колективној превари
у интернационалној уцени
у детињастом аплаузу гомиле
у прислањању тела уза зид
у јутрима испуњеним митраљезима
у непролазном бешчашћу

у необјављивом владању
адолесцената
у нашој неутаживој прождрљивости
у дрској раскоши пролећа
у одсуству бога
у вечној усамљености
и у безнадежном котрљању
ка смрти
И даље те тражимо
и даље
и даље.

Реиналдо Арена (1943–1990)

Кубански романописац, драматург и песник, познат по делима која се карактеришу као магични реализам. Био је опозиционар власти Фидела Кастра.

За живота, Арена је у Куби објавио само једну књигу, која је распродата за недељу дана и није се могла поново штампати.

Био је прогањан не само због критике власти, већ и због нескривене хомосексуалности. Све то му је затворило могућности за интелектуални развој током дугог живота на острву.

У више наврата, седамдесетих година прошлог века покушавао је да емигрира. Коначно, земљу напушта 1980. године. У Њујорку никада није био прихваћен због конзервативизма и хомофобије прогнаних Кубанаца. 1987. године дијагностикован му је вирус сиде. Извршио је самоубиство 1990.

Пиједад Бонет (Piedad Bonet), Колумбија

ОЖИЉЦИ

Нема ожиљка, ма колико страшно да изгледа,
који лепоту не затвара.
Нека посебна прича се у њему прича,
бол нека. Али и њен крај такође.
Ожиљци су, дакле, шавови
сећања,
несавршени завршетак који нас
повређујући лечи. Облик
који време проналази
како никада не бисмо ране заборавили.

НА ИВИЦИ

Ужасна је ивица, а не понор.
На ивици
је један анђео светлости са леве стране,
дуга мрачна река са десне
и тутњава возова који напуштају
шине
и одлазе ка тишини.
Све
што подрхтава на ивици је рођење.
И само са ивице види се прва светлост
бело-бело
која нам у грудима расте.
Никада нисмо више људи
него када ивица жеже наше
голе табане.
Никада нисмо усамљенији.
Никада нисмо већи сирочићи.

МОЛИМ БОЛ ДА ИСТРАЈЕ

Молим бол да истраје.
Да се не преда времену, да се учаури
као вечна ларва на мом боку

па да од њене руке свакога дана
са својим нетакнутим очима васкрснеш,
да својим светлом и својим болом васкрнеш
у мени.

Како не би умро двоструко
молим бол да ми буде храна,
ваздух мог пламена, огња

где би свакодневно долазио да се утешиш
из хладних предела смрти.

Пиједаг Бонеш (1951)

Колумбијска је песникиња, романописац, драматург и књижевни критичар. Од 1981. године професор је књижевности на Филозофском факултету. Поезија, драматургија и проза дубоко су прожети њеним трагичним животним искуством (њеном осамнаестогодишњем сину дијагностикована је шизофренија, а десет година касније извршио је самоубиство у Њујорку), и изражавају погледе жене средње класе из земље испуњене насиљем, неправедношћу и сукобима.

Добитница је награде *Краљица Софија* за ибероамеричку поезију за 2024. годину.

Превођена је на италијански, енглески, француски, шведски, грчки и португалски језик.

Габријела Варгас Агире (Gabriela Vargas Aguirre), Еквадор

ПОРОДИЧНА ОКУПЉАЊА

Прешло је у навику да се пије из свих
слободних чаша,
да се застане крај огледала и попије прво
пиће тог дана,
да се прилепиш уз лутку направљену од
прашине,
са којом си безбедан, као да ако је
имаш, добијаш кључеве сва врата да
затвориш а не мораш да излазиш.

Припрема другог, кажем вам, прешла је у
навику
и данас нећу користити хладну воду ако
опечем грло
када се чаша напуни пламеном.
Дакле, пустићу да алкохол пече,
препустићу се
и лутка од прашине нацртаће
на мојој руци неправилну линију
препустићу се, и цигару ћу пожелети
напуњену крпицама,
остајима плавог вела, који је ту остао
непажњом моје мајке.

Када се упале нити, ослобађају се,
ослобађају је.
Тада она долази, зовем је да дође,
гледам је док долази: корача врло споро
до наших паса.
Тада је први пут позивам
да пије са мном,
да певамо старе песме, да пијемо
наслоњене на огледало.

Моја мајка нам је у наслеђе оставила
скоро хиљаду слободних чаша,
и са сваком сам убила неког различитог,
јер једна рана је као ниједна и за мене
морају бити сви меци.

Моја мајка ће имати једину чашу која
није запаљена,
једину чашу у којој није умрла
нека моја рибица,
давећи се у мојим алкохолисаним
сновима.

Моја мајка ће имати ту једину чашу,
сешће са мношћом и више никада нећемо
причати о прошлости.

Прешло је у навику да се пије из сваке
слободне чаше.

Дакле, изговорити њено име, болеће
много мање.

Дакле, попићемо нешто како бисмо се
повредили,
и како бисмо се загрлили док нам језик
гори.

ИСПРАЖЊЕНА КУЋА

Постоји једна империја која се урушава
над стварима, огледала ме прате док
размишљам да ти боље стоји плаво него
бело, и да сада када су ти руке само
незавршени послови, сада када се твоја
празна одећа на твојем празном кревету,
пола сан пола постеља испуњава
ваздухом, пуњењем које долази са
улице, док из твојих џепова излазе твоје
мртве амајлије, почињеш да фалиш.

Од тела, од кућа, од мртвих ствари,
да, изнад мртвих ствари се такође граде
нове руте, нове коже, читава кућа је

гавран који стари у сенци,
и гледа како се споро, неумољиво,
распадају његова крила.

Постоји империја која се урушава над
нама, огледала ми узвраћају страх који
откривају ћошкови, ћошкови ми враћају
гнездо од нити које су саткали паукови
који су пронашли леш твоје сенке заробљен
у ходницима, у кади, усред твојих песама.

Молиш се, никад се не молиш, али овог пута
се надаш да нешто одозго подигне твоје
лице ка сунцу.

Молиш се, никад се не молиш, али овог пута
се надаш да нешто унутар тебе изроди
срце од семенке тагуа палме, да испуни
празнину коју видиш само када си сâма.

Молиш се, никад се не молиш, јер реч
спашава а на мом језику се налази
самилосни хитац када кажем: *амин*.

Дакле:

*кућа се претвара у со
када изговорим твоје име.*

RIGOR MORTIS

Систематично сам поређала
плочице на зиду преко пута.
Прљава до чисте. Црна до зелене. Јер
овде је све зелено или бело, а мирис
болесника задржава се чак и када чисте
три пута дневно, три различите
особе.

Прала сам лице сатима да избришем
своје слепе очи, моје очи које су твоје

очи, да заборавим да изгледам као
стогодишњакиња када птице долећу са
југа да нас покрију својим прахом, док
заборављам како се живи
и како се гори.

Систематично сам поређала праменове
твоје укочене косе, дебели до танког,
црни до белог. Јер овде
све престаје да буде млако све постаје
пепео када моје срце пробије
оштрица длета која нас претвара
у питомо камење, сâмо,
у статуе у дну кревета, било ког
кревета, било које улице,
од Бога систематично заборављене.

ВРЕМЕ СМРТИ: 00:00:00

Габријела Варјас Ањире (1984)

Песникиња рођена у Еква-
дору. Добитница је новчане наг-
раде Министарства културе и на-
слеђа за 2016/17. годину, што јој
је омогућило штампање прве зби-
рке поезије.

Учествује на бројним фес-
тивалима поезије у земљи и инос-
транству.

Препев са шпанског и белешке о ауторима
Дрјана Вељковић

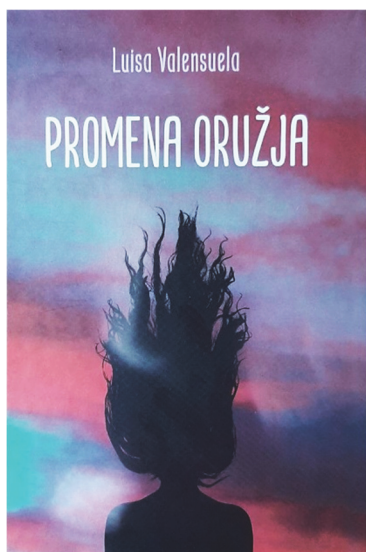
Прстѣн са крстѣм – пронађен у атару села Црнољевѣца, 2003. Рађен техником ливења и урезања у бронзи. Танка и узана карика се постепено шири према врату. Карика са унутрашње стране равна, споља централно ојачана све до проширења на врату. Глава равна, осмоугаона украшена са три троугла испуњена урезима који дијагонално граде „крст“. У „крсту“ натпис (или година), турско писмо, недешифровано. Глава димензија 1,1x1,3 cm, висина 2,2 cm, ширина 2,3 cm.

Душан Сшојковић

ОПАСНЕ ПРИЧЕ ЛУИСЕ ВАЛЕНСУЕЛЕ¹⁹

(Луиса Валенсуела: ПРОМЕНА ОРУЖЈА, *Агора*, Зрењанин 2024)

Латиноамеричка књижевност извела је у другој половини двадесетог века оно што је крајем деветнаестог века пошло за руком руској и скандинавској литератури – постала је велика књижевност. Посебно је томе допринела Аргентина. Тројица њених писаца (Борхес, Сабата и Кортасар) нашли су се међу најзначајнијим савременим писцима уопште. На жалост, ниједан од њих, чак ни Борхес, није добио Нобелову награду. Борхеса, којег је с разлогом Данило Киш означио као преломну фигуру читаве двадесетовековне књижевности, она је заобишла, вероватно, због тога што је припадао екстремној десници, Кортасара зато што је био левичар, а Сабата, тобоже, што је написао само три романа (али каквих!). Но, то никако не може да оспори чињеницу да је аргентинска књижевност у самим врховима савремене књижевности. „Агора“ то добро зна и стога је штампала велики

¹⁹ Луиса Валенсуела, *Промена оружја*, превела са шпанског Ксенија Билбија, *Агора*, Зрењанин, Нови Сад 2024.

број знаменитих дела њених врхунских писаца.²⁰ Књига Луисе Валенсуеле, *Промена оружја*²¹, пето је њено остварење којим нас је „Агора“ подарила. Пре ње, штампане су јој и збирка прича *Симетрије* (2016), два романа, *Мораш да се смешкаш* (2017) и *Роман ноар с Арјентинцима* (2015), као и књига есеја – *Опасне речи* (2019).²²

Она која је као дете могла да види и слуша у салону своје мајке Луисе Мерседес Левинсон, такође књижевнице, Борхеса и Сабата, у последњој споменутој књизи изложила је своја поетичка размишљања. Наводимо неколике њене ставове који на одређен начин „покривају“ и оно што је желела да постигне (и успела у томе) са причама о којима пишемо. Она пише о „светој вртоглавици писања“, како „нема језика без полности, а свака реч носи еротски набој, најчешће невољан“, одбацује „груби реализам“ и „расплинути надреализам“, избегава „писање непосредно о теми“, но не дозвољава ни превелико удаљавање од ње, покушава да избегне цензуру, али – једнако – и унутрашњу аутоцензуру. Не може се, по њој,

²⁰ Поред класичног остварења *Маршин Фиеро* (2020) Хосе Ернандеса и Валенсуелиних књига, штампала је и: *Фантастичне приче* (2016) Леополда Лугонеса, *Сунце, њошом* (2010) Лиљане Хер, *Одвратну срећу* (2016) Гиљерма Мартинеса, *Мене никад нису љуштили да причам* (2014) Исидора Блајстена, *Ейизоду из живота љушћуће сликара* (2017) и *Без сведока* (2022) Сесара Аире и четири књиге, *Пишце у устима и грује приче* (2015), *Смртоносна раздаљина* (2017), *Седм љазних кућа* (2019) и *Кенџукији* (2022) Саманте Швоблин. Други издавачи су подарили нашим читаоцима и дела других великих аргентинских писаца: Роберта Арлта, Хуана Октавија Пренса, Адолфа Бјој Касареса, Мануела Пуига, Алберта Мангела, Ане Марије Шпе... Још чекамо књигу преведених песама и дневник трагично преминуле Алехандре Писарник. У многобројним антологијама латиноамеричке и посебно аргентинске приповедачке прозе сусрећемо се са врхунским остварењима писаца ове земље. „Агора“ је штампала две: *Дијалогни живот: шпанска и хиспаноамеричка прича новој миленијума* (2017) и *Борхесова деца: антологија савремене аргентинске приповешће* (2012). У другој је Валенсуела заступљена са „Тангом“.

²¹ У питању је прештампан превод који се појавио 1994. године у чувеној библиотеци „Реч и мисао“ београдског „Рада“.

²² Ове четири књиге превела је Ана Марковић која је ауторка докторске дисертације *Женски идентитет и односи моћи у приповешћима Луисе Валенсуеле* (2013), коју је одбранила на Филолошком факултету Универзитета у Барселони.

више заговарати, непостојећа, дихотомија између „уметности реди уметности“ и политичког ангажмана у књижевности, неопходна је њихова синтеза: мора се писати уметнички снажно, и самосвојно, *шелом*, о ономе што тражи политички ангажован одговор, књижевност не сме бити млака, „неутрална“, пошто у временима опасним и грозним, свака неутралност сушто је мирење са затеченим и агресивним, писање је „проклетство без предаха“. „Свака нова књига је нови почетак“ и она је скок у провалију, али та провалија није изван писца већ се налази у њему самом, а „нема књижевности без Тајне“.

У огледу „Шта значи писати, Белешке“ Валенсуела открива: „Када почињем неки текст, обично полазим од неког питања.“ Важи то и за њене есеје, и за њене приче и романе. Ако је за прве то и уобичајено, када је о другима и трећима реч, то и није нешто што би се могло очекивати.

Цитира Лакана који каже како је свака уметност начин да се уреди празнина. Цитира и америчку књижевницу Грејс Пејли која је саветовала полазницима њене школе креативног писања да пишу „оно што се *не зна* о ономе што се зна“.

Еротизам који Валенсуела заговара на корак је од стрмоглавог падања у понор Танатоса. За њу, живот и смрт су нераскидиво спојени: првог нема без свести или несвесног понирање у друго.

Књижевност је, за њу, улажење у „лабиринте ужаса“. Стварност Пиночеове Аргентине сама по себи била је чист ужас и списатељица о којој пишемо није требало ништа да измишља и домишља. Она је, иако побегла из родне земље, ту, и такву, стварност осећала и на својој кожи, и у свом срцу и у својој души.

У причи, која је по Валенсуели, „сам корен, језгро“, може се „ићи само у дубину.“ А ове које су предмет наше пажње, као и друге, њене приче управо су то: идење у дубину. Иако, на први поглед, изгледа како она снима сурову и ужасну стварност, сами снимци ове оно су што њу најмање занима. Оно што она тражи скок је у дубину. И дубину празнине. Како би се открило, уз помоћ асоцијација, и метафора, и скривених, и више таквих од оних које би биле сасвим огољене и препознате одмах, шта је то што је у корену људског зла без којег, на жалост, изгледа како човек не може бити човек. Чак ни покушати да то буде.

Постоји велики проблем са такозваном ангажованом књижевношћу. С једне стране, она може да заврши у огољеном документаризму, а с друге стране, може је прогутати „психологизам“. Ни ова друга опасност ништа мање опасна од прве није. Луиса Валенсуела успела је обе да избегне: нити је њена проза *то* снимак ужасне стварности Пиночеове Аргентине, нити ју је „удавило“ психолошко“ копање по судбинама приказиваних јунака.

Промена оружја веома је сведена књига. Има само сто страница и садржи пет прича: „Четврта верзија“, „Реч убица“, „Ритуали раскидања“, „Ноћу сам твој коњ“ и „Промена оружја“.

Прва од њих има једнак број страница као све остале четири заједно. У њој, „Четвртој верзији“ Валенсуела не скрива поетичке греде које творе зграду ове прозне творевине. Поетички ставови исписани су курзивом и тако издвојени. Основно питање је ко је аутор ове приче. Валенсуела читаоце обавештава како је овакву причу, због њене мучнине, изазване грозном стварношћу о којој се ради, „тешко испричати“. Тешко ју је започети. Ово је њена *четврта* верзија, а ми не знамо како су раније изгледале. Како реконструисати причу а да се зна чија би то прича била? У извесном смислу, чак и оне која је нама подастире и која ју је и сама, иако је била далеко од „јадног укрштања времена и простора“ које је наше постојање, доживела: „Стална промена да бих знала да сам жива. И тај лик који сам у неком (трећем) случају ја сама, учитава се у ову хронику као јунакиња звана Бела (изговара се Бе-ла), а ту је и анонимна нараторка која се повремено поистовећује са јунакињом и са којом се пак и ја сама поистовећујем. / У једном тренутку путеви се укрштају и једна од њих постаје прозни лик, или штавише, прозни лик постоји у нама тако да је већина онога што исказујемо и чинимо у ствари део наративне структуре једног текста које исписујемо телом, у виду позива“ (стр. 6). „Фатална коб“ (15) стеже се око Беле. „Питам се“ (15), пише у роману, ко би могао да јој одоли? Али *ко* се пита, ако је нараторка Бела? У игри је сложена, максимално загонетна, игра (са) наратором: „Аутора нема и тако ауторка постајем ја, која присвајам тај материјал у којем се огледа очајање покушаја писања“ (18). Постоји прегршт белешки на умрљаним салветама, а она наводи једну од њих. Обавештава читаоце како је „ово прича о нечему што се никада не изговара“ (19). Додаје: „Ове белешке причају причу о њеној љубави а не о њеној смрти“ (19; више пута са Ја „скаче“ на

Она, са *моја на њена*). Пита се, такође, указујући на тематску двостраност приче (љубавна сторија, политички ужас и терор): „И зашто сад ја која све ово монтирам покушавам да издвојим једне догађаје док на површину испливавају чињенице другог типа?“ (28). Бела спрема премијеру комада симболичког наслова *Све за све*. Ништа није случајно у причама Валенсуелиним. Педро Бели омогућава турнеју, а она се плаши како хоће да је се отараси. Шест месеци бораве у другој земљи: „Мало се зна о том периоду који је трајао нешто више од шест месеци. Пошто су могли да се виђају кад су хтели, запустили су наративну грађу. Сад кад су коначно били заједно, више их није занимала слобода приповедања. Јел писање могуће само у временима тескобе?“ (39). У игру се укључује и измишљени лик: чика Рамон, онај о коме амбасадор Педро Бели прича (на пример, „прича“ о змији која навија сат или жаби и свицу). Она (али која она?) вели: „Нарочито ми је близак нестварни чика Рамон“ (5). Пита се: „Ко је коме испричао све ове догађаје и речи? Када? Где? Каква је чика Рамонова улога у свему овоме? Он никада није постојао, он је лице страха кад прича то захтева и онај који постаје прича кад треба прикрити нешто тако узнемирујуће као што може да буде непланирана љубав. Јадни амбасадор“ (42). Када амбасадор треба у своју земљу да се врати и омогућава Бели да организује опроштајни пријем за тридесет званица у амбасади, упада у њу командант страже који захтева да се амбасада испразни. Метак усмрти Белу и амбасадор је загрли док пада, приљуби усне уз њено ухо и почиње да јој прича: „Кад је мој чика Рамон упознао глумицу која се звала Бела...“ (50). То је сам крај приче. Он показује како Валенсуела, иако никакве додирне везе с магијским реализмом, барем на први поглед нема, допушта да елементи фантастичног, иреалног, сновиделног у причу коју прича продру. Оживљава реченицу, додуше упитну, присутну негде на самом почетку ове приче која је у извесном смислу и мини роман: „Да ли је из сна запала у сан?“ (10). Нимало случајно, Бела о Педру бележи: „Видела сам га, видела, створила и растворила, обновила, саставила и раставила“ (25).

Јунаци љубавне приче ове приче су ожењени амбасадор Педро и глумица Бела. „Ланац забава“ (15), на којима се друже помало подсећа на скупове у *Декамерону*: тамо се бегало од куге, овде су се затварале (!?) очи пред терором/Злом. Но, борба не може бити пасивна. У шестомесечном принуд-

ном изгнанству (омогућивши јој глумачку турнеју Педро је покушао да је склони из земље у којој је постало изузетно опасно и несигурно живети), Бела њих двоје доживљава „попут крпених лутки.“ Њој су они „бродоломници у плавим чаршавима“ и она, повремено, „успева да замахне рукама, заплива према њему и узвере се на његове груди.“ Именује их као „моје острво“ (30). Кад седне поред њега, „више није осећала лакоћу постојања“ (алузија на Кундеру). Оно што међу њима струји особена је „вртоглавица“. „Бели је ово осећање постајало све јасније, нарочито док је гледала са тринаестог спрата тамо где су се чуле полицијске сирене које су парале ноћну пут“ (14). Постоје једни и други. Ови *горе*, они *доле*, на Земљи. Ови горе, на забави, *трешници*, *месечари* који одбијају да се спусте доле. Спуштање је побуна. Сучељавање с бомбама које експлодирају иза ћошка, ноћним хапшењима, убијањима. Бела не жмури: она тражи да Педро у амбасаду склони адвокатски пар који је помагао политичким противницима режима и овај то учини.

У тој подземној, једнако важној, ако не и важнијој, причи „многи су већ недостајали“, „ситуација (је) гора него икада, ... у реци (се) појавило петнаест нових лешева“, „ ... тортура (је) све гора“, „шум корака политичких избеглица је повремено допирао до салона“, „писац отвара уста и креће балада док у даљини завијају полицијске сирене“ (9). То је фон, на први поглед споредни, а заправо главни. Мукли говор смрти крај које се живи. Друга, заправо једина права, стварност. Лебди, андрићевско, питање, оно које постављају знајући унапред негативан одговор на њега: има ли уопште невиних људи? Може ли се бити против тортуре тако што би се на њу заборавило, она била игнорисана како би се преживело. Не може јер моћ/сила на свака врата закуца. Она је будна. Само људи, и невини, спавају.

Валенсуела и речи чини јунацима своје прозе. Бели је Педро Протоколумбо (41). Овај јој на једном од првих сусрета говори: „Распусни рогати ровци, разметљиве растргане рогоње, роните у русом вину. Рајска, румена рука разлаже ране рогобатних разбојника и размеће рајско руно. Рајска руна, рундава руна. Рајска ратница распаљује моје разуздане, распојасане руке што разјарују рујно руно“ (11). Јавља се и реч *амбасадоребаваши*. Бела је више пута амбасадора „ухватила у менталним бекствима...“ (29). Говори се и о „вербални пејзажима“ (28). Тако, Бела и Педро у разговору посежу за следе-

ћим речима: *парайолиција*, *паравојска*, *паразити*, *парайсихологи*, *параферналије*, *параденшоа*, *парафраза*, *парафектно*, *парасујер*, *параноја* (28).

„Кључна“ реченица приче, поетска, је: „Најстрашније је што само тама може да уништи сенке“ (28). Валенсуела шише и о „ароми вечности“ (30) и „мирису страха од те исте вечности“ (30). Уграђује и једну мисао у свој роман: „И када онај други оде, не жалимо толико за том особом колико за оним бићем које смо постали док смо били заједно“ (29).

У свим причама збирке главни су женски ликови. Свет је сагледан из женске перспективе.

Прича „Реч убица“ има двоје неименованих јунака. То су Она и Он, бивши робијаш, тамне пути, стар двадесет осам година, бивши робијаш који је са седамнаест година сачмарицом приликом једне плачке убио двоје људи. Прича је дата из њене перспективе: „Да је све те врло женске сензације не би преплавиле, одлази у потрагу за новим хоризонтима. / Новим хоризонтима, а не новим хоризонталама нити другим пононима. / Али нико стварно не бежи. Тако да она са собом носи додир његове пути...“ (52), „Те ноћи своједушно признаје да не зна шта ће је пре убити, њене књижевне маштарије или пожуда. Вероватно комбинација једног и другог“ (53), „Изненађује се кад схвата да је напокон нашла реч, да је у себи изговорила реч убица“ (55), „А шта ако је ствар у томе, ако она у ствари баш то хоће, да приђе ватри и постане део ње. Води или ватри, свеједно, и једно и друго је маме у пропаст“ (57). Она мисли како је он леп и споља и изнутра. „Она га упозорава: Немој да се тражиш у огледалима. Тражи се унутар себе“ (57), а „Њему није до шале и више воли да је драматично дохвати и то пропрати питањем: Како може да буде с њим? Одговор је: Баш овако... и она прихвата његов загрљај, љуби га, баш овако, и то је најближе што је икада била убиству. Убиство: чељуст која мами, искушење“ (58). У ове реченице двапут се „увлачи“ реч *овако*, прилог за начин, карактеристичан за говорни језик, пошто када се употреби у писаном тексту на читаоцима је да замисле/домисле шта се њим „покрива“. Сасвим свесна да „воли убицу. И што је најгоре, можда га баш и воли зато што је убица“ (59) и да „Не сме да окрене леђа убици у себи која га воли“ (59), ипак га избаци из своје куће. Сам крај приче овако изгледа:

„У њој је ковитлац и нема речи које би превеле вртлог тог вихора. Осећа се као да је прошла кроз огледало, да се на-

лази са друге стране, тамо где царује жеља и где стопала више не дотичу подлогу. Све се окреће и само делићи разговора са њим задобијају неку структуру, ништа конкретно, ништа би њен неми глас могао да извуче из грла. Надомак кревета отворени прозор и шанса да излети, преко пожарних степеница и крошњи дрвећа. Неиздрживо искушење да скочи и изненада

УБИЦО

урла. И глас коначно успева да се истргне из ње и мада би то могла да буде оптужба или позив, у питању је порођај“ (62). Он је изузетно ефектна поента: јунакиња, помишљајући на самоубиство, јасно одређује шта је њен доскорашњи љубавник и реч *убица* урликне, а тај крик, поента над поентом, не бива ни оптужба ни дозив, већ се чудесно у *порођај* препорађа. Да ли се, на самом крају приче, јунакиња изненадно изнова рађа, одбацујући свако огледало и своје одразе у њему, читава своју прошлост и лажне (?) љубави, откривајући шта заправо јесте и мирећи се са тим?

Ликови приче „Ритуали раскидања“ су Аманда и „посредник између раја и пакла“ (63) Којот. И она је дата из Амандине, женске, перспективе: „Кад сам са њим, у мени се пробуди све оно неизрециво, све моје најмрачније жеље добију крила и осећам се као анђео, мада је можда у питању и нешто сасвим супротно“ (64). Она ставља маску на лице „осећајући како јој се заједно са лицем развлачи и душа“ (69), но „Не би требало баш тако дословно да схвата чишћење лица: време је да га поново нацрта, обнови и осмисли неко ново, срећно лице“ (69). Прелази с осушеном и бодљикавом ружом три улице, у потрази за својим циљем, „сва у белом, као у Дантеовом сонету, али не као изгубљена Беатриче. Више као медицинска сестра“ (71). Жели да се излечи а не да се отрује или убоде на ружин трн „као што налаже романтичарска традиција деветнаестог века“ (71). Шета улицама пуним полиције што само овлашно наговештава како се све одиграва у доба немилосрдне и сурове диктатуре. Бацањем руже у Ла Плату симболички означава свој раскид с Којотом.

Најкраћа прича збирке „Ноћас сам твој коњ“ отпочиње ноћним, иненадним доласком Бета (то је његово шифровано име), побуњеника против насилног режима и њеног љубавника. Андрес (испоставиће се да то није био он) јој јави како су Бета нашли како плута, већ шест дана мртав. Полиција ускоро дође у њен стан: „Нису ништа нашли. Једино што сам стварно поседовала је био један сан, а човеку није баш лако

одузети сан. Имала сам сан о претходној ноћи у којој је Бето био са мном и у којој смо се волели. Сањала сам, све сам сањала, била сам потпуно уверена да сам све сањала, детаљно и у боји. А снови се не тичу полиције“ (75). Затворе је и муче, тражећи од ње да призна оно што не зна и открије нешто о чему такође никакву представу нема. У себи, претученој, обраћа се свом драгом: „Бето, ти знаш Бето, ако је тачно да су те убили, или гдегод да си сада, ноћу сам твој коњ и можеш да ме узмеш кад год хоћеш, чак и ако сам иза решетака. Бето, сад кад сам у затвору, знам да сам те сањала оне ноћи. Био је то само сан. / А ако је, којим случајем, у мом стану плоча Гал Косте и скоро празна флаша кашасе, молим те за опроштај; изјавила сам да не постоје“ (76). Тоталитарни режими покушавају и снове да ухапсе пошто су они, по логици ствари, лични и не може се остварити приступ ономе што они доносе. Ако се не може на други начин ратовати против оних који сваку слободу гуше, и снови постају добро оружје. Они су оазе слободног простора, наша слобода упркос оковима којима нас спутавају и бичевима замахнутим према нема.

Последња, најбоља, прича, она по којој је читава збирка насловљена, „Промена оружја“, састоји се из шеснаест насловљених делова /фрагмената, који би, условно, могли да се сматрају и песмама у прози. Мартина – такозвана Лаура и безимени – он којем се може наденути било које име њени су јунаци. Мартина „живи у тоталном ништавилу“ (77). „општем стању заборава“ (78), „тескоби“ (78), „постојању у потпуној садашњости“ (79), „ваздушастој мекоћи постојања“ (79). „Осећа да је чудна, страна, другачија“ (81). Има ожиљак дуж читавих леђа. За њега на основу фотографије претпоставља да би се могао звати Роке. То име асоцира на чврстину, стаменост, стену. Многобројна су огледала у соби у којој је затворена и она је вишеструко удвајају. Нема никаквог егзистенцијалног згушњавања. Ја се расипа. Он је назива курвештином и не чује „вапаје душе“ (85). Она се губи у „тој тамној страни сећања (сећање?) које такође ћути“ (86), „црном бунару сећања“ (86). Пред вратима су увек стражари: Један и Два. Људи / гости Рокови питају је сећа ли се гериле, подметнуте бомбе у касарни у Палерму.

„Тренуци у којима води љубав са њим су у ствари једини који јој стварно припадају“ (89). Читава она је „недоступни понор“ (89), у њој самој је заточено „све оно што не зна не желећи да зна, и што у ствари не зна“ (89), „али звер

постоји и живи у бунару и истовремено је бунар“ (89), она је „у понору свог личног бунара који је попут материце, влажњикав и топао“ (89), „углавном сама, умотана у саму себе“ (89). Он доноси у пакету бич и она урла те га он одлаже. И у овој причи се налази, помало прикривена, реченица–кључ: „Цена откривања тајне је смрт“ (92). Јунакиња гледа кроз шпијунку, постављајући у себи, јер не сме да га изговори, хамлетовско питање: „Желети и не желети да зна? Желети и истовремено не желети да постоји“ (93). „Она осећа да је он види као глину коју уобличава својим миловањем и жели да се одупре, никако не жели да је он обликује и мења, и гласови који су у њој се противе, бесно вичу и добују по зидовима њеног тела док је он и даље кроји по својој мери“ (96). Обавештавају пуковника да је избио пуч и он журно одлази, заборавивши да закључа врата. Враћа се седам дана касније. Она се своди метонимијски *на љаву*. Он је бије и тера да отвори ташну у којој је пиштољ. Не да јој да остане са друге стране стварности. Тврди како јој је спасао живот када су њеног саучесника убили. Хоће да је тргне из „слатког сна“ (99). Претпоследњи фрагмент, „Откровење“, једна је једина реченица на читавој страници. Тукао ју је јер је био на нишану њеног револвера. Она сама себе док он о томе урла доживљава као пужића, капљицу–другарицу. Прстима непрестано додирује згрушану громулицу. Он говори: „имала си наређење да ме убијеш и мрзела си ме иако ме ниси знала, јеси ме мрзела, нека си ме мрзела, али ја сам те натерао да ме волиш и да зависиш од мене као новорођенче, имам и ја своје оружје, а њена сасушена громулица је и даље на глатком зиду, не да се, док он понавља: имам ја своје оружје“ (100). Он каже да одлази и „готова је наша игра“ (101). Она га зове да легне поред ње, остане. Окрене јој леђа и одлази. Она узме револвер и нишани. Завршава започето и сурово прекинуто. Пред нама је варијанта бајковите приче о лепотица и звери. Притом, ово нипошто није бајка. Он је несумњиво звер, али она никаква лепотица није. Кажњава га смрћу зато што неће да остане са њом. Из овог заробљеног, ухапшеног живота не зна где да изађе. Подсећа на мазохистичке јунакиње великог Фјодора Достојевског.

Луиса Валенсуела и овом збирком показује како се налази у самом врху савремене приповедачке уметности. Њене приче су *ојасне* јер она лепо, без икакве лажне психологизације, пише о временима која су и више него ружна.

Мирослав Радовановић

ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ ПРОСТОР

(Небојша Васовић: ЖИВИ КАКО ЈА НЕ УМЕМ, Народна библиотека Сшефан Првовенчани, Краљево 2024)

У збирци песама Небојше Васовића „Живи како ја не уmem“ песник инсистира на демаскирању свих лажних на-носа под којим се налази и по-времени крије нестабилно људ-ско биће. Човек је изложен проблему неаутентичности ко-ја није само у датостима вањ-ске ситуације већ и у његовој природи. Опште прихваћени модели понашања, морала, мишљења, лажни идоли руше се пред тежњом прагматизма. Човек узалудно покушава да пронађе дефинитивне форму-ле и овлада законима сазнања,

али све се руши и он постаје власник раздирућих дилема, неког сујективитета који не може побећи у апсолут:

*а мекши смо од љужа и од сваког духа
ишћо више од свећа воли неравнине
у нашој души, доказ несавршенства
због које нас цинкаре код творца
не само они кришћени већ и ко-кад-сшћине,
а дани ћуће ко њихшћије: реално сами,
ишћенцијално разблудни*

(Реално)

Песник истиче признање о људској слабости. Човек на крају мукотрпног и дугог пута са резигнацијом, али не и оча-јем, истиче колико је слаба човекова снага и како су ограни-чене његове могућности.

У Васовићевој поезији нема плитког скептицизма, већ се појављује ширина људске драме у којој се преплићу неспу-таност жеља и ограниченост могућности, илузија узвишеног и

збиља емипирије. Песник у први план ставља опозицију субјективног и објективног. Разум надвладава, али нас истовремено суочава са безнађем, феномени вањског света носе разарајућа знамења, универзални поредак ствари заправо је коначни и неминовни пораз, људско биће је контрадикторно и суочава се са властитошћу и неумитном истином. Друштвени односи и само биће на крају се срећу са неумитношћу која је поражавајућа, нема чак ни утешне мисли:

*Кад умреш у велеграду
сћаве те у специјалну кесу
иа те некуда однесу*

*У целој тој ствари специјална
је само кеса
јер само она има цену*

*Од њене прогаје
неки људи прехранују
своју децу
(Кеса)*

Друштво дубоко у себи крије и симптоме разарања личности, човекову улогу у обликовању властите животне судбине и незаобилазног животног зла. Природни и људски поредак у подједнакој мери доприносе формирању човековог егзистенцијалног простора и његових условности. На крају збрајају се чињенице зла, човекова драма је заправо збир вањских стицаја прилика, организације природног поретка и слабости бића. Осећај апсурдности произилази из интензитета суочења песничког бића са суровошћу стварности. Чини се да апсурд постаје доминантан. Биће и предмет у Васовићевој поезији није безазлен и безразложен, он дефинише свеукупност односа и носи симболични контекст. Овај симболични контекст доноси семантичку равнотежу између бића и његовог значења. Приметна је и немогућност комуникације, човек-песник је осуђен на самоћу, неспоразум, он је у суштини самац у свету, али на крају и тотално поражен устројством вањског фактора. Песник постиже и банализацију одређених друштвених стања и успоставља иронични третман који постаје доминантан. Запаже се у песниковој поетици поентирање ситних детаља који имају симболичну тежину и вредност, а слици дају бизарну тежину:

Сам у својој соби, у старачком дому.
Нико га не обилази, а ни он сам не зна
има ли негде у свету неког рођака.

Рејко га се ко сећа, тек сваких пет
година понеки новинар изјави
како је ушлицао на млађе песнике.

А млади, млађи, најмлађи –
пола су његових стихова већ преписали.
Остало је још пола, посла преко главе.

(Песник у старачком дому)

Суочење сујективне природе и вањских фактора је веома битна димензија песникове поетике. Властита хтења и реалност света се сударају. Неминовност суочења и довршеност човекове егзистенције творе болне универзалне пукотине (радња песме смештена је у Мексико). Универзални закони одређују властити положај у коме потврђујемо свој идентитет и природу. Песник тежи да људску јединку издвоји из шематизованих решења и готових модела истичући несводљивост и наш бића и догађаја на константна обележја и јединствена мерила. Субјективна компонента сазнања постаје дилема и смисао:

Док намештају кревете
собарице презиру живој.
Мало презиру себе
а мало свет око себе.
Из мамурних предграђа
долазе свакога јушра
у главни град на посао,
децу ваља прехранити,
а о смислу не мислити –
јер свака мисао прави неравнине
на чаршаву који мора
бити зашћену бесрекорно.

(Мексичке собарице)

Постоји датост са којом је човек суочен против своје воље. Норме и закони одржавају се на снази не зато што су логични и праведни, већ што иза њих стоји узурпирајућа сила. Правда и „ауторитет“ се косе, легитимно и реално се потпуно разилазе, спонтани интимни доживљаји и друштвене пројекције немају додирних тачака.

Васовић у својој збирци песама тражи загонетне унутрашње просторе у којима су садржане човекове реакције и

скривени говор бића којим се сензибилни јунак везује за свест и унутрашњи доживљај. Песник тако рашчлањује своје искуство унутрашњих доживљаја и слика у којима успомене добијају доминантно место. Тако сећања и успомене добијају јачину трајних супстанци које постоје у нама и имају непролазну вредност. Прошлост је отргнута од заборава и нестанка и живи неки нови и продужени живот. Песник се уз помоћ сећања окреће прошлости трансформишући утиске и сазнања у живе и непролазне облике. На овај начин сећање и животно искуство служе као покретач неког новог и трансформисаног животног елана. Понирући у прошлост, негујући сећање песник свету успомена враћа непосредност поновљеног догађаја:

*Враћајмо се у прошлости
она је прошла
она је бучмаша
ње више неће бити
осим у нама
ми смо јој последњи воз
да пољима проишћући још једном
ми смо јој последња Гранада
(Последњи воз)*

Светлост ствара чудесну и преображавајућу ауру која мења свет дајући му безброј нових могућности. Васовићева поезија слави Сунце и светлост. У навали светлости и Сунца дате су велике могућности, закорачено је у нешто лепше и боље што нема мере, краја и коначног изгледа. У песниковим стиховима као да се у туробном свету догађају преображаји, неки чудни облици спиритуалних веза између бића и његовог окружења. Спиритуални дах уткива се у биће дајући му нове и непредвидљиве могућности:

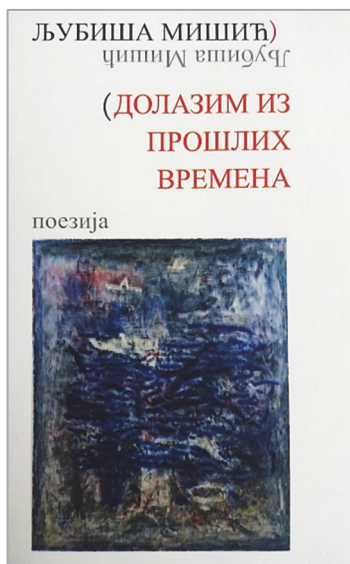
*Светлост је озбиљна
и ипак сама
светлост је наша мана
наше сећање и наше васкрсење
у некој болници усред провинције
у којој нисмо добили ништа рођењем
шек дајум уписан у књију
под светлосићу лампе
за коју верујем да ради још увек
(Датум)*

Реално се потиरे и наступа метаморфоза ствари, искрсавају привиди, фантастична и флуидна грађа даје неки нови и обећавајући привид.

Зоран Вучић

ПЕСНИК ЧИЈИ СТИХОВИ СВЕТЛЕ ИЗ ЗАБОРАВА

(Љубиша Мишић: ДОЛАЗИМ ИЗ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА, Књижевни клуб, Краљево 2023)

Песник Љубиша Мишић (1948–2003), данас у овом времену зла, остао је непрочитан и ваљано истумачен, и већ увелико потиснут у заборав. То је тако бивало у земљи Србији, а нарочито данас бива када је књижевна сцена преплављена мноштвом стихотвораца који у јагми за признањима и наградама не нађу времена за читање и бављење нашом књижевном историјом. Опседнути својом умишљеном књижевном величином они немају времена ни за најближу прошлост, па зато потискују у заборав све оно што је пре њих било створано и створено. Зато ни песник

Љубиша Мишић до дана данашњег није добио пажњу какву заслужује. А пажњу свакако завређује, јер Мишић јесте песник понорне имажинације и тамних светова, који често сежу у слућено будуће, али и у оно архетипско завејано временом које чува и древни сјај божанске творевине. Таква је судбина свих уклетих стихотворитеља, који прекривени тамним велом заборава трају и чекају време откровења.

У свом кратковечју, Љубиша Мишић објавио је књиге: *Дођођени су сви животи* и *Псеће песме* (1975), *Песме после смрти* (1981), *Виња и све друго* (1982), *Дрво без сенке* (1983), *Иза небеса и зима* (1984), *Пасош за унутрашњости* (1996) и *Жар ишница* (1997).

И ево сада, најзад, стигао је и скромни избор Мишићевих песама *Долазим из прошлих времена*. Избор је сачинио песников поштовалац и пријатељ Димитрије Јовановић, из

објављених и необјављених рукописа из песничке заоставштине. Јовановић се заиста свесрдно трудио да овим избором што ваљаније и свестраније представи песништво Љубише Мишића.

Мишић јесте песник заумних провиђења ствари и појава рембоовског осећања за загонетно и свето у речи и језику. Зато су понекад неке његове песме затамњене и фрагментоване, а ређе сведене и срезане из једног комада. У Мишићевим стиховима понегде има нечег сировог, недограђеног и нејасног, али зато таква места у његовим песмама делују загонетно и примамљиво за тумачење. Поред узгредних слабости Мишић јесте истински песник орфејског заноса и гласа, који, нажалост, није успео да у потпуности догради своја поетска начела. Остало је нешто недовршено и недоречено. Ипак, упркос несрећној судбини и животним околностима, Мишић је остваривао своје необично песничко дело, које има поуздано место у српској књижевности, и зато не заслужује маргину и заборав. А ова књига његових пажљиво изабраних песама заслужује пажњу читалаца и правих, непоткупљивих тумача поезије. Ова књига, због скромног обима, није могла читаоцу да понуди свестранији и дубљи увид у Мишићево песништво. Надамо се да ће неки будући избор тај недостатак исправити. Али и у овом суженом избору Димитрије Јовановић је успео да прикупи и пробере оно највредније што је песник створио у свом сведеном и несрећно окончаном животном веку.

И на крају овог скромног списка, можда је добро, и ваља додати нешто биографско, што се вероватно не тиче Мишићевог песништва и дела, али је било важно самом песнику. Љубиша Мишић је био човек са два завичаја, која је једнако волео. У једном је стално живео, а други је често и радо походио. По мајци био је Краљевчанин, а по оцу (из сврљишког села Белоиње) Сврљижанин.

Милијан Десиошковић

ВЕЛИКО ЈУТРО ПОЕЗИЈЕ

(Гордана Русинков Марковић: ШАПАТ ВЕТРОВА, *Свишак*, Пожега 2024)

Књижевница Ружица Комар, поставила је пред свој књижевни кредо, „одговорност рјечи“, што звучи повлашћено за песников однос према записаном. Речи као вајари нашег уочавања слика у природи траже управо то друго – одговорност према природи речи. У овом тренутку то су мала и велика питања стваралачког чина, а пред нама је књига стихова која је настала у природи. Природа је овде песник а улога песникиње је само толика да уочено региструје и запише, водећи рачуна да очува истину, безвременост и коначност. Једино што ограни-

чава време јесте годишње доба, иначе све се догађа у тренутку – Овде и Сад.

То пре свега мислим на хаику који је под будним оком песника чији бљесак треба уочити, зато је „Шапат ветрова“¹ Гордане Русинков Марковић,² запис о сусретима у природи, скоро филмским сменама доживљаја, где се трудила да не дође до мимоилажења речи, већ да оне буду усмерене на *шаквоси* природе и нашег поштовања према њеном ликовном и музичком *рукойису*.

Хаику³ је сам по себи јутро поезије и наша песникиња је настојала да буде у њему будна и предата додиривању слика; додирне оком и пусти их од себе и тако „до зенитног духа космичких честица“. Те честице је груписала по систему бљесак за бљеском. У њима је умела да пронађе кључеве за улазак у намерно скривене просторе и да препозна, поезији довољне језичке знакове, којима нам природа саопштава шта жели да запишемо. Овде треба напоменути да некада у свом хаику мајсторству и сам песник уме нешто да намерно прећути или

скрије, како би од свог читаоца „затражио“ да то он отвори и тиме уђе у круг стваралаца хаикуа.

Горданин „Шапат ветрова“ је подељен на годишња доба, придодате су мисли у хаику раму и хаибуни. Свима њима је корен форме исти и он црпи сокове осећања, зауставља интелект што га спутава да искаже свој макото.

„Трептаји на окнима, или пролећно сунце“ јесу пролећне хаику слике. Сунчев зрачак као да нам својим бљеском чукне у прозор а онда хита свом огледалу: „Јутарња роса/ Сунчев зрак огледа се/ На власти траве“. Знамо да се хаику „више бави људским емоцијама неголи људским делима, а природне појаве се употребљавају да одразе људска осећања. (...) Тако су хаику песници постизали ефекте у нешто суптилним наговештајима.“⁴

Тако ће и Гордана Русинков Марковић своја осећања укрстити између лепоте трешњиног цвета и обрнуте топлоте у прохладно јутро:

*Озебло сунце –
Греје се на латицима
Трешњиној цвећи.*

Та, „Божанска светлост“, преко чула вида нашег и уочавања, добија Божију енергију и са нама заједно, па и са цветом (непосредно) дели на тренутак хладно јутро. Виталност ових песама је у откривању буђења природе и преношењу наших осећања у њене слике. Песникиња говори из саме природе, она није посматрач негде са стране, већ је на изворнику који тражи од ње да отвори речник чудесне каквоће. И успева Гордана у томе, иако покаткад сувишно објашњава првотну слику: „На ливади/ Мирише кошена трава/ Уморан косач.“ Мирис покошене траве је добар израз за умор косача, па је трећи стих овог хаикуа сувишан. Ваљало је у њему пронаћи више скривених уздаха и звукова како би се живот ухватио у свом току. Ипак, Гордана у својој конструкцији објашњења не збуњује, она захтева проналажење смисла слике коју је прерано, можда и намерно, прекинула да посматра. То чини код већег броја хаикуа. Читалац би у овом случају и сам требао по природи бити по мало хаићин.

Јапанци су се за то духовљење припремали и најавним хаику песмама попут ове коју је записао песник Ђора (1729–1781) где каже:

*И пролеће, ускоро!
Шљива и месец
Припремају призор.*

Слике лета Гордана Русинков Марковић је забележила у циклусу „Сребром посуте брезе“. Песме су такође из конкретне стварности са мером разноликог значења. Овде коришћене речи показују и оно недодирљиво и видиљиво, или само чујно: „Летња врелина/ У боровом шумарку/ Свирка цврчака.“ Знамо да је „реч из човекове душе неисцрпно врело значења“, (Франц Кафка) а реч коју нам *доштура* природа мора да прође кроз душу вида и свести да то примимо, и запишемо тако како бива. Хаику Гордане о „летњој врелини“ подсећа ме на један хаику Гордане Милојковић Мадам, за кога је у фусноти написала: „Застадох, не објашњавам, записах то што сам чула. Довољно за хаику.“⁵

Летња искуства ове песникиње се стапају са предметом из одабране теме. Тако ће она мисаоно оплеменити слику сна у коме „Морска звезда сања/ Небеску сестру.“ Звезда неба види море, његове дубине, милује тај свет флоре и фауне и она је стварност. Звезда из мора, дубине неба само „замишља“. Тако овде Гордана логично уграђује мисаоност у хаику која је опет спорна по неким теоретичарима хаикуа, али ево показнице да је одржив и тај начин размишљања.

Циклус „Кишобрани у шетњи“ представља јесењу хаику сонату. То је мала алузија преведена на језик модерног хаикуа у коме се осликава музика природних звукова: ветар, хук реке, цвркул птица, музика цврчака, шуштање лишћа... поређена са инструментима из камерних састава.

*Ветар и киша –
Мелодија јесени
Куца на прозор.*

*У олуцима
Добују звуци кише –
На ноће јесени.*

*Залејршао
Пожушели листи лије –
Плес са ветром.*

Наглашавам ту паралелу и подударност јер историја музике се ослања на звуке из природе а читајући неке хаику песме Гордане Русинков Марковић, „нашао сам се“ у публици загладан у камерни подијум. Окренем се и гле: „У винограду/ лепет крила чворака.“ То су та крила хаику песме.

Композитор – природа, сасвим уверљиво изводи своја дела у традицији једноставности, „извесне примитивности и

недовршености.“ Уз то, поезија која се нотнo осликава у хаику окренута је читаоцу у којој је он „исто толико важан колико и песник, где дубина изазива дубину, и песма је успешна уколико читалац дели исто поетско искуство са песником, искуство које доживљава и довршава на свој начин.“⁶

Са тим задовољством читаоца, улазим у циклус зимског хаикуа Гордане Русинков Марковић „Чај за двоје“ где ушукани по позиву природе слушамо нежне нове звукове, попут оног зујања чајника и пуцкетања ватрице. Погледом кроз прозор размишљам о слици која ми је на видiku, а већ је у овој књизи записана:

*Бели свашови –
У снежној одећи
Јеле и борови.*

Следи циклус мисли у хаику раму „Како сам постала пламен“. Ове песме у својој изражајности прилог су гномастичкој форми дајући пун допринос таласним одликама свести:

Огледало душе/ Заљубљене очи/ Одају тајну.

*

*Тражиш пољубац/ После љубавне свађе/
Слатки опроштај.*

*

Отварам срцем/ Кутију успомена/ Вечита чежња

*

*Дубоке боре/ У старчевом осмеху/
Стазе мудрости.*

Занимљива је и скица за низ минијатура „Музика речи“ где је делимично употребљена и рима. А речи имају своју моћ да из тишине гласно прозборе. Овде је то случај.

Овде се нашло и неколико танки,⁷ у циклусу „(Не)познати уметник“ које казују о сусрету сунца и камена, о сну голих грана, слобода је изражена летом галеба... А ко је тај непознати уметник? Ова тајна, садржајно има елементе загонетке а одгонетка јесу сами стихови. Покушајте да је отворите: „Непознати уметник/ белином шара.“

Загонетне песме су и у циклусима „Огледало“ и „Сенке промичу“, у којима песникиња почиње са *цвркућом* а завршава стиховима *на обали сна*.

После искрица, чија се садржина своди на поруку: „Истина је најчешће окрутна“ и носталгичних стихова:

*Кайију куће
Зараслу у заборав
Ошварам срцем*

Гордана Русинков Марковић ову књигу затвара са хаибунима (кратким прозама са хаику поентом). И да закључим: Ово јесте садржајна, формама особито, књига уочавања у којој се преламају уметничке особине природе и једноставне естетске слике као сазвучја личних емоција. Читајући „Шапат ветрова“ стално сам страховао да ли ћу уочити макар део оног што је песникиња понудила, али и оног што је, по хаику принципу, намерно успавала. Све време сам будно тражио ове друге слике па нека ми читалац не замери ако сам њима дао одвише простора у својим записима о књизи.

Имао сам на уму и друге читаоце који ће своју улогу прихватити и као ствараоци. То од њих тражи овај рукопис који се енергијски и интелектуално поклопио са природом. Схватио сам да је песникиња дала простор свим врстама песничке свести и облика па и медитацији у којој се ум окреће према себи. Тако, и из себе, изливена је свака ова слика поново пред нас, а то значи да је ова књига остварила потпун поетски смисао.

У Пожеги,
4. маја 2024.

- 1) Гордана Русинков Марковић: „Шапат ветрова“, *Свишак*, Пожега 2024.
- 2) Гордана Русинков Марковић (Костолац, 1946), пише савремену и хаику поезију, прозу и књижевну критику. Објавила четири књиге. Живи у Београду и селу Ракова, код Чачка.
- 3) Хаику је најмлађа поетска форма који смо триде-сетих година прошлог века захваљујући Милошу Црњанском, преузели од земље излазећег сунца – Јапана. После тог времена, мада ми хаику нисмо довели до потпуног савршенства, може се говорити о српском хаику. Хаику се, заправо живи, он себе ствара, не пишемо га ми.
- 4) Дејан Разић: „Зен“, *Дечије новине*, Горњи Милановац 1985. стр, 209.
- 5) А хаику Милојковићеве гласи: „Лахор доноси/ Песму зрикаваца у/ летњој ноћи.“ Објављен у песничкој књизи „Мирис дуња“, *Свишак*, Пожега 2023.
- 6) Дејан Разић, исто, стр. 215.
- 7) За разлику од хаикуа танку чине хаику и два дистиха што шематски по слоговима изгледа овако: 5,7,5,7,7 слогова.

Кристина Мишић

МИЛОДЕ С ЈУГА

(Љиљана Марковић: ХИМНЕ С ОСМАТРАЧНИЦЕ, НКЦ, Ниш 2022)

Збирка поезије *Химне с осматрачнице* гледајући свет, путујући светом, ослушкујући и заборављајући себе, пијући воду или сузу, паралелни је, вишеслојни ток песничког мишљења, неколико структура у заједништву, али у химничном јединству песничког облика: химна је првобитно означавала сваку певану песму, а онда је почела да означава песму упућену или посвећену неком божанству, прецима, натприродним феноменима, с емфатичким тоном дивљења и обожавања. Од 19. века наовамо означава свечану песму,

која је прихваћена као израз колективног патриотског осећања целог народа.

Првотно – корен удесног и песничког: „Овај свет, пун је бурлескних чуда / никако да се свикнем”, истинска је немост речи и суза поезије. Позлађујући умор радошћу, песникиња пише своју пету књигу поезије, саткану од 53 песме, и са рецензентским поговором. У много чему модерна, по начину казивања изузетна у великој мери, Љиљана Марковић, занат стиховања у потпуности је савладала. Стихови као да су доживљавали многе метаморфозе, дуго глачани, носе васељенски видик осматрачнице. Приметан је траг који је оставила ауторкина лектира: *кај поезије у бунар жећи*. Мотивска структура и стваралачке окоснице на линији и у распону: *Сладак је човеку трех, но ѿрки су и шешки ѿлодови њејови* (Блажени Августин).

Кад се златна нит песама повуче, збирка Љиљане Марковић разлиже се у збирку звездаданог неба на очиглед свих, и те звезде шуште, и што је мрак око њих гушћи, оне јасније бљеште и праве силуету профила песникиње, њених способности,

знања, карактера, црта личности: „А треба да се зову библијским именима / Гаврило, Магдалена, има и тих / да преболујеш детињство / непрестано га обнављајући док / прибављаш поново његове звонке украсе / Не знам како живите / Нисте ви ушли на капије мога завичаја / Једна гондола на којој се вози моја девојчица / Око мене шуме анђели / великим сјајним замасима / Певају своје заглушујуће / и опомињуће песме / Простори утичу један у други / Учинила сам скоро једно добро дело / Баш како треба / нико ме није приметио / За поглед изнутра он / нуди слику запуштеног пејзажа / а изнад лети сунце / и маше ми / а мислила сам да сам / изгубљена / у њихању / августа / Ветар пометла своју собу / растера светлост песка / Понесите кућама за успомену / с овог узбудљивог места! / То су нова сунца / која се котрљају у пуста поља / васионе / са којима богови / не знају шта би / Каква корист од тога / заклапа очи Земља сва у зеленом / На крају, свима нам је потребно мало одмора”.

Срце збирке чини стиховани фолклорни подтекст. Песникиња исповеда љубу Мочилову: „Зар не може да буде / мало и по моме, мисли / Постоји ваљда и нека / друга поезија / Мало лирике / мало овоземаљске драме”. Једна је од покајница љуби Пријездиној: „Сунце залази, али никад заувек”. Песникиња тумачи снове несуђеној љуби Милана Топлице: „Ко су ти људи које сањаш / Ко су ти људи, кажи ми”. Оправдава љубу домазета Лазара: „Шта је могла? Родила му је сина / и посадила је своје име испред двора / да се њиме ките девојке са везеним папучицама / које туда обилазе тражећи срећу”. Царева љуба бела је девојка урасла у племенити камен. Царев заточник навио се над камене књиге / испале из Божије торбе”. Антићевски ствара Цигане божјом руком: „Ставите му гитару на леђа / довикује Бог / Гајтан нека буде црвен и / нек зна да одсвира / шта је чуо и шта није [...] Жене да им буду лепе, лепе / а деца здрава и бистра / ко летња ноћ [...] Сви падосмо на траву, с лицем у рукама / и почесмо да плачемо / јер нас је, док смо га гледали, ослободио / сваког поседовања [...] Оне очи, као купине, што они имају / то су очи зрелих летњих ноћи.”

Љиљана Марковић изнова пише животне песме, које приближавају нерешиви задатак како да испунимо свој живот и свакодневна збивања без фиксне тачке изван њега. Њен храбри творачки дух отворен је спрам елементарне стихијности живота: спрам анималног и божанског у човеку. Једнако су јој важне речи и гласови, звуци, оно ирационално. Осећа непоновљиву вредност сваког могућег појединачног тренутка и уз детињу неисквареност у њему наслуђује радост. Својом репликом и мотом школованих стихова најављује обрушавање и брушење нових, лепших светова и светала поезије.

Прстен са елипсастом главом – пронађен на локацији Сврљиг-град. Датира из IV–V века. Сачињен је од бронзе, техником ливења и урезивања. Карика унутра равна, споља овална. На врату који је узан елипсаста глава са косим линијама које граде орнамент рибља кост, са две уздужне линије у средини. На раменима по 4 косе паралелне линије. Мушки прстен, димензије: висина 28 mm, ширина 22 mm.

Подсећања

Бошко Ломовић

О БРАНКУ, НА 200-ГОДИШЊИЦУ РОЂЕЊА

Ове године, 28 дана мартовског дана, навршило се двеста година од рођења Алексеја Бранка Радичевића, једног од пет корифеја у нашем књижевном романтизму. Остала четворица су, знамо: Лаза Костић, Ђура Јакшић, Његош и Јован Јовановић Змај. Можемо, без резерве, да им придодамо, боље на чело да ставимо, и Вука Караџића.

Има, у многочему, космичке правде, па и у судбини даровитих којима је предодређен кратак овоземаљски живот. Постарала се *vis major* да им нимало не ускрати од онога што би им, иначе, следовало у просечном људском животу, да им буде дарежљива у знању, мудрости, надахнућу и истрајности – да све те одлике средњих и позних година „пресели“ у детињство и младост. Тако им је допустила, та виша сила, да дарове свога талента принесу свеопштом храму културе и живе изван заборава.

Примера је напретек, а да подупремо речено, навешћемо неколицину наших. Кратко трајаху, а много нам завешташе: Његош (живео 38 година), П. Кочић (39), В. П. Diss (37), Ј. Скерлић (37), Милутин Ускоковић (31), Милутин Бојић (25), Милена Павловић Барили (26), Бранко Миљковић (27).

Таква судбина би додељена и Бранку Радичевићу. Умро је 1. јула 1853. године, у Бечу, са тек навршених 29 година. Није нам оставио много. Написао је 54 лирске и седам епских песама, два одломка епских песама, 28 писама и један одговор на критику. Скромно, али довољно да, уз Јована Јовановића Змаја и Лазу Костића, буден највољенији песник српског романтизма.

Гимназијски дани у Карловцима и Стражилово беху надахнуће овом јуноши за најпознатију песму *Ђачки растџанак* у којој је опевао Фрушку гору, ђачке игре и несташлуке. Поема просто пршти од радовања младости и животу, то је симфонија боја и звукова. Знамо га и славимо по његовој лирској поезији, објављеној у збирци *Песме*, 1947. али песниково родољубље и љубав према народној поезији су га оријентисали да се упусти и у писање епских песама. Две такве песме ће чинити збирку која је штампана 1851. године. У њима се види утицај народне десетерачке песме и Џорџа Бајрона, но у овој врсти није се ни близу примакао својој лирици. Није ни требало, јер је у лирској испољио довољно родољубља; најбоље у делу *Ђачкој растџанка* који, каткада издвајамо и објављујемо под насловом *Бранково коло*. Још у првој половини 19. века, Бранко је био свестан погубности српске разједињености и неслоге, па је у *Колу* позивао на окупљање, хвалећи особине свога народа ма где он живео у делу ослобођене Србије, крајевима још под турском кнутом или у подништву Аустро-угарске. Ето, схватао је ту потребу пре век и по, а ми је до дана данашњег нисмо остварили, иако исто схватамо.

ПРВИ ЗАБРАЊЕНИ СРПСКИ ПИСАЦ

Бранко одлази у Беч, 1841. године, на студије права. У револуционарној 1948. години се враћа и проводи време по разним сремским местима, да би се у „царствујушчу Вијену“ вратио наредне године и уписао се на медицину, а у намери да нађе лека туберкулози, од које је у међувремену оболео. Од његових студија не беше ништа, али је боравак у Бечу веома важан за Бранка и за нас, јер се тамо нашао у дому Вука Карацића и у кругу Вукових пријатеља. Већ се био побратимио са Ђуром Даничићем, па ће, уз Даничића, постати један од најоданијих следбеника Вукове реформе правописа српског језика и увођења народног језика у књижевност. И Бранко се занимао за говор Срба у разним крајевима, чиме је богатио свој песнички израз. Чак је Бранкова представа о српском књижевном језику била ширира од Вукове. Братислав Милановић истиче да „од четири хиљаде речи, колико их има у Бранковој поезији, око две стотине се не налазе у Вуковом *Рјечнику* (Књижевне новине, бр. 1342/2024). У невеликој песми *Вратиље* пронађосмо четири такве речи: враголан, милоока, мене-

ка (мене), брсне (грana се). Бранко је био присталица ортографског принципа „Пиши као што говориш“ немачког граматичара Јохана Кристофа Аделунга (1732–1806), који је у нас први усвојио учитељ и монах Саво Мркаљ (1783–1835), познат по танкој кљижици из 1810, *Слово дебелога јера либо азбукойпрошрес*. Најочитији пример Бранковог доприноса Вуковој борби за народни језик и правопис је 1947. година. У тој години, која се незванично сматра победом Вукове реформе, штампане су у Бечу, у штампарији јерменског манастира, четири књиге: Радичевићеве *Песме*, Вуков превод *Новой завети*, Даничићев *Рад за српски језик и правопис* и Његошев *Горски вијенац*. Све на народном „говедарском“ језику и по систему „пиши као што говориш“. Вукова реформа је трпела ударе са више страна, али ни Бранко није прошао са аплаузима. Тако је Ј. П. Стерија писао како је то „поезија детиње несташности, непокривене похотљивости, неразборите самопоузданости, бестидне грубости, крајњега незнања о људима и стварима“. Био је први наш песник који је забрањен. Благодареве Карловачкој митрополији, прва Радичевићева књига, поменуте *Песме*, била је забрањена у Београду у страху власти да не изазове немире међу великошколском омладином. А нико да уочи стихове: „Ње више нема, / то је био звук“ у песми *Тућа и ојомена* који толико штрче из романтичарске поезије својом модерношћу да је и данас предмет расправа. Бранили су га од напада Ђуро Даничић („Ниједан учен Србин није овако пјевао као овај Радичевић“) и Станко Враз истакавши да Бранко пева („чистим и точним народним језиком“). А бранио се и сам песник: алегорично-сатиричном песмом *Пућ*: обрушио се на псеудокласичарску поезију и стари књижевни језик; у песми је исмејао Вуковог противника Јована Хацића и величао Вукову реформу.

Бранко Радичевић је, боравећи у Бечу, био чест гост у Marokkanergasse, у кући Вука Карацића и Ане Марије Краус. Ту је упознао њихово седмо дете, Вилхелмину Мину Карацић (1828–1894). Важила је за праву заводницу, са много удварача, талентована за музику, сликарство и књижевност. На бечким баловима показивала се у традиционалној српској народној ношњи, играла народна кола док су за њом уздисали, задивљени њеном личношћу, харизмом, образовањем. Мина је, као образована девојка, била од велике помоћи своме оцу у послу којем је он посветио читав живот. У честим разговорима са њом, у Бранку се зачела „посебна наклоност“.

Верује се да се није усудио истаћи своја осећања зато што је имао велико поштовање према њеном оцу, али и зато што је сматрао да је неће бити достојан. Још један од разлога ћутње јесте туберкулоза, са којом се млади Радичевић борио. Ипак, одао се стиховима које је, на Бадње вече 1949. године, уписао у Минин споменар где жали што не може да запева „гласовито, силовито“, те песмом „Да те дигнем са земљице, / Да те метнем међ’ звездице“. Мина је била одушевљена стиховима. А да ли је била свесна Бранкове наклоности? Не треба сумњати у то – уосталом, Аца Поповић Зуб, песников савременик, описује га као лепушкастог, окретног, пријатног и чистог, а показаше то Минин идеализовани портрет песника (насликала их је неколико) који „шапуће љубав“, као и Минин текст *Сећање на Бранка*, написана после песниковог упокојења.

Било како било, Мина се не удаде за Алексија Радичевића, већ за Алексу Вукомановића (1926–1859), доктора са Универзитета у Кијеву, професора Београдског лицеја, носиоца руског царског Ордена светог Станислава, иначе брата танца кнегиње Љубице. Удаде се 1858. године, а после само годину и по брака, постаде удовица. Мина ће га надживети пуних 35 година, а њихови земни остаци почивају данас под подном плочом у Цркви „Свети Сава“ на Савинцу, петнаестак километара западно од Горњег Милановца, надомак Срезовеца, Алексиног и кнегињиног родног села. Црква је задужбина Милоша Обреновића из 1819. године.

ИСПУЊЕНА ЖЕЉА ИЗ БАЧКОГ РАСТАНКА

Бранко је умро у Бечу, 1853. године. Често се његовој смрти придодаје податак да је „умро на рукама Ане Краус“, ваљда да се означи присност песника са породицом Карацић. Међутим, савременик Лазар Захаријевић је то у својим успоменама негирао, истичући да је Бранко умро сâм током ноћи. Било је више иницијатива да се песникове кости преселе са бечког гробља „Свети Марко“ на Стражилово. Једна од њих је и Змајева песма *Бранкова жеља* на коју је реаговао Лаза Костић песмом *Права Бранкова жеља* која је одложила на неко време племениту акцију. Ипак је акција кренула. Организоване су бројне приредбе, посела и забаве чији је приход намењен за трошкове преноса. Из свих крајева Балкана где Срби живе стизали су новчани прилози: из Задра, Дубовника,

Новог Сада, Сплита, Београда, Пожаревца, Книна, Сења, Сомбора, Загреба, Крупња, Беча, Дрниша, Суботице, Руме и других градова. Венац са Бранковим именом, ископан у Русији од чистог сребра (данас се чува у Завичајном музеју у Сремским Карловцима), даровао је црногорски кнез Никола. О преносу Бранкових костију на Стражилово писала је и европска штампа. Лондонски недељник „Џон Бул“, 4. јула 1883, пише, према преводу Милене Грујичић: „Он је имао највећи утицај на књижевни развој српске нације. Бранко се може назвати и зачетником модерне српске књижевности. Као лирски песник, он се може, можда, описати као српски Бернс (Роберт Бернс, шкотски песник, народни бард – прим. Б. Л.), и као такав, српски песник *par excellence*. Бранкова највећа амбиција да посети фатално Косово поље и да напише еп о тамошњој бици – спречена је његовом прераном смрћу 1853. године“. Но, жеља из *Расџанка* да почива на Стражилову се испунила: „Ту нек ми се копа хладна рака, / ту ће мени земља бити лака“.

Суочен са „жутом гошћом“ (туберкулоза), песник постаје елегичар. Најпознатија елегија му је *Каг млидијах умреши* (узгред, песник користи народни израз „млидијах“, уместо књижевног имперфекта „мнидијах“ или аориста „мних“, од глагола мнити–мислити). У завршним стиховима се обраћа својим песмама, називајући их својом децом. Жали што не може за њих више да уради, а „Хтедох дугу да са неба свучем, / дугом шарном да вас све обучем“. Песма је објављена постхумно, 1962. године, у збирци коју је приредио његов отац Тодор, цариник који се бавио књижевним послом и преводилаштвом; превео је на српски Шилеровог *Виљема Тела*.

Ипак, нису му песме остале у „трајама“. И после два века од рођења, односно 173 године од смрти, његова лирика и епика живо трају у његовом народу и тако га чувају од друге, теже смрти – заборава. Његово име носе улице, тргови, школе и друге установе у многим местима Србије; неке песме су му преточене у ноте и радо се певају; по Бранку се називају угледне награде за поезију домаћих и страних песника. Тако је до сада, а све говори да ће тако бити довијека. А „Благо оном ко довијек живи / имао се рашта и родити“, филозофски и умни је дистих највећег песника српског романтизма и, свакако, највећег песника српског народног језика.

Душан Милијић

МАЖУРАНИЋ ИЛИ ЊЕГОШ

Заборављена расправа о ауторству *Ченџић-аџе*

„Жао ми је, кад тако радо читате моје стихове, што немам овде песму Ченџића. Знам да би вам се врло допала. Дође ми, вели, један, и кад сам му прочитао, зациганчи ми: дај ми, дај ми; и ја му дадох, а пријепис ми није остао“ – наводно је овако, током боравка у Италији 1851, Петар II Петровић Његош говорио Љубомиру Ненадовићу, који ће то забележити и доцније објавити у својим *Писмима из Италије*, првобитно штампаним као низ чланака у наставцима, под заједничким називом „Владика црногорски у Италији“ (у београдском часопису *Србија*, 1868–1869).

Хтео то Ненадовић или не, управо је његово сведочење дало замаха расправи око ауторства пева *Смрти Смаил-аџе Ченџића*, па су, у годинама на преласку из XIX у XX столеће, бројни српски и хрватски писци износили сопствене теорије, које су се кретале у распону од одбране Ивана Мажуранића као правог творца *Ченџић-аџе*, преко претпоставке да је Мажуранић на превару узео Његошев рукопис, до могућности да је Његош свесно дозволио (из политичке опрезности) објављивање свог пева под туђим именом.

Светислав Вуловић, Драгутин Прохаска, Љуба Ненадовић, Имбро Ткалац, Лазо Томановић, Аугуст Шеноа – само су нека имена која су мање или више учествовала у расправи или се у својим радовима дотицала спорног питања.

Иако је расправа постепено сама од себе утихнула, иако се одавно сматра да је дефинитивно решена у Мажуранићеву корист, занимљиво би било подсетити се најбитнијих детаља и указати на оне моменте који су изродили претпоставку да би Његош могао бити аутор *Смрти Смаил-аџе Ченџића*, али и на детаље који још увек нису разрешени, па као такви могу бити повод новим истраживањима.

Изневши у чланку „Његуш и Мажуранић“ (часопис *Отаџбина*, Београд 1880), а затим и у чланку под називом „И опет Његуш и Мажуранић“ (часопис *Преодница*, Београд

1884) претпоставке о могућем владицином ауторству *Ченџић-аџе*, књижевни критичар Светислав Вуловић донекле је очекивао подршку од Љубомира Ненадовића, који ће, међутим, одбацити било какву везу између Његоша и познатог пева о погибији Смаил-агиној, при чему је сâм Ненадовић можда хтео да своја *Писма из Италије* дефинитивно склони из жаришта расправе, да његов путопис не постане главно средство за оптужбу против Мажуранића.

Ипак, колико год се трудио да са Мажуранићевог имена и дела скине сумњу, аутор *Писама из Италије* својим је аргументима и претпоставкама такву сумњу могао само појачати, штавише несвесно пружити помоћ заговорницима теорије о Његошевом ауторству *Ченџић-аџе*. То би се сигурно и десило да је Ненадовићево писмо, упућено Вуловићу, било одштампано одмах кад је написано, али оно је објављено тек седамдесетак година доцније.

Да би одбацио било какво повезивање *Ченџић-аџе* са изгубљеним сепом о коме Његош говори у *Писмима из Италије* (тамо се помиње песма, али се свакако мисли на сеп), Ненадовић је у свом писму Вуловићу изнео претпоставку да загубљени сеп Његошев, „премда је био доста дугачак, по свој прилици није био подељен на песме, јер владика је рекао 'песму о Ченџићу', а не песме; а могао је бити раздвојен на више делова, који су можда место наслова били означени са I, II, III итд.“ У даљем тексту, Ненадовић пише: „По чему држим да је тај сеп био доста дугачак? – По ономе што на моје питање: је ли као *Горски вијенац* или *Мали Шћепан*, владика је одговорио: 'Није у драмској форми, и није тако велико'“ (Ненадовић 1962: 248).

Колико год да то није имао на уму, Ненадовић као да је описао свима познат сеп *Смрт Смаил-аџе Ченџића*, јер и ово је стихотвореније често било означаavano као „пјесан“, „пјесма“, притом је раздвојено на неколико неједнаких делова и заиста „није тако велико“ као *Горски вијенац* и *Шћепан Мали*, а најзад – „није у драмској форми“.

Претпоставке о Његошевом ауторству нису се јавиле само због наведеног цитата о изгубљеној песми, него и због тога што, такође у *Писмима из Италије*, Његош у два наврата говори стихове из *Ченџић-аџе* – али, путописац ни у томе није видео ништа чудно нити сумњиво.

Ненадовић признаје како за време боравка у Италији није ни знао „да на овом свету суштује, екзистује Мажурани-

ћев спев: *Смртї Смаил-аїе Ченїића*“ (Ненадовић 1962: 245), па да због тога није препознао стихове које је Његош, док је улазио у једну пећину, запевао „полагано као уз гусле“ (Ненадовић 1962: 248). Међутим, Ненадовић истиче како је помислио да је дотичне стихове „владика истог тренутка импровизовао“ (Ненадовић 1962: 249). Ни ово није без значаја, јер је очигледно и сâм путописац запазио колико су дотични стихови слични Његошевом песничком стилу, но кад буде писао Вуловићу, Ненадовић ће бити скептичан и рећи како „то није никакав основ да можемо мислити да су то његови [Његошеви] стихови“ (Ненадовић 1962: 249).

У том погледу може бити интересантно како Ненадовић тумачи не само сличност између Његошевих и Мажуранићевих стихова, него и сличну тематику двојице песника. Иако су се многи „питали откуд Мажуранић, Новљанин, зна онако добро прилике црногорске, дух и карактер“, Ненадовићу ни то није чудно, јер су, закључује, и Новљани (из Новог Винодолског у Хрватском приморју) „један део истог југословенског народа као и Црногорци“ (Ненадовић 1962: 252).

Такав закључак делује парадоксално и контрадикторно у ситуацији кад Ненадовић, човек од пера, сâм признаје како није чуо за спев који „суштује“ већ пет година (*Ченїића-аїа* је објављен 1846), а истовремено сматра да је Мажуранић одлично познавао обичаје оног поднебља у које никада није крочио, али где ипак живе његови сународници. И Ненадовић је, са друге стране, био „део истог југословенског народа“, па дуго није знао за спев *Смртї Смаил-аїе Ченїића*, а једва да је знао нешто и о *Горском вијенцу* (што такође признаје у писму Вуловићу) кад се у Италији срео са Његошем.

Када је реч о Мажуранићевим земљацима, они су (према запису у спомен-књизи Народне читаонице у Новом Винодолском) овим речима бранили песника од оптужби за плагијат: „да Иван Мажуранић ниј’ написао *Ченїића*, написао би га неки други, али и тај други могао би бит само з Новог“ (Јуре Каштелан, „Биљешке о Мажуранићу“, [предговор у књизи] Мажуранић 1979: 6). Наравно да се ту ради о једном претеривању, које уопште не треба сматрати аргументом или доказом, али није на одмет истаћи да је то ипак веће претеривање него предрасуда да „што год је лепо о Црној Гори спевано, то је само владика Његуш певао“, а што Ненадовић наводи не би ли показао како нема основа сматрати *Ченїић-аїу* Његошевим делом (Ненадовић 1962: 247). Наиме, кад се упореде

изјаве Новљана са предрасудом везаном за квалитетне текстове о Црној Гори, опет има више разлога веровати да би песник из Црне Горе најбоље опевао погибију Смаил-агину, мада то и даље није никакав доказ да Мажуранић није певао *Смрти Смаил-аге Ченгића*.

Независно од слабе одрживости Ненадовићевих аргумената, многим је истраживачима ионако било чудно како је Иван Мажуранић могао тако детаљно приказати не само погибију Смаил-агину, него и локалитете везане за тај догађај, па и сâм народни говор дотичног краја.

Ипак, треба истаћи да је Мажуранић имао прилике да се добро информише и припреми за писање пева, јер је средином новембра 1840. могао у *Илирским народним новинама* Људевита Гаја прочитати допис у коме се извештава о Смаил-агиној погибији: „У Херцеговини сад је велика смутња. Исмаил-ага Ченгић, онај славни и проглашени јунак турски, заповједник оружја Гадског, погинуо је 30. рујна (12. листопада)“; у даљем тексту дописа даје се и преглед догађаја који су довели до крвавог сукоба (Мажуранић 1969: 17).

Иако ће спев о аги Ченгићу настати тек пет година доцније, када Димитрије Деметер, иначе Мажуранићев шурак, буде замолио песника да му напише нешто за алманах *Искру*, песник се вероватно и тада сећао поменутог чланка, пошто је управо одатле преузео бројне податке и пренео их у своје стихове. У прилог томе говоре други и трећи стих првог певања *Ченгић-аге*, који гласе: „Усред Столца, куле своје, / А у земљи херцеговој“ – а пошто је у заглављу дописа о агиној погибији писало: „Из Столца, са границе херцеговачке“ (Мажуранић 1969: 19), песников извор инспирације више је него јасан.

Али, песнику су велику помоћ пружила и његова браћа Антун и Матија својим личним сведочењима о политичким и народним приликама са друге стране тадашње аустријске границе. Зна се да је Антун Мажуранић, заједно са Људевитом Гајем, био у посети Његошу на Цетињу крајем 1841, те да је сигурно видео изложену главу Смаил-агину, али и друге личне ствари убијеног аге, које је владика чувао као трофеје. Морао је Његош са својим гостима, како претпоставља Јевто Миловић, „на дуго и широко разговарати о погибији Смаил-агиној“, па је Антун „бесумње, све то саопштио своме брату Ивану“. Сем тога, у певању „Коб“, последњем у спеву, од агине главе, одела и оружја начињена је лутка која се, према песниковом виђењу, налази у „изби“ под Ловћеном, и то на пољу где

је „станак пустињаков“ (прва Његошева збирка, објављена дванаест година пре *Ченџић-аге*, носила је назив *Пустинџак цетињски*), што „најбоље показује да је Иван Мажуранић добро знао гдје су се налазиле глава и ствари“ погинулог Смаил-аге (Миловић 1983: 392). А две године пре него што је Антун Мажуранић путовао на Цетиње, Матија Мажуранић обишао је Босну, тада још увек османску провинцију, и своја је искуства описао у књизи под називом *Поћлед у Босну* (Загреб 1842), тако да је песник и путем сведочења својих најближих могао да се добро информише о актуелним херцеговачким и црногорским приликама.

Међутим, као пресудан моменат за настанак пева најчешће се узима приповедање једног Црногорца који је дошао у Карловац у време када је и Мажуранић ту боравио, па је песник имао прилике да чује све детаље од човека који је вероватно био сведок најбитнијих догађаја у завери против Смаил-аге, што још више објашњава откуд толико тачних појединости (поготову у певању „Харач“, четвртом по реду).

Постоје, са друге стране, добри разлози који могу изазвати сумњу у постојање дотичног приповедача, јер иако су о томе сачувана чак три сведочења, она нису у свему сагласна.

Мажуранићев пријатељ Имбро Игњатијевић Ткалац помиње човека који је „на повратку у Црну Гору“ свратио у Карловац. „Не сјећам му се имена“, наставља Ткалац, „но још ми је пред очима, како је једне вечери у нашој старој читаоници причао о зулumu и смрти Ченгића, и колико нам је срце гануо својим живим говором и описом борбе, у којој је и он присуствовао“ (Мажуранић 1963: 191).

Истог приповедача помиње и сâм Мажуранић: „Године 1843. или 1844. доспио у Карловац један Црногорац, који је био на путу из Биограда. Тражио сиромас заслужбе. Суставио се и у Карловцу. Он је казивао да је био у боју на Грахову и приповиједао веома пластично све згоде и смрт Ченгић-аге. Приповиједао је и о Бауку, како је пјевао под шатором“ (Мажуранић 1969: 10–11).

Најзад, ту је и сведочење Јосипа Пасарића, које се своди на следећу изјаву: након што је Мажуранић одлучио „да на основу јуначке народне пјесме створи умјетну епску пјесан“, један његов пријатељ позвао је и наручио „на свој трошак из Црне Горе народног пјевача, који је пјеснику [Мажуранићу] казивао и пјевао народне јуначке пјесме“ (Мажуранић 1963: 215).

Од Ткалчеве и Мажуранићеве верзије, Пасарићева се битно разликује, јер ту се више не ради о случајном пролазнику, него о гуслару који је наменски доведен у Карловац, и то тек онда кад је Мажуранић решио да напише спев о Смаил-агиној погибији.

Ипак, и Пасарићева прича на једном је месту идентична са претходним верзијама: нигде се не помиње име „народног пјевача“ из Црне Горе. Остаје могућност да су сведоци, након извесног времена, у својим сећањима помешали године и заборавили приповедачево (или гусларево) име, али ако се добро сећају осталих појединости, још је чудније што никада не именују човека без чије приче (или песме) вероватно не би било ни Мажуранићевог спева.

Постоји и један куриозитет који се тиче наслова спева, односно личног имена главног јунака, а што би такође могло бацити сумњу на Мажуранићеве изворе. Наиме, првобитни наслов био је (у складу са тадашњим правописом у Хрватској) *Smèrt Čengić-age*, па је и у тексту свуда стајало „Ченгић-ага“ уместо „Смаил-ага“. Да би правилније било писати титулу из личног имена (а не из презимена), Мажуранићу је сугерисао управо Имбро Ткалац, но песник је том приликом одговорио „да не зна другог имена Ченгићу“ (Мажуранић 1963: 191). Али, ако се Мажуранић и даље добро сећао многих детаља из дописа у *Илирским народним новинама*, тешко је поверовати да би заборавио име аге Ченгића (које је наведено већ у другој реченици дописа, додуше у облику „Исмаил“), а ако је и постојао мистериозни Црногорац из наведених сведочења, он би сигурно у својој причи (или песми уз гусле) бар једанпут споменуо агино лично име (у забележеним народним песмама о Ченгићевој погибији, главни лик редовно је именован као „Смаил-ага“).

Контроверзе неће престати ни кад спев буде добио назив *Смрт Смаил-аге Ченџића* (од трећег издања, управо у Ткалчевој редакцији), јер већ након неколико издања, на корицама се могло прочитати *Смрт Смаил-аге Ченџијића*, тако да је сада агино презиме постало камен спотицања, па су критичари и редактори деценијама расправљали и о томе који је наслов исправнији, шта је ту последња песникова воља, како етимолошки гласи презиме историјског аге итд.

Иако је очигледно да ова тема ни изблиза није исцрпена, тешко да би изнова могла изазвати онакву буру као на

концу XIX века, јер за то очигледно нису заинтересовани књижевни узоричари чија би се реч далеко чула.

Најбољи доказ да се спорно питање ауторства *Ченџић-аје* тек може истраживати јесте књига Марије Ковачевић *Непознати Његош* (Рума–Крупањ 2012), доцније штампана под још експлицитнијим насловом *Покрадени Његош* (Подгорица 2013), али ова је студија истовремено и доказ о незаинтересованости за дотичну проблематику, јер уопште није изазвала одјек који би био очекиван. Не мора значити да је Марија Ковачевић дошла до тачних закључака нити да је била на правом трагу, али чим њена истраживања (која, у најмању руку, јесу шокантна и контроверзна) нису довела ни до какве реакције, очигледно је да се сваки покушај поновног покретања расправе око ауторства *Ченџић-аје* узима као сувишан, пошто се ионако сматра да је расправа одавно решена и да се Иван Мажуранић сматра јединим правим творцем спева о погибији Смаил-агиној.

А довољно је навести један пример да би се схватило како аргумент који је раније ишао у Мажуранићеву корист, лако може да се претвори у оспоравање његовог ауторства над спевом. Већ је споменуто да је Антун Мажуранић сигурно причао свом брату Ивану шта је на Цетињу чуо о Смаил-агиној погибији, па је том приликом морао да спомене и агину главу, одело и оружје, што је песник доцније и унео у спев, само је искористио уметничку слободу, па је од ратних трофеја начинио комичну лутку. Али, они који оптужују Мажуранића за плагијат, лако могу да претпоставе како је управо Антун Мажуранић био тај који је инсистирао да од Његоша добије „песму“ о Ченџићу (а из Ненадовићевог путописа лако се може закључити да је Његош предао рукопис неке које је на Цетиње дошао са стране), па кад му је Његош уступио песму, да је Антун однео и показао свом брату Ивану, који је доцније штампао стихове под својим именом. Таква претпоставка можда делује натегнуто, али ипак показује да спорно питање о ауторству спева заправо никада до краја није решено.

Остаје да се види где су били владика Његош и бан Мажуранић у целој причи.

Спев *Смрт Смаил-аје Ченџића* одштампан је за Његошевог живота и владика је за ово дело морао знати, али осим трагова који се налазе у *Писмима из Италије*, тешко би се још негде могла наћи било каква асоцијација на Његоша као могућег аутора *Ченџић-аје* (иако је управо Марија Ковачевић

указала на још неке наговештаје, не може се рећи да су они довољни за дефинитивне закључке).

Песник Матија Бан, у својим сећањима на сусрете са Његошем (које објављује у *Преодници* 1884, свега један број након што је Вуловић објавио свој чланак „И опет Његуш и Мажуранић“), напомиње да владика, „који се о свима својим“ књижевним „производима“ разговарао са Баном, није о *Ченџић-аџи* „ни речице прословио“, а сигурно Његош, сматра Бан, „не би затајао своје најсавршеније изведено песничко дело“. Може се, наравно, расправљати да ли би *Смрти Смаил-аџе Ченџића*, све и да је Његош написао, заиста била његово најбоље дело, али много је занимљивије што Бан у наставку спомиње како није само Његош био сматран аутором *Ченџић-аџе*, него да је било и гласина како је спев написао „један босански фрањевац“, само „не смејући од Турака издати га под својим именом“, замолио је Мажуранића да му „позајми“ име. „Што знам о овоме, то казах“, завршава Матија Бан свој осврт на спорно питање ауторства *Ченџић-аџе*, „а ни у каква нагађања нећу да се пуштам у ствари тако њежној“ (М. Бан, „Подаци о Петру Петровићу Његушу“, [у књизи] Иванић 1989: 107).

У време када је расправа узела маха, црногорски владика није био у животу већ три деценије, али Ненадовић опет мисли да Његош, све и да је доживео и својим очима видео расправу, не би „изишао и казао 'То је моја песма!'“, јер тако нешто не би чинио „кад би знао да ће од хиљаде само петорица у његове речи сумњати“ (Ненадовић 1962: 254).

Нехотице је Ненадовић још једном изнео аргумент против Мажуранића, јер према оваквом схватању, Његошево неоглашавање поводом штампања *Ченџић-аџе* не мора значити да црногорски владика није имао никакве везе са настанком пева, већ би пре значило да из учтивости није желео да улази у било какву расправу.

Није се поводом спорног питања око ауторства *Ченџић-аџе* оглашавао ни бан Иван Мажуранић, али пошто је био у животу кад се расправа повела, његово се ћутање тумачило на различите начине: или као страх од откривања праве истине (ако није био аутор пева), или као одбијање да се познате чињенице изнова бране и доказују (ако је спев његов), или опет као чиста учтивост.

Зато су, током целе расправе о ауторству *Смрти Смаил-аџе Ченџића*, други бранили Мажуранића, међу њима управо и Љубомир Ненадовић, али како се чини, то му није

баш увек полазило за руком, па би се чика Љубина одбрана Мажуранића могла описати преиначењем чувених Његошевих стихова о Сибињанин Јанку, који би у новој верзији гласили:

*Љуба брани Иван-бана жива –
ишо ја брани, кад ја не одбрани!*

Ипак, чак и таква одбрана донекле је успела, јер неодрживост Ненадовићевих аргумената нису у правом моменту искористили они који су имали другачије мишљење о изгубљеној Његошевој песми.

Извори и литература

- Иванић 1989: *Мемоарска проза XVIII и XIX века*, друга књига, прир. Душан Иванић, Београд 1989.
- Мажуранић 1963: Иван Мажуранић, *Изабрана дела*, прир. Милорад Живанчевић, Београд 1963.
- Мажуранић 1969: Иван Мажуранић, *Смрт Смаил-аџе Ченџића*, прир. Милорад Живанчевић, Београд 1969.
- Мажуранић 1979: Иван Мажуранић, *Смрт Смаил-аџе Ченџића*, [фототипско издање спева из 1857, прир. Живорад Стојковић], Београд 1979.
- Миловић 1983: Јевто М. Миловић, *Сшазе ка Њеџошу*, Титоград 1983.
- Ненадовић 1962: Љубомир Ненадовић, *Изабрана дела*, прир. Ђуро Гавела, Београд 1962.

Промишљања

Љубиша Јовашевић

ДА ЛИ ЗНАМО ГДЕ СМО СТИГЛИ, КОМЕ ВЕРОВАТИ И ЧЕМУ ТЕЖИТИ

Има ли уопште сврхе веровати? Веровати Платону или Канту, Ничеу или Шопенхауеру, Бодлеру или Гетеу? Има ли краја обманама које нам нуде веру на бази поверења у елементарне постулате нечега што је некад добило атрибуте моралног става браћеног идејама за које је вредело и умрети? Питања која желим да поставим за циљ имају оправдање у сумњу и веру кроз мистицизам, религију, психиоаналитичко поимање свесног и несвесног уз филозофски приступ схватања безграничности која је ипак ограничена дубином постојања знања. Остајем без јасног одговора. Постоји ли ОН или не? Ако Он постоји да ли кажњава кроз масовне егзодусе, умирања и деструкције и да ли та казна постаје опомена за нешто што не би смело да се уради или је пак казна последица нечег што је већ урађено? Како се понашати према Њему данас у друштвима развијене технологије? Да ли, ако поштено друштво уопште постоји, приступ ка Њему иде пречицом или се Он у тој метри потискује да постаје само битан онда кад се јављају несавладиви проблеми аутодеструктивних интенција друштвених елита?

Очигледно је да данас, у свеопштем безнађу хаотичног лутања изазваног намерама успостављања дефинитивне и опште и појединачне контроле над људима, постоји феномен повратне спреге који се јавља у непопуларном и још увек несхваћеном отпору против глобализације, која као идеја опстаје искључиво на принципима осредњости. Као што је идеологија расизма имала оправдање ради очувања класне и кастинске друштвене поделе, тако данас идеологија, наводно утемељених хуманистичких вредности, успоставља систем

елитистичког поимања друштвених односа иза којих се крије глобализација као феномен опште управе, базиране на принципима апсолутне контроле појединца и непослушних група окупљених око идеје слободе изјашњавања у прилог критике агресивног наступа, чија је сврха психолошка стерилизација свесног и слободног духа човека.

Највећи домет перфидности државне управе свео се на успостављање аутоцензуре као особине која је неопходна ради успостављања комуникације, унутар социјалних група али и између њих, што поприма парадоксалну интелектуалну жаловост кроз инструменте сумњиво конципираних демократских процедура чија сврха постаје јасна кроз увођење принципа летаргије у којима се губи јачина отпора незадовољних.

Оно што је Марвин Харис у деветнаестом веку приметио, покушавајући да објасни суштину ропства на југу Сједињених држава Америке, и данас остаје као опомена. По његовом мишљењу, ропство Африканаца и деградација Индијанаца потпуно је имала исто значење као експлоатација радника у Манчестеру или рудара у Велсу. Данас посматрамо „извоз демократских принципа и заштиту права човека“, уз уништавање традиционалних вредности многих култура које се налазе на путу остварења интереса, оних који имају моћ и жељу да ту моћ усмере против препрека на остварењу зацртаних циљева. Херстајн је својевремено схватио да његови аргументи немају снагу, сем у случајевима кад се ослоне на владајуће и опште прихваћене идеолошке принципе, и онда се поново, што је уосталом и природно, окрећемо питању социјалне функције закључака које он износи уз тврдњу да његове аргументе не треба схватати озбиљно. Расистичке антрополошке доктрине имале су пре непуна два века исту судбину. Нико ко је озбиљно схватао суштину проблема слободе и принципе једнакости међу људима није прихватао доктрину по којој су спољашње карактеристике човека одређивале степен постигнутог еволутивног развоја. Неприхватљиве антрополошке заблуде које постају основа нацистичке идеологије Хитлерове Немачке резултирале су страдањима милиона Јевреја.

Да ли је уопште од екстремно присутне агресије самопрокламоване елите могуће успоставити колективну одбрану?

На ово питање је доста тешко одговорити, али смисао питања није у потрази за адекватним одговором колико у покушају оживљавања отпора према свему што одабрани припадници елите, сматрајући себе властима да представљају

државу, спроводе ради заштите свог положаја максималне слободе чије је једино ограничење неслобода већине. Време је да они који спроводе сопствену вољу, скривену и потврђену законским пројектима које сами доносе, схвате да је све пролазно, а све што пролази као и оно што је непролазно траје ограничено. Сенка је стварна онолико колико и оно што је сенку створило, а ако нечија сенка не постоји поставља се и питање његовог постојања. Никад се не треба упуштати у расправу са оним ко тврди да је само он у праву а да сви остали који се налазе око њега нису у праву.

Зар се уопште може бити у праву кад је то право усмерено против неког другог и шта је уствари право?

Да би право заживело у оном смислу како савременици очекују потребно је испунити неке услове. Основни услов је постојање уздржаности што подразумева да је појединац „слободан не учествовати“ или што би било можда логичније, изборити се за позицију по којој појединац „више никад неће пристати да учествовањем“ допринесе легитимитету доношења одлуке коју ће већина поштовати а коју ће елита злоупотребљавати. Бити изван простора сумњивих хтења је право појединца али и групе, што не подразумева одсуство перцепције о догађајима који се одвијају, јер сама перцепција допушта стварање контемплативности која уз дистанцу од догађаја омогућава настанак аналитичке критике.

Ничеова теорија о вечитом повратку свега што је постојало има своју потврду у германској логици потврђивања догођеног или већ виђеног кроз констатацију „једном као ни једном“. Дакле, вратимо се на моменат сумњи која је базирана на неизвесности свега постојећег па и стварности проживљеног.

Да ли је могуће да стање које је настало само једном допушта успостављање закључка да се то једном прихвата као ни једном? Ако проживљавамо само један живот, онај који траје док о њему размишљамо и који доживљавамо, да ли је то онда сходно претходној премиси, постојање које као да није постојало и као да се никад није ни догодило?

Можда је из оваквог закључка уследила жеља за потврдом трајања која се остваривала кроз снове о религијском прихватању доживљавања вечности у неизвесној будућности, успостављеној после физичког престанка постојања, што је предуслов настанка процеса мишљења. Како би се избегла могућност трајања једног живота, који се можда није ни догодио, било је потребно успоставити најмистичнију логику репликаци-

рања живота који настаје после смрти. Тај облик мистицизма је кроз религију настао у постојећем животу као фактор обнављања постојања у неком новом облику трајања. Берклијев став да света изнад наших чула нема, јер није могуће елиминисати оно што чулима спознајемо, као и да доживљај халуциногенних облика чулности не значи да постоји неки други свет, подразумева јединственост доказа постојања претпоставке егзистенције света какав смо упознали. У постојање стварности ипак се уверавамо само чулима. Обмане које настају услед крајње различитих узрока, случајно насталих или намерно изазваних, не налазе потврду реалног јер ни перцепција није била реална. Ако нешто не постоји, а при том долази до успостављања свести о постојању нечег, онда остварујемо псеудоперцептивни појам „идеје постојања“. Вратимо се поново Берклију који поставља питање да ли јесмо и ако јесмо шта уопште јесмо. Да би се лакше схватило то Берклијево „јесмо или нисмо“ као антитеза у семантичком али и логичном смислу, поставићемо питање у савременом облику успостављања комуникације, што би онда гласило: „да ли постојимо и ако постојимо како постојимо“, односно у ком облику?

Уколико се сетимо Кантовог описа постојања простора у ком се налазе тела и хипотезе, да елиминацијом тела опстаје простор, запитаћемо се да ли при нестанку тела нестаје са тим телом и део простора који је припадао телу? Логични закључак би био да нестанком тела нестаје и простор који је припадао телима, али и даље остаје нејасно шта се догодило са простором и где је нестао, да ли је пратио нестанак тела која су се у њему налазила?

У овом питању није садржана још једна неопходна компонента а то је време, које је неопходно при анализирању простора и његовог губитка или измештања из могућности коју дозвољава перцепција, условљена постојањем чула али и процесима апстрактног мишљења и иначе карактеристичног за човека. Управо апстрактно мишљење је оно које одваја човека из еволутивног ланца осталих кичмењака, на крају и примата.

Питање постојања бестелесног присутно је у многим монотеистичким веровањима. Бестелесно никад није присутно у физичком смислу, док је телесно са постојећим габаритима који заузимају одређени простор увек присутно. Присутност означава постојање, а постојање духа је могуће само онда кад је уграђено у телесност. Телесност је сопствена или „позајмљена“ и она осликава жељу за проналажењем сопстве-

ног тела. Једини реални облик духа је тело, а кроз тело опстаје и сам живот. Без материје нема реалне активности јер материја је носилац личности преко које се конкретизује постојећи човек.

Јасно нам је да нам је порекло нејасно. Све се свело на мистицизам у чијој је бити сумња која нас наводи ка настанку везаном за жељу, нејасну и магловиту, супериорног бића или супериорне интелигенције, која нас је створила из можда неког хира, експеримента или пуне жеље да се, прављењем ограничених по трајању репликаната, утврди свемоћ Творца који одлучује о игри живота и смрти, настанка и престанка постојања, синтези и деструкцији генетског материјала реализованих кроз ланце пуринских и пиримидинских база. Има ли тој игри, краја? Колико је трајање и бола и патњи, а колико тренутака среће остварено кроз поему живота Човека? Жеља за откривањем, у сукобу са догматском филозофијом религијских ограничења резултирала је успостављањем вечитог хаоса насталог између истраживања и сазнавања на једној, и задржавања окошталних принципа традиционалних митова везаних за носталгична сећања и глорификацију прошлих времена, на другој страни. Како објаснити ту необичну намеру слављења нечега што је некад било, или што ми мислимо да се догодило, а да тог при том заиста није било? Страх од новог, недоживљеног, препуног изазова и испита где се тестира виталност појединца или читаве групе, само је једно од објашњења тежње одржавања успомена у којима се преплиће оно што се збило са оним што је била неостварена намера учесника догађаја који се евоцира из минулих времена. Други разлог оживљавања прошлости вероватно је скривен у чињеници да прошли догађаји на садашњост делују само посредно, а не директно. У природи човека остаје присутан скептицизам према ономе што је ново, према променама које постају временом неумитне, а суштина скептицизма је у страху од неизвесности.

Шта је једино извесно после постојања и трајања?

Извесна је смрт. Декадентна глорификација распадања представља неизбежност Ничеовог нестајања. Нестајање није парцијално иако се појављује као процес који бар на почетку одаје утисак изолованог догађаја. Изоловани процес нестајања активира друге сличне процесе који се одигравају, до тог момента на незахваћеним системима, изазивајући свеопшти колапс који се карактерише неизбежним распадом целине. Све је ипак започело осамостаљивањем од целине, па се

процес декаденције тела човека завршава феноменом раздруживања. После настајања увек долази нестајање као што и после удруживања долази до раздруживања. То су вечите компоненте које су у међусобном логичном низу, а које означавају спој једноћелијских форми да би се зачео живот на удруженим ћелијама у ткиву које формира органе здружене у функционално тело. Распад система иде истим редом. Раздружују се постојеће од деградираних ћелија, у којима се не одвијају метаболичке активности, угрожавајући ткивну функцију потке у органској целини, чијим распадом престаје постојање система а престанак постојања система представља смрт као извесни крај сваког живота.

Да ли биолошка функционалност може бити примењена као модел анализе организације друштвеног бића?

Намера одабраних (који се самопрокламују, а потом постају прихваћени од стране осталих чинилаца групе којој и сами припадају) је да успоставе хијерархијски однос по узору на постојеће био системе. Најчешћи облик био система који представља често нескривену жељу имитације социјалних група људи је организација кошнице или мравињака. Живети слободно без ограничења у том смислу постаје илузорна жеља. Уколико се такав систем и успостави онда највероватније ни појединачне жеље неће постојати. Недостајаће свест о потреби постојања прохтева, поготову оних јединствених а резервисаних за појединца. Личност појединца постаје осуђена на утапање у тежње колектива. Из тих међусобно супротстављених хтења јављају се сукоби које појединац (иако из сукоба излази као побеђен остављајући траг у виду опомене, докле се са општим тежњама сме ићи и кад се јавља одговор у виду повратне спреге) одлазећи са сцене живота, носи са собом укус Пирове победе која пружа само сатисфакцију.

Питање постојања живота питање је перцепције сопственог живота. Калдерон је песнички описао живот као сан. Његова порука је јасна, ако је његов живот сан онда га не треба будити. Да ли је желео да сан траје или није желео да живот престане? Дефиницијом буђења, које третира као смрт, појаснио је ставове. Успони и падови су реални али сећања и њихов интензитет зависе од структуре личности. Питање депресивног осећања везано је за лимбички систем човека а он је далеко развијенији код жена него код мушкараца. Да ли је то разлог што су депресивна стања присутнија код слабијег пола? Наравно, то је само један од узрока који објашњава по-

рекло депресије, у чијој основи леже фрустрације неостварених жеља, емоционалног или рационалног порекла.

Тежња модерног човека постала је његова жеља да своје порекло дефинише као свесну оријентацију Творца ка стварању реплике сопственог изгледа, иако материјализације онога ко је нас евентуално створио нема, јер сама представа о Творцу магловита је чак и данас, у знатној мери потпуно нејасна. Да ли је то самообмана врсте подржана кроз религијска стремљења? Прихватити чињенице које указују на порекло људи и случаја који нас повезује са догађајима од пре око шездесет хиљада година негирање је мистике, која је у међувремену кулминирала кроз митове о сопственом настанку као јасној жељи свемогућег да створи нешто што ће само њему познатој сврси послужити, постаје доста тешко. Рушити догме и табуе понекад је илузорно. Некад тај подухват у временима која су остала иза нас није био ни безбедан, како за појединца тако и за просвећене групе људи који су оптуживани за најгори вид издаје. Та наводна издаја је атеистички приступ животу у склопу чега се налази негација постојања више позиционираног интелекта од оног који је настао у човеку.

Да ли је могуће ефективним методом вере, која одбацује сумњу, приступити ставу изнетом у виду објашњења сопственог постојања, кад Бог говори Јеврејима: „Али без вере не може ми се угодити. Ко прилази Богу мора веровати да има Бога и да Он узвраћа наградом онима који га траже“. Дакле вера у постојање постаје основа теизма, а награда је обећана само ако је вера истрајна. Она следи онда кад из стања постојања верник пређе у стање после живота. То стање је исто и за верника и за безбожника. Главни критеријум за добијање награде постаје постојање вере. На тај начин акт чињења (дакле веровања) добија легитимитет свог постојања. Уколико се при том додају објашњења по којима је Бог невидљив и недокучив, те га дакле чулима не спознајемо а мишљењем не откривамо до краја, јасно је да се све поставља у ситуацију затирања сумње у његово постојање чак кад сумња није ни артикулисана до краја. Подложност моралних вредности религијским схватањима постаје неодрживо због чињенице да морал има сопствену еволуцију по Мат Ридлеу, што га доводи у подручје научног а не верског проучавања. Морални кодекси из којих настају очекивани образци понашања, функционално су зависни од времена у ком настају, односећи се на групе истог или сличног културног образа. Растегљивост морала је

омогућена политичким потребама елите али и потребама социјално угрожених категорија становништва. Поставља се и логично питање очувања моралних вредности или базичних принципа на којима морал опстаје. Поред репресивних елемената омогућених законским актима које доноси држава, раније често и под утицајем религије, одређене категорије моралних принципа опстајале су и у еснафским организацијама.

Моја намера није била да се детаљније упуштам у праву о принципима етичности и анализи неетичности, мада признајем да неетичност понекад прелази временом, због потреба које могу бити и оправдане и функционалне, у просторе које иначе попуњавају чврсте моралне норме неподложне утицају времена и промена које се дешавају у окружењу.

Вратимо се Кантовој тврдњи по којој је „облик свег постојећег знања независан од искуства“ и уколико томе додамо Хјумов став „да све знање долази кроз чула“ створићемо логичну основу настанка агностицизма. Знање је наиме у тој мери присутно а чулима спознато да говоримо о форми која до Хјума није постојала, а то је „пуноћа знања“ или „испуњеност знања“ што се добија и потврђује чулима. Са друге стране облик знања у смислу његове структуре долази путем разума. Прихватајући истовремено постојање испуњености која се добија чулима и структуре знања која трпи филтрацију и анализу разумом, долазимо до агностицизма као правца који само на први поглед може бити поистовећен са скептицизмом. Рационална спознаја Бога по Канту, који поставља своје уверење у форми тврдње, сукобљава се са Хјумовим питањем недоследности и невалидности доказивања.

Каузалност по Канту није потпуна. Она чак не постоји. Ако је први узрок изазвао догађај онда је и тај први узрок морао да има свој покретач догађаја.

Марксизам је као правац довео до потпуне негације Бога урушавајући при том наду постојања иморталитета. Деструкција се није задржавала само на негацији бесмртног облика трајања после смрти већ се окретала ка урушавању до тада успостављених елементарних вредности на којима је био успостављен морални ред. Реализација Марксизма довела је у двадесетом веку до хаоса који се никад није подвео контроли. Иницијални фактор негације друштвених норми заснован на принципима филозофске контемплативности а преточен у револуционарна кретања изазвао је стварање па урушавање новог морала, који се није базирао на претходном.

Можда је недостатак континуитета проузроковао гашење облика практичне реализације филозофских ставова истргнутих из целине, уз стварање оправдања новонастале ситуације, по којој бесмртност постаје замењена овоземаљским животом светле будућности. Поново се враћамо основама заборављених хтења у којима ипак постоји вид рационализације присутан у Гауниловом острву наде.

Како су објашњења кроз психоаналитички Фројдов али донекле и Фојербахов филозофски приступ деловала на објашњења постојања Бога? Да ли је то био још један обрачун са идејом недокучивости Творца ког само вера одржава и да ли је можда у психоанализи остао скривен још увек нестворени Ајеров логични позитивизам? Ајер поставља питање на које одмах и одговара па тако кад се пита „шта је био циљ Бога кад је стварао свет“ питање претвара у нелогизам са којим га пореди да би успоставио постулат „meaningless-a“ или појам безсмисла у облику постојања „апсолутне празнине звука“. Дакле питања која се односе на Бога, на постојање добра и зла, душе и реинкарнације означавају својеврсни бесмисао, јер оно што је погрешно и неправедно као и оно што је прихваћено као апсолутно добро и праведно постаје немерљиво, јер нема личног искуства на бази успостављене јединице која би послужила мерењу наведених апстракција.

Ајерове алтернативе о спознаји Бога су уобличене у хипотезама:

- а) Ми ништа не знамо о Богу, он је нама потпуно непознат.
- б) Ми можемо о Богу знати све, јер је он представљен људима у потпуности.
- ц) Ми о Богу можемо нешто знати, али не све.

Прва теза представља увод у агностицизам, друга је још увек са присутним догматизмом, док је трећа теза реализам.

Моја намера није била да се удубим у логични позитивизам који, као филозофски правац утемељен у веку нашег постојања, највише подсећа на лартпурлартизам парнасоваца.

Расправа коју сам започео односила се у првом реду на покушај описа човека чије су карактеристике приближно одговарале представи коју изазива појам HOMO MORALIS-a (о чему сам дао посебно објашњење у трактату истог назива).

Да ли је тако нешто уопште могуће? Каква ограничења постоје при покушају остварења тог задатка? Какав однос

може бити успостављен између аутора тог описа и читалачке публике која је још увек опредељења за Ајеров принцип догматизма?

На сва та питања и није тако тешко одговорити, али напомињем да је циљ овог текста преко хомо моралиса морао да крене у расправу о религији која је кроз хришћанство оставила неизбрисив траг у европском културном наслеђу. Кад се са друге стране постави питање, шта ја могу знати о реалности (Ајеров реализам који настаје са тврдњом „Ми о Богу можемо нешто знати али не све“), своди се на његов одговор којим нуди објашњење: „Ја не знам али довољно знам да нико не зна о коначној реалности. То нико није знао нити ће знати“.

Јоад је био један од најбриљантнијих и најупорнијих критичара логичног позитивизма. Избегавао полемику у смислу одбране етике или религије, усмеравајући се на испитивање пложаја самих заступника позитивизма. Он прихвата да су смислене изјаве представника логичног позитивизма стриктно логичне и ту нема никакве замерке, али оне морају бити и чулно искуствене. Његово питање постављено је у смислу основне премисе, а шта она представља? Уколико добијемо одговор на питање којим чулима долазимо до потврде постојања истине, онда се и питање своди на укус, а ствар укуса је ствар појединачног осећаја. Да ли онда такав појединачни осећај може имати општу примену?

Да ли је могуће да и данас рационализацију вере доживљавамо кроз прихватање тајне на основу ауторитета насталог из природног закључивања? Ипак, никад није било могуће прихватати откровење логиком, прихватање и откровења и поштовање Бога је ствар вере непомућене сумњом, а рационализација постаје неутемељена поступком закључивања које би изнедрило питање: да ли постоји и ако постоји како постоји?

Без велике жеље морао сам поново да се сетим односа који су успостављени поставком *reductio ad absurdum* Анселма Кентеберијског и негације Анселмових ставова које износи Гаунило.

Пођимо дакле логичним редоследом које поставља Анселмо:

- а) Биће највише интелигенције и моћи у нашим мислима постоји.
- б) Постојање у стварности је више него у мислима.
- ц) Постојање бића може бити и у стварности и у мислима.

- д) Стога закључујемо да постоји биће које је више од највишег бића које смо замислили.
- е) То ипак није могуће, јер испада да је противуречно.
- ф) Обзиром да је то противуречно, онда је лажно и незамисливо самим тим постојање у мислима таквог бића, а сасвим оправдано постојање у стварности.

Гаунило схвата да је то биће Бог, али и поред тога он наводи да је доказ споран јер се базира на аналогiji тврдње, па је самим тим тврдња нетачна.

Тада, са жељом да пружи објашњење које би било практичније и прихватљивије, навео је замишљено острво које постоји, а лепше је од било ког постојећег.

Да ли је могуће да супериорни интелект буде замишљен од бића минорних могућности условљених ограничењима трајања, делања и мишљења?

Замисао може постојати, али питање детаља који се супериорном интелекту додају је спорно, сем ако некад негде није било контакта, који се од иницијалног момента остварења спознаје о постојању супериорне интелигенције, преносио новим генерацијама.

Вратимо се на почетак ових размишљања која су била усмерена ка моралу.

Поставимо питање које се односи на функцију морала како би преко тога дошли до зависности моралних принципа од епохе у којој је морал створен. Наравно, при том покушавамо да не занемаримо ни усмереност морала према одређеним категоријама друштва, као ни чињеницу да је у неким периодма развоја цивилизације етички кодекс попримао снагу закона, развијајући при том и принципе пенологије који су често били бруталнији од кажњавања које је прописивала држава. Оно што је било морално у једном периоду није морално у следећем. Морал је према томе директно зависан од времена у ком настаје. У том појму времена, посматраног као категорија која није ни биолошка ни физичка, успостављање нових потреба појединаца или групе захтева проналажење и учвршћивање оправдања постојања новонасталих захтева. Морал је највероватније, бар на почетку, попримао елементе обичајног права, што се преносило усмено, да би временом постао дубоко усађен у свест људи. Религија је рано себе уградила у моралне принципе, постајући нераскидив део општих етичких норми. Са друге стране, религија је некад успо-

равала измене моралних норми, а некад је форсирала формирање нових принципа сходно наметнутим изазовима, који су били нераскидиво везани са ширењем сазнања. У наборима магловитих ставова исправног и неисправног, прихватљивог и неприхватљивог успостављена је претпоставка божанског порекла моћи владара, што временом постаје несумњиви постулат истине. Из моћи владара проистицале су ингеренције пренете на ниже, често неконтролисане нивое управе, са заједничким објашњењем недодирљивости и неприкосновености власти, која је повезана устројством наметнутим од Творца.

Поставимо и питање исправности атараксије, као покушај Епикурејаца да наметну посебну форму живота ослобођеног од страха, али и патње коју изазива физички или душевни бол. Негирање хедонистичких ставова наметнуо је Кант, док је кроз елементе психоаналитичких приступа објашњења развоја савременог човека Маркузе, што не треба занемарити, дозвољавао хедонизам као неопходан услов потпуног развоја личности. Осећај задовољства, блажености, релаксације и одсуство сукоба са другима али и са собом самим представља искуствену спознају која човеку не сме да буде страна.

Хедонизам је оправдање стекао преко Аристипа. Сократов ученик је први хедониста. Од учитеља, анализирајући теорију добра, издваја осећај задовољства које се мора остварити истог тренутка, јер нада да ће нешто што је добро доћи касније, ствара неизвесност. У неизвесности се рађа стрепња која намеће страх као реметилачки фактор и супротност пуном задовољству.

Бентан и Џ. С. Мил стварају спој утилитаризма са правом, економијом и друштвеним хтењима истовремено са доминацијом сврхе делања која се састоји од начела употребљивости и корисности. У основи доношења сваке одлуке мора јасно да доминира принцип корисности а тај принцип се најчешће односи на највећи број људи, мада се корисност не односи само на људе.

Алтруистички принципи су се често смењивали са неконтролисаним принципима егоизма. Оба принципа су узидани у основе различитих монотеистичких религија. Мада сви говоре о алтруизму, егоистички принципи често односе превагу над позитивизмом алтруизма који остаје занемарен.

Где се данас у свему ми налазимо? Шта желимо, каква сазнања поседујемо и колико смо спремни да допринесемо, лишавајући се дела сопственог комфора који би био жртво-

ван, општем принципу алтруистичког позитивизма садашњости и будућности у којима се и даље кроз стварање нецензорисаних ставова насталих из слободе мишљења, као врста потврђујемо. На ова питања није могуће дати једноставан одговор. Можда одговора и нема. Хаотичност постојања надвладава покушаје увођења реда а ред је на крају увек постајао баријера слободном мишљењу.

Литераиура

1. Спис о моралу, Пандита Чанакја, Bookbridge, 1978.
2. Идеје о моралу, Б. Пекић (Избор Љиљане Пекић), септембар, 2007.
3. Морална паника, Кенет Томпсон, Klio, 2003.
4. S. Engelman, New Haven, CT: Yale University Press, 2011.
5. J. Bentham An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, ed H. L. A. Hort, Caledonian Press, Oxford, 1996.
6. Miguel De La Torre: A Theological Commentary on the Bible, 2011.
7. Miguel De La Torre: Doing Christian Ethics from the Margins, 2004.
8. Ted Henken: A Global Studies, Handbook, 2008.

Фраіменшована койча – пронађена на локацији Сврљиг-град, датира из млађег гвозденог доба (латен)

Догађања

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ
И
КЊИЖЕВНИ
СУСРЕТИ

Дани Гордане Тодоровић

ДОДЕЉУЈУ

Плакешу

НАГРАЂЕНОМ ПЕСНИКУ

Џушан Мијајловић Адеки

У Сврљигу
октобра 2024.

Председник жирија

Горан Максимовић

ПЕСНИЧКА НАГРАДА „ГОРДАНА ТОДОРОВИЋ“ ЗА 2024. ГОДИНУ

САОПШТЕЊЕ ЖИРИЈА

На овогодишњи конкурс стигао је тридесет један песнички рукопис, од тога два рукописа нису испунила предвиђене конкурсне критеријуме и због тога нису узета у разматрање. Жири је пред собом имао по квалитету разнолике, често недовршене и неуспешне, али и оне уметнички примерне текстове, који су оправдали пријаву на конкурс за ову изузетну песничку награду.

На основу првог круга читања, жири је сачинио најужи избор од три рукописа, а затим је на финалном састанку, који је одржан 26. септембра 2024. године, као најбољи једногласно издвојен и награђен рукопис *Не (о)јуїлаїи* (шифра „Доживотни пензионер“), књижевника Душана Мијајловића Адског из Ниша. На састанку жирија присуствовали су: Горан Максимовић (председник жирија), Зорица Бранковић Басарић (члан жирија) и Радослав Вучковић (члан жирија).

У ужем узбору за награду били су рукописи Дарка Стевића, *Сойсїво у зрну свейла* (шифра „Запис“), као и Саше Тодоровића, *Улазак у ѿвор* (шифра „Гаврил“).

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Рукопис збирке *Не (о)јуїлаїи* сачињен је од шездесетак песама, распоређених у два циклуса: „Нећу да ћутим по цену ћутека“ и „Пиле у кучини“, у којима је из озбиљно-смешне, трагичко-саркастичке перспективе, сагледан гротескни савремени свет и место човека у њему. Сваки од наведених циклуса у своме уводу има карактеристичне цитате који нас на речит начин уводе у проблемски свет уврштених песама, као и целокупног рукописа. Први циклус је обележен цитатом из Ничеове књиге *Тако је ѿговорио Заратустра*: „Шта се десило са мнош, пријатељи моји, видите ме унезвереног, прогнаног. Невољно послушног, спремног за одлазак – ах, отићи од вас!“ Мисаони свет другог циклуса у знаку је цитата преузетог од

Максима Горког: „Неоспорива истина не тражи никаква украшавања, она је једноставна“.

Управо тај „унезверени“ лирски јунак сагледава на крајње једноставан а довољно продуховљен и дубок начин једноставну истину да је савремени човек довео цивилизацију на руб пропасти, те да смо подједнако као индивидуална бића и као колективни ум немоћни да тај општи суноврат зауставимо. У свету таквих спознаја лирски јунак је дубоко урођен у „небо своје самоће“. Једино му преостаје да бег од такве сулуде стварности потражи у немуштом говору ћутања, чему је најближи језик поезије, као и уметности уопште, а затим и у поднебљу завичаја. У овоме случају се ради о Топлици и дубоким дамарима предачке земље, воде и ваздуха, који му омогућавају да успостави једини истински „мир с природом“. Таква врста „ћутања“ најпотпуније се исказује и кроз свеопште „бдење“ и метафизичко урањање у небеске пределе, а самим тим и покушај да се кроз више сфере духовности покуша схватити, деструктивно и атавистичко зло савременог човека коме није способан да се супротстави. У таквим застрашујућим слутњама и визијама, песник наглашава да не жели да „допева своју слутњу која најављује смрт и песме саме“. Све то је праћено изразитим лирским контрастима у којима се наспрам мирисног „цвета трешње“ појављује злослутно „грактање гаврана“, а наспрам „језика нечастивих“ васкрсава „земља мајчица“, као једино уточиште наде и путоказ на молитвеном путу према Богу. Управо такав свеопшти страх од апокалипсе у отуђеном и свету без емоцијама и разумевања, претворио је људско станиште у чопор, а човека у „вука самотњака“ коме је једино преостало да самује и ћути или да урличе и завија, унапред свестан да му ни „ћутња“, а ни „урлање“ неће помоћи да уразуми прождљиво биће зла.

У таквом свеопштем преиспитивању, лирски јунак се пита шта се то десило са бићем језика и зашто из њега „више не капљу речи искрене“, зашто је тај гротескни свет лажних манифестација и процесија, живот претворио у карневал препун шарених боја и маски, а ускраћен сваке наде, љубави и веровања. Управо зато се такав рашчовечени и уплашени лирски јунак не доживљава ни као негдашњи узорити Сизиф, који истрајно котрља своју муку, а ни као Прометеј који верује у принцип наде и праведности, већ као безнадежни губитник и припадник последње, апокалиптичне генерације овога света. Запетљан у такву неразмрсиву кучину, у амбивалентном ста-

њу, које истовремено прожимају узнемиреност и спокојство, дочекује свеопшти крај, занет лепотом под „озвезданим небом“ завичаја.

На основу свега што смо укратко предочили можемо закључити да награђени књижевник Душан Мијајловић Адски у рукопису *Не (о)туилаши* сагледава савремени свет као бескрајни карневал у коме се смењују понешто мало залуталог и изгубљеног добра и много више исконског зла, те у коме се обичан човек осећа као беспомоћна сламка у вихору апокалипсе, која неумитно долази да уништи свет. У таквом окружењу и са таквим песимистичким сазнањима уметнику, као и сваком другом човеку, преостаје само да буде и уплашен и храбар, и циничан и равнодушан, као и то да из изразито подсмешљиве перспективе сагледа крај свих великих цивилизацијских хтења и надања. Све то књижевника Душана Мијајловића Адског чини примерним лирским ствараоцем и потпуно заслуженим овогодишњим добитником песничке награде „Гордана Тодоровић“.

Горан Максимовић (председник)
Зорица Бранковић Басарић (члан)
Радослав Вучковић (члан)

Душан Мијајловић Агски

СУДЊИ ДАН

питаш ме о онима
који ће једног дана доћи
лекцију да нам читају
да нас из коже истерају
построје и разброје
и поставе нам нека
неугодна питања

питаш ме
како ће то душе наше
поднети
како ћемо без хаљина
и накита
пред њима –
још више пред нама самима
огољенима
вишом силом и истином

питаш ме
које молбене речи
покорни да им упутимо
одговор је:
треба да ћутимо...
ћутимо...

све смо речи
и грехе потрошили

И... ТАКО

испод неба
и испод неба моје самоће
гавран гракће
и опомиње ме да је воља Творца

постала брига ничија
да плач широм света
смех сахрањује

муке су се из ада одавно преселиле
између неба и земље
уместо саксија за цвеће
људи широм света сандуке (про)носе –
плашим се да ће мрак заспати
а јутро се пробудити неће

не могу из целоживотне коже
ни души више ишта да приуштим –
исцурео сам у бесмислу
сад капљем... капљем...
у врисак донебни – узалудни

ГАВРАНИСАЊЕ

стварност је одавно
и стварно
к'о никад нестварна
а лудост с вишком лудила

све брже умиру тек зачети снови
док брзином муње
нестају куће и кућишта

јури побеснели свет ка амбису
сви знаци опстанка тону
попут опанка у блату од иловаче

време је кад ђаво ликује
кад човек у немоћи прижељкује
смирај душе у смрти

БДЕЊЕ

моје бдење
није због гласа птице

у одоцнелој ноћи
распеваних зрикаваца
или лавежа нервозног пса

моју брашњаву поспаност
која се бори против сна
к'о змија у канцама орла
нешто друго спутава

моје бдење
нема име и презиме
ни стазе
која ка прошлости
ил' будућности води

ја бдим
због садашњости
која лагано крвари
крвари...
због нечињења
расчовеченима
на пут да се стане

РАШЧОВЕЧЕНОМ ЧОВЕКУ

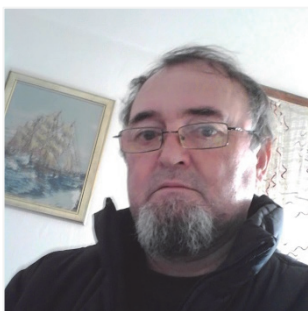
где ти се дедоше снови
је ли ти јава позобала
наду и веру
а будућност те сместила
у врећу пуну рогова

где ти се деде осмех
је ли ти пелинов прах
на прагу и у кући
је ли си то добровољно
босим стопалом
угазио у свеж малтер

где ти се дедоше
безбрижни дани
зороличја и тиха предвечерја

где ти се изгуби цвркут птица
мирис пољског цвећа
због чега си затечен
у злу и злоби

црни гавране
црно ти перје
црн ти шум крила
црне вести (раз)носиш

Душан Мијајловић Агски

Рођен је 1953. године у Су-
вом Долу (Блаце). Пише прозу, по-
езију, приче и песме за децу, хаiku
поезију, сатиру, књижевне приказе и
новинске текстове.

Објавио је збирке песама: *Не-
саницом до истине, Једино признајем
своје расцеће* и *ОЧИЛЕДНО*; збирке
прича и приповедака: *Калигула на кесеновом листу, Трошење
сна, Трошење страху, Трошење (не)моћи, Рам за црно-беле слике,
Несрођени*; збирке хаiku поезије: *Крчај за росу и Сиварност*,
збирку танки, *Зайис у ходу*; неколико жанровских новела и
преко 1800 жанровских прича. Заступљен је и у *Антологији
нишких приповедача*.

Неке од најзначајнијих првих нагарда:

Поезија: *Златина струна*, Смедерево; *Вукови ластари*
(циклус) Лозница; *Златина кацџа*, Крушевац; *Ирин Пирин*,
Бугарска; *10. књижевни конкурс*, Бања Лука... Било је и првих
нагарда на конкурсима за јапанску кратку форму – хаiku, танке
и хаибуни.

Проза: *Улазница*, Зрењанин; *Иво Андрић – Павлимир Гли-
товић* (збирка прича) Београд; *Стеван Сремац* (прича) Ниш; *Бал у
Елемиру*, Елемир; *Рака Драинац* (есеј) Блаце...

Сатира: *Радое Домановић*, Велика Плана; *Хашани*, Бања
Лука; *Жикишон*, Параћин; *Кочићевим сатиричним јером*, Чела-
рево; *Раде Брка*, Крушевац...

Живи у Нишу и Сувом Долу.

Зорица Бранковић Басарић

ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА ОДРЖАВАЊА ПЕСНИЧКЕ СМОТРЕ ПОСВЕЋЕНЕ ГОРДАНИ ТОДОРОВИЋ

Навршило се четрдесет година одржавања књижевне манифестације *Дани Гордане Тодоровић*. И као што је једном, учествујући у организацији песничких сусрета, записао књижевник Зоран Вучић: *Све је почело од Гордане...*

ГОРДАНА

Гордана Тодоровић
(у време када је писала *Гимназиски шренушак*, око 1950. године).²³

Гордана (Радомир) Тодоровић рођена је 6. октобра 1933. у селу Драјинац код Сврљига, где је провела сретно детињство све до погибије оца у Другом светском рату. Од тада започиње њена трагична судбина – најинтезивнији трауматски доживљај у њеној младости: *Десет малих година држала сам свој оца за руку./ Он је, као и ја, удахнуо чистину на сврљишком/ камењару. (Песма очију из Изабране ђесме/ Гордана Тодоровић, Нолиш, Београд 1984).* Селидбом у Параћин, мајка Лепосава, службеница на железници, уписује је у основну

²³ Из приватног архива Стојанке Оробабић
(<https://doi.org/10.18485/knjiz.2019.9.9.4>)

школу, да би доласком у Ниш наставила школовање у гимназији *Стеван Сремац*. И ту у Литерарној дружини *Њејош* започела је песничко дружење. Много година касније у разговору са новинарком *Врњачких новина*, о значају ове песничке дружине присетио се још један њен члан, академик Светомир Арсић Басара: *...из шој Клуба изнедрила су се велика имена као што је Бранко Миљковић, Гордана Тодоровић и Никола Миљаницки, али ништа не није само по себи и ништа не расте само по себи, све тражи да се негује и само уз негу најпредује*²⁴.

Свој песнички дух Гордана је гајила и остваривала кроз сталну потребу за стварањем нових речи и стихова. Негујући лепу књижевност, стално је напредовала. Њене прве песме угледале су светлост дана у часопису *Дело*, када их је објавио Оскар Давичо. Од 1950. године песничка остварења обзнањивала је у и *Пољету*, часописима *Сведочанства*, *Летопис Машице српске* и *Књижевност*. Песме публиковане у овим часописима изнедриле су њен првенац, *Гимназиски шренушак* (1954) – збирку која је убрзо, 1955. године овенчана *Бранковом наградом*. Тако је Гордана на велика врата ушла у свет српске поезије, уносећи нову свежину бројним кованицама у духу народног језика. Постаје и чланица Удружења књижевника Србије и сарадница бројних листова, часописа и новина. На Трећем југословенском фестивалу поезије, песмом *Ако што кога занима*, задивила је многе значајне српске поете.

*Ако кога занима, ја сам се у росном
собичку уцветила у песме,
Јер су у мојим пишијим јушрима шињале
очи свих оних људи
Који су прошли поред мене...*

Појаву Гордане Тодоровић у свету књижевности, Предраг Палавестра најавио је речима: *Она је песник, млад и још врло невестит, али шемељит и одважан, а ипак код ње има нечега што није само гимназијски шренушак, луцидан или јорак, већ и једна шармала, прерано сазрела свесит о живошту, свесит помало изопачена, бизарна и обузета ко зна зашто, комплексом ниже вредности не колико саме себе, – ше свесити – колико читавој оној живошта, оних малих и крујних ствари, дештаља и дештаљ-*

²⁴ Светомир Арсић Басара / *Врњачке новине* (из интервјуа новинарке Марине Станковић Јанковић)

чића, у којима живи ша млада песникиња. То је шражење, шо је дуї нечему рано схваћеном, а нейроживљеном до гна, шо је, у неку руку, можда, и сасвим обична поза, подсвесна и нехотишна, али свеједно све шо обећава далеко више неїо заједно чишаво груштво у коме се појавила.²⁵

О новооткривеном песничком свету Гордане Тодоровић писали су и многи значајни књижевни ствараоци и критичари:

Гордана Тодоровић, полазећи од својих личних доживљаја, снажним замахом и чудним али својим језиком, донијела је у својој невеликој збирци један свијет који је њен у шоликој мјери, да се простио представља као лирска биографија свої аутора. Сва у вашири саопштавања, Гордана Тодоровић кроз све песме провлачи једну меланхоличну, али не сентименталну исповјест свої дјетињства. Локална у моћивима, актуелна у захваћању и шрећирању лирске материје, она је наш пјесник, један моћући лас нашеї поднебља.²⁶

Врло даровита ван икакве сумње, оштајући и фактуром и шематиком у традицијама наше недавне поезије, она је песничка личност сва полетла по овом нашем језику да у њему шражи и да у њему нађе. Конвенционална у великој мери својом шематиком, она је ипак песничком аваншуром коју је преузела усїела да оштане личност можда више но грући пјесници ове плејаде.²⁷

Језик је њен прелећно свеж, млад и зелен, са нечим позајмљеним од јабланова крај Нишаве. Нове њене речи су изненађујуће лейоше и звонкости јер су, поред све смелости, 'од народније ријечи и по својству народної језика' (Вук, 1845. године).²⁸

Размишљајући о Горданином поетском стваралаштву, односу према језику, проучавајући њене стихове, новосковане сложености и слично, неки од критичара, износили су позитивне ставове називајући је заїонетиком наше књижевности. Насупрот том оптимистичком ставу у погледу њеног песништва, живот песникиње и њене мајке у Београду од 1953. године био је испуњен свакодневном борбом са болешћу и сиромаштвом. Тежином живота изопштена из београдског културног и

²⁵ Предраг Палавестра: Тодоровић / Кваршеи, Млада култура, бр. 27–28, Београд, мај–јун, 1954, стр. 2.

²⁶ Стеван Раичковић, Нав. дело.

²⁷ Борислав Михайловић Михиз: Чешири нова ласа, НИН, год IV, бр. 175, Београд, 9. мај 1954.

²⁸ Драгиша Витошевић: О Гордани Тодоровић, Млада култура, бр. 30, 7. октобар 1954, стр. 4.

књижевног живота, Гордана се полако затварала се у круг свог идеалног света, да би се стваралачки спустила у *шамну сенку несвесно шежећи оношћраном*. Ипак у *шом шамном крућу* она ће *повремено имаћи свешће духовне пројламсаје*.²⁹ Обраћајући се писмом Слободану Ж. Ракићу, поводом критике коју је написао о њеном стваралаштву, каже: *Моја мама је шежак срчани болесник, па не моћу да је оставим и да пушћујем*. Она ми је *све шћо имам*. Скрхана немаштином, тугом, понекад је *шћихо са неколико шакћичких слоћова без цозивања на ћесничке заслуће, молила мали цосао, скромно цайослење, а реће је умолила Удружење за било коју цомоћ и цодрићу*.³⁰ О условима у којима су живе­ле Гордана и њена мајка, Флорика Штефан је записала: *Са Горданом Тодоровић сам се цућознала у њеном сиротинском, беотрадском дому, у Брејалничкој улици, изнад Црвеној крстћи, у којем је сћиановала са мајком*. Кућа у којој је *сћиановала* (Филаделфија сисћем) била је *шћићична за цредраћина, радничка цредраћа, са сћиановима од собе и кухиње, с ћесмом насред дворишћи и заједничким цооалетћом*. Када сам ја *банула код Гордане*, она је *љушћила кромћир*. Прицремила је основне намирнице да би мајка, *чим доће с цосла, шћо цре цућшовила ручак*. Памћим и *раћи, и цослераћине оскудице, и свакојакe невоље, све до цлади – буквалне и неумољиве – али, шћакво сиромашћиво ниће и никада нисам видела*.³¹ Седамдесетих година преселиле су се у нови стан у Брегалничкој, крај Новог гробља (солитер Д, VI спрат, стан бр. 38, Улица Милошева), што се позитивно одразило на психолошко стање и стваралачки рад песникиње: *Ове ћесме цисане су у време кад сам црви цућћ боравила у модерном сћиану, изолованом од радозналих очију дворишћи у којима се није ни моћло сћивараћи осим на махове кад је шћихо, ноћу*. Сада је у мени *букнула бућица дућо задржаваних речи и шћокова лирике...*“ (Тодоровић: 2006, 198)

Трагично се као нит провлачило кроз читав животни век наше завичајне књижевнице: губитак оца, напуштање родитељске куће, сељакање из једног места у друго и слично, и било дубоко уврежено у њен унутрашњи свет. Туга, болест, усамљеност, несхваћеност ишли су руку под руку бојећи сивилом и муком њену свакодневицу. У књизи у рукопису *Дневник*

²⁹ Недељко Богдановић

³⁰ Милослав Мирковић

³¹ Флорика Штефан: *Рана смрћ: Сећање на Гордану Тодоровић*, Београд, Политика, 27. мај 1989. године

зайвореника у ружи, аутор Драган Колунџија записује: Гордана Тодоровић, која је са својим песничким даром кроз живој и младосћ морала да носи и своју болест, била је прејушћена на брићу и чување својој мајци, радници, Лейи. Изостала је свака брића писаца и друштва. Стиг ме је да кажем... али ни онда када је склојила своје видовиће очи и руке... Српска земља на Новом тробљу у Београду као да није желела да прими... Пешнаест дана се сломљена песникињина мајка обраћала властима у престоници да на поменућом тробљу добије мало простора за њејео своје славне ћерке. Како немилосрдни Србија и Београд, и немарни понеки ђуш, знају бићи према својој великој деци!

Нестала је у простору и времену, без троба, крсти и земних остатака, оно што је у ратном дејинству остала без оца и завичаја о коме је са необичном љубављу певала до краја живота.³² После дуге болести преминула је у свом стану у Београду 23. августа 1979. године.

Родна кућа Гордане Тодоровић

Та несрећна коб наставила се и после смрти песникиње. Небригом надлежних до темеља је срушена кућа њене породице у родном селу Драјинцу. Починиоци тог беспримерног дела никада нису помињани, нити кажњени. Кроз тескобу живљења, Гордана је чаролију животне улоге поетесе остваривала опчињена лепотом стваралачког процеса. Препознатљива по сталном стваралачком заносу из којег врцају и рађају

³² Зоран Вучић: *Судбина једне напруге*, Београд, Књижевне новине, мај/јун 2013. године

се нове речи, записала је: *Знала сам: душа је мени боља као венац/ Немоћуће је венац задржати за себе*. Стварала је нов поетски језик, нову синтагму (слично заумном језику Владимира Хлебњикова), који су од стране критике били увек истицањени као вредност њеног стваралаштва. На пример: *јесмобојан, јесмовање, јесмовиђење, јесмовиш, јесмоврлеш, јесмојовор, јесмозигај, јесмозован, јесмокован...* Та појава наводи професора Недељка Богдановића да запише: *...произвођење речи се садржи у њеном стваралачком постојању као унутрашњи империјатив. Тиме се може објаснити чињеница да једном створену и употребну лексичку јединицу јесникиња ретко прихвата у садржај своја лексичкој вокабулара, већ у новој поетској прилици ојети присија новом произвођењу.*³³ У тако исплетеном поетском венацу све је брујало од живота, титраја језичких игара, кованица, све је живо и динамично, и ту је била свој на своме, потпуно прихваћена. Прибежиште од тескобне болести и мучнине усамљености налазила је у својој поезији исписујући стихове до последњег дана. *Прерано уснула, Гордана Тодоровић није прешла да ђева, да верује у јесму, као ходочашће, као лечилиште, као прашишалиште* (Милосав Мирковић). Сивило, чемер и тежина њеног живљења нестали су под сјајем и лакоћом њеног песмовања, као да је сила тих противречности градила лирско као јарко, светлосно, звучно и разнобојно. Творбом нових сложеница и изведеница, Гордана је себи продужавала живот, настављајући да живи и данас, грејући нас лирском топлином својих стихова и енергијом звучности новонасталих речи. Да се једном обликована реч не би поновила двапут преобликовала је *стишине речи мајерњеј говора да изрази своју слику новој времена коју је видела и измаштала, времена које је осећала без шруда и употребе да ја разуме*. (Н. Богдановић)

У беспопштедној борби између снажног стваралачког нагона, тежње да се створе нове речи, потеку нови стихови и суморног, тешког живота победило је Горданино песмоторје. И оставила нам је дело трајне вредности са изразитом песничком топлином њене неуобичајне, богате духовности. За живота објавила је четири збирке песама: *Гимназијски шренушак* (Ново поколење, 1954), *Сунце* (Нолит, 1959), *Срце завичаја* (Нолит, 1965) и *Поносно класје* (Нолит, 1979). У њену част *Нолит* је објавио књигу изабраних песама (*Изабране јесме*,

³³ Недељко Богдановић: *Поетски речник Гордана Тодоровић*, Београд 2011.

1984); сматрајући да Гордана заслужује редовитије објављивање и аналитичније коментарисање нишка *Просвети*а је поново објавила *Гимназијски шренушак* (1989). Постхумно су објављене и *Песме* (Ниш 2004) и *Гимназијски шренушак* (Рума, 2004) и *Крилаше ваише* (Ниш 2011).

Чињеница да је на појаву сваке књиге Гордане Тодоровић критика истицала њену склоност ка стварању неологизама, завичајни аутор Недељко Богдановић објавио је *Поетски речник Гордане Тодоровић* (2011. године) са намером да се проуче и други видови иновативности језика наше завичајне ауторке. У *Додашку*, на крају речника, Богдановић напомиње да је речнички део књиге завршен још 1976. године, да је рецензиран од стране уважених професора (Душана Јовановића и Саве Пенчића) и све што је понуђено читаоцу није коначно, јер је све макар мало назначено, *ишћања ошворена...*

Несумњиво је да су магијске поетске чини Гордане Тодоровић опчињавале ум и емоције како страствених истраживача књижевног света, тако и нових читалаца. Неко је негде записао да се *песма не иише, она се живи*, а у том значењски згуснутом стиху одговор је и потврда да је време поезије Гордане Тодоровић, и садашње и будуће. Данас она изнова доживљава нова читања, критичке и књижевно-теоријске интерпретације и актуализацију. О Гордани су писали и Борислав Михајловић Михиз, Танасије Младеновић, Миодраг Максимовић, Сретен Петровић, Мирослав Мирковић, Драгиша Витошевић... али се 2016. из архива издавачких предузећа у Нишу из штампе појавила пета Горданина збирка песама *Цвркуши јушара* (прир. Јован Младеновић). Публиковањем Горданиних *Сабраних дела* у три тома (прир. Милица Миленковић, 2018) у издању Центра за туризам, културу и спорт (подржаним средствима Министарства културе и информисања Републике Србије), завичај је настојао да се одужи прерано преминулој песникињи. Још једном усмерена је пажња научне и књижевне јавности на лик и дело ове неправедно скрајнуте и заборављене песникиње.

Културни посленици сврљишког краја (неки га с правом зову и *песничка република*) настојали да се организовањем песничке манифестације (која носи име Гордане Тодоровић) одуже завичајној ауторки за изузетан стваралачки потенцијал који је нашој књижевности подарио поезију, карактеристичну по њој и њеној особеној поетској имагинацији. Почело је са Горданом, а наставило са првим књижевним окупљањем

у Драјинцу, родном селу песникиње. Сваким новим књижевним скупом освежавало се сећање на Гордану и њено дело, а начином одавања признања потврђивала се и неговала актуелност њеног књижевног стваралаштва. Ове 2014. године по четрдесети пут.

И ништа се случајно не дешава: осврнемо ли се на њено крштено име Гордана, стиче се утисак да јој је чином крштења детерминисан животни пут (*ја сам звезданар на земљи не навиклој*, записала је у својим стиховима). Име Горда(на) асоцира на гордост, позитивну особину која означава узвишеност, достојанство, али и уваженост. Данас, у свету књижевности Гордана Тодоровић заузима угледно место.

ПРВО КЊИЖЕВНО ВЕЧЕ У РОДНОМ СЕЛУ

Ново име и нова књига (*Поносно класје*) у књижевном свету узроковали су да се у родном селу Гордане Тодоровић уприличи и *прво књижевно вече уопште које је у овом селу одржано*. Радослав Раденковић говорио је на тему *Неке карактеристике и заичајна обележја поезије Гордане Тодоровић и шта то значи за овај крај а посебно за Драјинац*. Излагањем професора Недељка Богдановића о песништву наше заичајне песникиње, истицањем вредности песама *Велики пламен* и *Србија*, завршен је први део књижевне вечери. Други део манифестације био је намењен младим ствараоцима из овог села који су, инспирисани Горданином поезијом, и сами стихотворили.

Циљ манифестације била је да се мотивишу и подстакну генерације младих на читање, бављење књижевном уметношћу, креативност, што је касније резултирало значајним бројем младих стваралаца и квалитетом њихових уметничких радова. Тако је ово песничко окупљање постало значајни културни догађај за све људе заинтересоване за ову врсту стваралаштва, за мештане села, али и за песникињу у чију част је и организовано.

ГОРДАНИНО ПРОЛЕЋЕ У СВРЉИГУ

Значај песничких вечери, књижевних манифестација подстицао је креативност ученичке популације и многих младих људи. Читање књига, писање песама, бављење другим врстама уметничког стваралаштва, многима од њих постала је једна од битних преокупација. Уочивши ту појаву и потребу

младих да се баве књижевним радом и другим уметничким врстама, књижевник и новинар Милен Миливојевић (рођен у селу Дражинац) из Бора, септембра 1973. године доставио је Народном универзитету Сврљиг *Понуду за одржавање књижевне вечери*. Овај посебан документ одражава и потврђује потребу организовања овакве врсте манифестација, које развијају и негују лепу књижевност, настојећи да публику упознају са суштином уметности, њеним утицајем на образовање младих људи и развој културе уопште у нашем крају.

У оно време са пијететом прихваћена *Понуда* Милена Миливојевића, показатељ је поштовања и уважавања културних радника, њихових потреба у нашој локалној средини, али и тадашњој Југославији. Осамдесетих година прошлог века положај делатности културе био је на много вишем нивоу. Поштовани су ставови и мишљења образованих људи, књижевника, уметника, тако да се брзо започињало са озбиљним размишљањима и припремама за овај културни догађај. Истакнут је циљ уметничких манифестација, представљање човекових достигнућа и стваралаштва. Намера је била да се покаже не само књижевно стваралаштво песника са територије ондашње Југославије, већ и дела аутора других уметничких опредељења. Књижевно стваралаштво пратило је презентовање и других облика уметничког изражавања: изложбе слика и фотографија, драмске представе, музичка и фолклорна извођења. Изазивајући пажњу јавности разноврсношћу пропона ових врста уметности значајно се утицала на развој културног живота Сврљига и околине.

Након одржавања књижевне смотре у селу завичајне песникиње Гордане Тодоровић (1979), *Књижевна омладина Сврљига* започела је организовање Сусрета песника Југославије *Горданино пролеће* у Сврљигу, у част њеног дела и имена. *Захваљујући најорима неколицине књижевних стваралаца и ентузијаста из Сврљига, у том традићу се већ неколико година одржава југословенска песничка манифестација „Дани Гордане Тодоровић“, која је свакој пролећа окупијала поклонице њене поезије и младе песнике.*³⁴ Многе потешкоће, недаће, па и немар, били су претња да се подсећање на значајну поетесу сврљишког краја и угаси. У разговору са новинарком *Новости* Радмилом Јовић (1993), песник Зоран Вучић рекао је: *Неколико година водим кампању да се у центру Сврљига песникињи подигне*

³⁴ Радмила Јовић: *Опорчење писаца*, Новости плус, Београд 1993, стр. 16.

скроман споменик и једној улици подари њено име. Нажалост, до сада нисам наишао на подришку, али нећу одустати док се на једном камену из њеној родној месту не уклешу Горданини споменици. Њен родни крај јој бар толико дује. Једна улица у Сврљигу, као и Народна библиотека, добиле су име Гордана Тодоровић, споменик песникињи није ни дан данас подигнут, али је песничка манифестација заживела као традиционална и одржава се 40 година. Неколико година песници посећују родно место Гордане Тодоровић и место на којем је некада била кућа породице Тодоровић.

Песнички сусрети значајно су афирмисали књижевну креативност у сврљишком крају о чему сведочи не само број завичаних аутора, већ и њихов значај и утицај на развој књижевности у читавој земљи. Многи од завичајаца данас заузимају место истакнутих српских књижевника: Недељко Богдановић, Радослав Раденковић, Милен Миливојевић, Зоран Вучић, Радослав Вучковић, Злата Коцић, Обрен Ристић, Виолета Јовић, Благица Здравковић, Дамир Јоцић, Маја Милошевић, Милица Миленковић и други.

Уметничке манифестације трансформишу се под утицајем друштвено-политичких промена, о чему сведоче уочене измене у „Правилнику сусрета песника и организацији књижевне манифестације Дани Гордане Тодоровић“, а одраз су општег стања у култури и друштву. Значај ове традиционалне песничке смотре за развој културе сврљишког краја и српске културе уопште, дужина трајања (готово у континуитету), измене у начину и субјектима организовања, у структури књижевних стваралаца са правом јављања на књижевни конкурс, називу, датуму и времену дешавања, карактеру и слично, наметнули су потребу њеног историјског и хронолошког сагледавања.

Започета активношћу омладине села Месне заједнице Драјинац, смотра се касније одржавала у организацији Савеза социјалистичке омладине Сврљи, да би након укидања Омладинског савеза увођењем вишестраначког система, организатор постао Народни универзитет. Тадашњи начин рада и организовања подразумевао је формирање Организационог одбора који су сачињавали значајни културни посленици: Недељко Богдановић, Зоран Вучић, Радослав Вучковић, Русомир Арсић, Миња Илијева и други истакнути васпитно-образовни

и друштвено-политички радници и представници медија. Промене на политичкој сцени донеле су и измене у називу ове једине установе културе у граду, па се тако мењао и организатор песничке смотре: Народни универзитет, Културни центар, данас Центра за туризам, културу и спорт. Народна библиотека *Гордана Тодоровић* (у саставу Центра за туризам, културу и спорт) и данас активно учествује у реализацији манифестације. Мењала се и структура књижевних стваралаца који су имали право да се јављају на конкурс: до 1991. године право учешћа имали су песници са територије Југославије старости до 35. година (генерацијски: млађе и средње доба), а од тада је старосно ограничење укинато. Промена конкурсних услова односила се и на обим радова: од 1991. године број је смањен од 10 на 5 необјављиваних песама; касније је обим рукописа износио до 5 штампарских табака. У погледу језичких одређења, у конкурс се захтевало писање на српскохрватском језику и језицима народа и народности, са послатим препевима песама, а каснијих година само на српском језику. Промена државних граница утицала је на преобликовање карактера смотре, од југословенског до ужег републичког, али и на време трајања излагања уметничких садржаја (од 5 на 3, данас само 2 дана). Промене су се одразиле и на форму манифестације: 1989. добила је ново примереније име Југословенски сусрети *Дани Гордане Тодоровић*. Престанком постојања Савезне Републике Југославије сусрети песника добијају назив *Дани Гордане Тодоровић*, а одржавали су се у другој половини године са пропратним манифестацијама.

Називи манифестације:

1. Сусрети песника Југославије *Горданино ђролеће* (1983–1988)
2. Југословенски сусрети песника *Дани Гордане Тодоровић* (1989–2003) и
3. *Дани Гордане Тодоровић* (2004–2024).

Петраркина мисао *Ко не цвећа у ђролеће не даје ђлог у јесен*, верно одражава сазревање ове уметничке манифестације од *Горданиног ђролећа* до *Дана Гордане Тодоровић*. Процвала у априлу, мају или јуну, сазревала у данима јесени и зиме (октобар, новембар, децембар), манифестација је више од три деценије постојања уродила плодом: лауреатима су поред плакета публиковане и књиге песама у едицији *Бдење*.

Вредност песничке манифестације *Дани Гордане Тодоровић* се огледа у откривању нових имена у књижевноуметничком стваралаштву, али евидентан је и њен утицај у развој пратећих књижевних појава и активности који се везују за име песникиње Гордане Тодоровић: Књижевни клуб, Фонд, награда песникињама за целокупно стваралаштво, плакета песницима завичајцима и *Уметничка колонија* у селу Извор. Као последица свих тих књижевних дешавања настала је издавачка делатност као потреба да се сачува написано, афирмишу не само аутори и њихова дела, већ и сам издавач остварујући примарну библиотечку делатност, а то је популарисање књиге. Зато се без двоумљења може донети закључак да су песнички сусрети нераскидиво повезани са издавачком делатношћу Библиотеке *Гордана Тодоровић*, која ради у саставу Центра за туризам културу и спорт Сврљиг. Како ова библиотека није добила статус самосталне установе, а раније је пословала у оквиру Народног универзитета и Културног центра Сврљиг, њена издавачка делатност одвијала се у оквиру једне исте установе која је током времена мењала свој назив. Издавачка делатност је започела своје постојање идејом да се промовишу млади аутори и са нашег простора и да се објављују њихове прве књиге, које би их даље промовисале и помогле да се представе читалачкој публици.

Као библиотечки радник, песник Зоран Вучић, приредио је зборник награђених и похваљених песника *Лирска бдења* (Сврљиг 1996). Од 2002. па до данас у покренутом (2002) часопису за књижевност, уметност и баштину, *Бдење* публикују се поезија аутора који су се јављали на конкурс *Дани Гордане Тодоровић*. У *Бдењу* су објављивани и објављују се прилози књижевних ствараоца са простора читаве бивше Југославије са којима се овим путем успостављају и продужавају значајни књижевни контакти.

Конкурс ове песничке манифестације има за циљ отвореност ка свим облицима песничког изражавања и не поставља кандидатима начела у вези са писањем и идејним системом рукописа. У намери да песници победници конкурса песничке манифестације *Дани Гордане Тодоровић* буду адекватно награђени за своје стихотворство, 2008. одлучено је да се награђени рукопис преточи у књигу поезије. Тако је прва

победничка књига за 2009. годину (*Дубород* /Маша Приходко), 2010. дата на увид читаоцима и књижевној критици.

Награда – штампање књиге реализује се као носилац естетских вредности савремене српске поезије са сталним нагласком на универзално и освртом на круг награђених радова који из године у годину бива увећаван за књигу поезије. Објављивањем најуспелијих песничких остварења многим ауторима пружена је могућност афирмације и отворен пут у књижевни свет (Милета Аћимовић Ивков, Живорад Недељковић, Дивна Вуксановић, Љубинко Дугалић, Бошко Ломовић, Драгиша Маџгаљ, Александар Шаранац, Љиљана Ђук, Оливера Недељковић, Зденка Газивода, Јасминка Надашкић Ђорђевић и други, данас истакнути књижевни ствараоци). У најширем смислу остварује се задовољење образовних и културних потреба.

Награду, штампање књиге поезије добили су: Ружица Петровић (1992), Маша Прихотко (2010), Маја Милошевић (2011), Љубинко Дугалић (2012), Слободан Лазовић (2013), Соња Јанков (2014), Александар Марић (2015), Мирослав Јозић (2016), Анђелко Анушић (2017), Ранко Павловић и Миладин Вукосављевић (2018), Драгана Лековић (2019), Александар М. Арсенијевић (2020), Жељка Аврић (2021), Иван Новчић (2022), Бошко Ломовић (2023) и Драгица Стојановић (2024).

Свака објављена књига награђеног аутора каталогизована је, односно похрањена у централну базу података о објављеним/ одштампаним књигама која се организује на националном нивоу, а затим се повезују на међународном, интернационалном плану. Оно што издавачку делатност сврљишке библиотеке чини препознатљивом и другачијом је и едиција *Бдење*. Сви награђени рукописи штампани су у овој едицији, осим *Библије на глану* ауторке Ружице Петровић.

Књиге награђених аутора одраз су афирмисаности њихових дела као естетски и сазнајно високо ранжираних, чиме се умногоме деловало и на формирање, мењање и обogaћивање укуса публике. Промовисањем аутентичног стваралаштва награђених, успостављала се дистинкција од површних, помодних квазикреативности. Вредносна процена и додела адекватне награде за суптилну уметничку делатност, аутентичност, озбиљан су и одговоран посао жирија, и доказ естетских, сазнајних и других уметничких квалитета издате поезије. Публикације аутора чија је поезија овењана књигом-наградом, често су високо вредноване и награђиване и на другим књижевним конкурсима широм наше земље.

Колико се цене аутори и њихово стваралаштво, које је својеврсни допринос књижевној уметности и друштву уопште, јасан показатељ је и књижевна награда „Гордана Тодоровић“, која је свој животни век заокружила на четири деценије.

ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД ОДРЖАВАЊА МАНИФЕСТАЦИЈЕ (најрађени)

Сусрети песника Југославије *Горганино пролеће* (1983–1988)

- 1983. Драгица Јокић (Београд)
- 1984. Божа Шкуљић (Чачак)
- 1985. Живорад Недељковић (Подунавци)
- 1986. Светлана Арсић (Параћин)
- 1987. Вера Пејовић (Љубљана)
- 1988. Бранка Вуковић (Београд)

Југословенски песнички сусрети *Дани Горгане Тодоровић* (1989–2002)

- 1989. Миленко Стојичић (Бањалука)
- 1990. Милета Аћимовић Ивков (Београд)
- 1991. Бојан Бошковић (Београд)
- 1992. Ружица Петровић (Ниш)
- 1993. Није било прве награде; другу равноправно деле Радослав Стевановић (Ниш) и Звонко Милојевић (Малча код Ниша)
- 1994. Стеван Наумовић (Нови Београд)
- 1995. Весна Цимбаљевић (Мали Зворник)
- 1996. Без података о Смотри
- 1997. Није било прве награде. Биљана Тричковић (Пирот), друга награда
- 1998. Љубинко Дугалић и Бошко Ломовић равноправно деле прву награду
- 1999. Одржани Сусрети сврљишких песника: *Година сврљишких стваралаца* без додељивања награде
- 2000. година је време друштвених превирања – није одржана песничка смотра
- 2001. Расписан конкурс за кратку причу за децу, нема података о победнику / победници
- 2002. Озрен Петровић (Медошевац)

Дани Гордане Тодоровић (2003–2012)
(најуспелији циклуси песама)

- 2003. Зденка Газивода (Београд)
- 2004. Ненад Максимовић (Бор)
- 2005. Драгана Буквић Шљивић (Београд)
- 2006. Вања Миљковић (Мајданпек)
- 2007. Милош Радовић (Смедеревска Паланка)
- 2008. Светислав Стефановић (Оџаци)
- 2009. Маша Приходко (Панчево)
- 2010. Маја Милошевић (Сврљиг)
- 2011. Љубинко Дугалић (Краљево)
- 2012. Слободан Лазовић (Чачак)

Дани Гордане Тодоровић (2013–2024)
(најбољи необјављени рукописи)

- 2013. Соња Јанков (Нови Сад)
- 2014. Никола Александар Марић (Краљево)
- 2015. Мирослав Јозић (Смедеревска Паланка)
- 2016. Анђелко Анушић (Нови Сад)
- 2017. Ранко Павловић (Бањалука) и Миладин Вукосављевић (Чачак)
- 2018. Драгана Лековић (Београд)
- 2019. Александар М. Арсенијевић (Београд)
- 2020. Жељка Аврић (Сремска Митровица)
- 2021. Иван Новчић (Краљево)
- 2022. Бошко Ломовић (Горњи Милановац)
- 2023. Драгица Стојановић (Зрењанин)
- 2024. Душан Мијајловић Адски (Ниш)

Бронзани прстен – пронађен у селу Округлица 2002. Датира из XIV века. Израђен је техником ливења и урезивања. Карика са унутрашње стране равна, споља трапезног облика. Рамена проширена са по три оштра ребра украшена свака са по четири симетричне линије, зракасте из центра карике, као и део између рамена и врата. На ниском врату, мала кружна глава, оперважена узаном линијом и мало искошена у односу на карику. Украс у облику три гранчице, урезане. Димензије: висина 22 mm, глава 11 mm.

ОД СУСРЕТА ДО ДАНА ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ³⁵

Радослав Раденковић (1933–2007)

ОСТАТИ ИЗА ПЕСМЕ

Треба се поклонити биљу
и води
и камену
Треба припитомити песму
без савршенства речи
у цвет
са звуком тишине
са зеленилом сјаја

Треба се приближити савршенству
воде, сјају и падању

³⁵ Завичајни песници који су својим активним учествовањем у овој поетској манифестацији допринели њеном настанку и трајању.

мирноћи у снази
Гледати биље, камен, воду
гледати дуго
и остати иза песме
иза мехурића, зеленила и модрине
бити сам са птицом изнад главе
са биљем на длановима
са водом испод стопала
бити
с каменом
у њему
исто.
(Из књиге *Небеске промаје*)

Недељко Бојдановић (1938)

У ЗАВИЧАЈУ

Кад се вратим, нигде никог:
Празни мене
Ја њих празан –

Коме грејеш сунце кроз јабуку
Што детиња уста пуни румена!
Кад одем, никуд стићи:
Тамо они,
Ту сам и ја –

Ко те даљино измисли
Да дечје слатко сневање вараш!

И тако сакатимо дан:
Они јутро,
Ја вече –

Уз нас се деца играју звездама
И окивају нас смехом!

(Из Берачи звезда: зборника сврљишких ђесника)

Милен Миливојевић (1943)

СЦЕНА

Освануо неимар на сцени,
са погледом обећања пуним.
У њему сан, јасан, нескривени.
Загонетка већ се нежно труни.

Убрзаним спознајама гледа
како бајка јуриша без штита.
Времену се украденом не да,
Из белине новом сунцу хита.

Мили љубав дугим корацима.
Уловљена завесом дигнутом,
похрлила свежим остацима.

Свиће сунце, свуд около јава,
ниче светлост упаљена оком,
шћућурен се осмех расцветава.

Зоран Вучић (1947)

КОЈИ У СВЕМУ ПОСТОЈИШ³⁶

Господе, који у свему постојиш,
и овај свет Твоја Суштина прожима,
Ти знаш једино како да спојиш
ум са срцем – цвет са плодовима.

Теби је знано оно непознато,
што жене опседа у дугим ноћима,
немоћан да спознам оно што је дато
као вечна светлост живим изворима.
(2003)

³⁶ Нађена у рукопису. Затурена и заборављена.

Радослав Вучковић (1949)

СЕЋАЊЕ НА МАЈКУ

Кроз магле јутарње, магле дебеле,
кроз траве умивене, кроз иње,
пољем широким, кроз њиве бремените,
свитањем забрађена, усправна,
мати ми језди уснула.

Са два неба у очима за људе,
са рукама за гладне, рукама жуљевитим,
са ногама за кошуте, лаганим,
са уснама за благу реч, за благослов,
стазом утабаном, кроз сећање,
мати ми језди недоснула.

Златиша Коџић (1950)

ЛИЦЕ

Једно лице носиш. Сва годишња,
сва животна доба – на истом платну,
у истом раму: стална поставка.
А сваки трен све своје са нове палете
прида. Једно лице – једини лист књиге
утисака: ко стигне гужва, трга, кида.
Кише зумбају, леденице, погледи.
Дуборези споља.
Али ти, изнутра, шта
учини!? Изнутра гром: лаж, у очи!
Ситна, уносна! А у лажи – кверга
између веђа! Из ње – тврда жила,
дивљи жбун. Све и да се око,
простодушно, узрадује пупољку –
срце у трњу рида. Чупај, сеци, коси.
Једно лице носиш. Препуно талога,
брига и брида. А мало је потребно да
свој криви рог оно сâмо отре са зида
изложбеног. Мало! Часак истине:
часак, кад из гнојне кверге лица
букне румен: урођена клица
стида.

Обрен Ристић (1960)

ВИД

Као у кофи са бунара Светог Саве на Хиландару
Претачу се моје мисли са валовима Белога мора
што се у небеса уздижу А речи са стенама зора
мога завичаја једини у дивном пејзажу Тад стару

кућу мога одрастања жељном погледу указаше
два облака у пару А тако је дивно у висинама где
свој дом светли градим Неком орлу налик Овде
Да се спесмим Моје скромне жеље у сунчев се

зрак преобратише Одавде се другачије види а
поглед милује питома брда Горе у царству бога
Вида видам своје и ваше ране опсењена браћо

моја Вазда у арени не поведасмо у ком то свету
и веку боравимо заточени Док црна киша лије
на моју очевину и наше се више не види житије

С лева на десно Р. Раденковић, З. Коџић, З. Вучић, М. Миливојевић;
Клече Р. Арсић, Р. Вучковић и О. Ристић (са почетка песничке смотре
Горданино пролеће, група сврљишких књижевних стваралаца, 1986.)

Сиреличарски прстен – пронађен на локацији Сврљиг-град, 2004. Израђен је техником ливења и урезивања у бронзи. Карика у центру равна, при дну дугметасти проширена. На раменима урезане паралелне линије одвојене од главе паралелним окомитим линијама у односу на карику. Глава у облику срца оперважена линијом и капљичастим урезима унутра. Глава без врата. Датира из XV–XVI века. Димензије: пречник главе 1,6 x 0,9 cm, висина 2,5 cm и ширина 2,2 cm.

Милена Рисџић
Ненад Ранђеловић

ИЗ ГАЛЕРИЈЕ ФОТО-КОЛОНИЈЕ „TERRA INCOGNITA“

Идеја о организовању фото-колоније *Terra Incognita* рођена је почетком XXI века, првенствено из љубави појединаца према природи и завичају. Многи аутори настојали су да кроз фотографију прикажу лепоте сврљашког краја. Идеја је реализована 2018. године у организацији Удружења грађана *Terra Incognita* из Нишевца, које се бави промоцијом културно-историјског наслеђа, туристичких потенцијала, очувањем и заштитом животне средине.

Фото-колонија *Terra Incognita* постала је изузетно важна како за развој фотографије као уметности кроз програмске активности (организовање изложби фотографија, фото-колонија, семинара и слично), тако и за формирање естетског укуса посматрача, презентовање сазнања, развој културног живота у сврљашком крају, али и допринос развоју туристичке делатности. Настале фотографије знаменитих и атрактивних предела одраз су његове посебности и показују специфичан туристички идентитет Сврљига и околине.

На Фото-колонији која траје три дана, учествују професионални фотографи и аматери из целе Србије. Учесници Колоније својим делима, која су својеврсна синтеза естетских и сазнајних вредности, привлаче интересовања публике и конзумента ове врсте уметности. Неки од њих, заљубљени у лепоте сврљашког краја и његову богату историју, враћају се изнова стварајући нова уметничка остварења. Вешто сагледавајући светле и тамне стране објеката чине сваки њихов тренутак вечним. Чулне стимулације насталих фотографија говоре о њиховом завидном уметничком квалитету. Најчеш-

ћи мотиви заступљени на уметничким фотографијама су мотиви природе, инспиративне геолошке форме, пећине, кањони, вијугави речни токови, живописна флора, разноврсна фауна, народно градитељство. Занимљиви су и портрети који, између осталог, говоре и о карактеру људи сврљишког краја. Заустављајући време у тренутку, фотографи својим делима остављају доказе о протоку времена, креирајући слику садашњости за будућа поколења. Неретко, уметнички доживљај може подстаћи љубав према родном крају и тако призвати за вичајце да му се врате.

У овом издању *Бдења* приказане су само неке од фотографија настале на фото-колонији *Terra incognita*.

Сл. 1 – *Омамљеност* / Младен Ђорић

Сл. 2 – Дрво и маслаци / Александар Здравковић

Сл. 3 – Бањица / Милош Крстић

Сл. 4 – По заласку / Милош Крстић

Сл. 5 – У жуџом / Ненад Ранђеловић

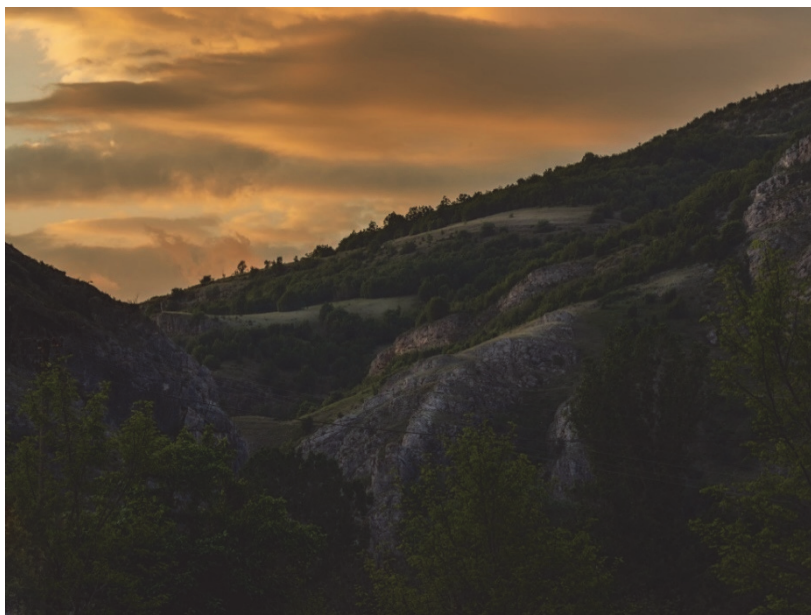
Сл. 6 – *Расцветшавање* / Ненад Ранђеловић

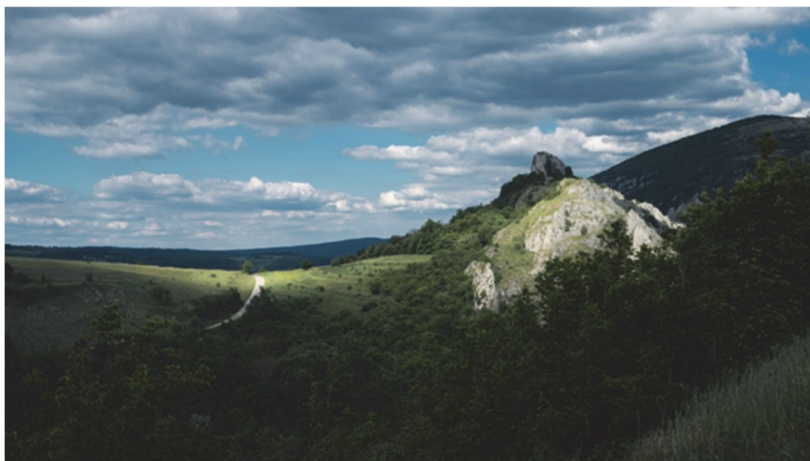
Сл. 7 – *Грбавчанка* / Ненад Ранђеловић

Сл. 8 – Тунел / Томислав Томић

Сл. 9 – Пред сумрак / Томислав Томић

Сл. 10 – *Предео* / Томислав Томић

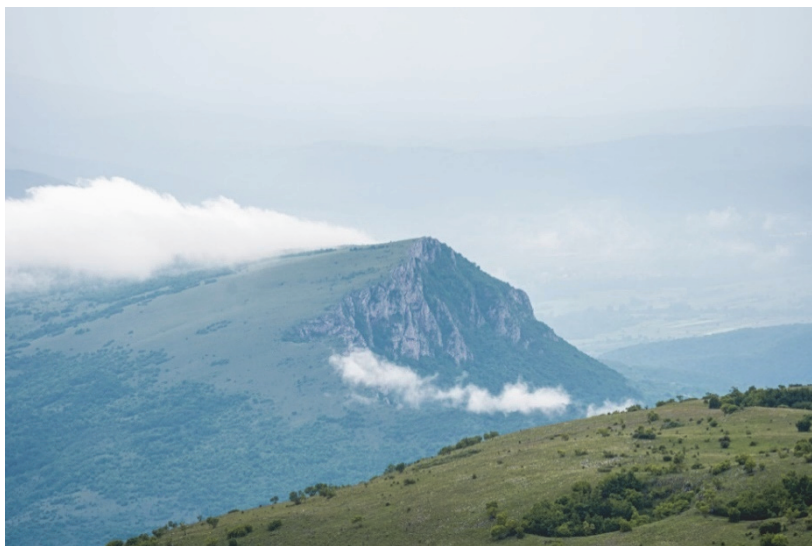
Сл. 11 – *Два њросџора* / Љиљана Јовановић

Сл. 12 – Слобода / Марко Стевчић

Сл. 13 – Из бајке / Марко Стевчић

Сл. 14 – *Измаїлица* / Слободан Ботошки

Сл. 15 – *Месечева сонати* / Слободан Ботошки

Бронзани прстен – пронађен на локацији Сврљиг-град, 2001. Израђен је техником ливења и урезивања. Карика се шири према раменима са орнаментима у виду искуцаних тачака. Глава без врата, четвороструки концентрични ромб са удубљењем у средини. Ивице ромба искуцане, глава 1x1 cm, висина 2 cm. Датира из XIII века.

Слободан Мишић

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ПРСТЕЊА НА ТЕРИТОРИЈИ СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ

ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ

Сврљишка котлина централни је део сврљишке области, специфичног геопростора на истоку Србије. Њено подручје налази се у првој половини тока Сврљишког Тимока и омеђено је високим планинским врховима Сврљишких планина, Калафата и Тресибабе са свих страна.³⁷ На северозападу је ограничена пределом Голак, на северу Књажевачком котлином, на истоку претежно пределом Заглавак, на југоистоку Белопаланачким буцаком, на југу Белопаланачком котлином, а затим, облашћу Сићевачке клисуре, Нишком котлином, на југу, односно југозападу. Сврљишка област као географска целина са важном саобраћајном улогом заузима и посебан геостратешки положај, препознат у разним периодима насељавања на овом простору. Најважнији комуникациони правац јесте превој Грамада и долина Сврљишког Тимока, којим је ишао стари римски пут Lissus – Naissus – Ratiaria (Љеш–Ниш–Арчар) и повезивао области Јадранског мора, централног Балкана и Подунавља. Не мање важна је и веза са Поморављем, преко превоја Ветрила и долинама Беле и Топоничке реке. С друге стране, преко превоја Бабина глава отварала се и комуникација са Понишављем, ка југоистоку, према реци Нишави и Белој Паланци и даље према данашњој Софији. Сходно наведеним одликама, котлина је одувек била погодна како за насељавање и трајни живот са могућношћу комуникација са Понишављем и Поморављем, са једне стране и са Дунавом и његовом залеђем, са друге стране.³⁸

³⁷ Голубовић 1992, 21.

³⁸ Петровић 2001, 88-90; Филиповић 2008, 22; Цвијић 1891, 292.

ПРСТЕЊЕ ПРОНАЂЕНО НА ПРОСТОРУ СВРЉИШКЕ КОТЛИНЕ ИЗ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА НИШ

Накит спада у једну од најстаријих појава људске културе насталу у време рађања човечанства и његове свести о животу, простору и времену.³⁹ Прапочетке накита и кићења треба тражити на релацији исконске тежње човека да се неким знацима – симболима заштити и осигура од нејасних и неразумљивих сила и закона средине у којој живи и његове урођене склоности ка украшавању, односно истицању своје личности. Утилитарна природа накита огледа се у његовој употреби у својству саставног дела одеће са одређеном функцијом. Начин на који се носи одећа и накит одређује статус носиоца у сталежу, породици, војсци, култу и друго.⁴⁰ Симболика накита одражава стање у друштву и пружа погледе на одређене сталеже, оне богатије, као и на оне који су сиромашни и тиме приказује, културна кретања, као и трговачке везе.⁴¹

Три основне карактеристике накита су форма, орнамент и функција. Временом, накит се одређеном функцијом уклапао и чинио целину са одећом, те се на основу тога и сортирао у зависности од места на коме се носи. Тако разликујемо накит који се носи на глави (почелице и дијадеме, наушнице и минђуше, украсне игле за косу и мараму), у пределу врата и груди (огрлице и ланчићи), привесци на рукама (прстење и нарукнице), као и накит који је превасходно чинио украсни део одеће или опреме (пафте или апликације, делови појасних гарнитура или разних врста ремења – копче/запони тј. пређице и дугмад).⁴²

У кићењу руке, прстен има вишеструки значај и у неким случајевима, говори нам и о самом власнику, на основу личног имена, поруке или хералдичког знака.⁴³ Основни облик прстења се врло мало суштински мења од антике, кроз средњи век, па све до новог века. Карика као део прстена (уједно и најједноставнији тип прстена) се вековима није мењао у погледу облика, који је кружни, док у профилацији и пре-

³⁹ Биорац 1999, 155.

⁴⁰ Зечевић 2006, 9; Bikić 2010, 89.

⁴¹ Радојковић 1969, 9; Маринковић 1993, 3.

⁴² Зечевић 2006, 27.

⁴³ Bikić 2010, 89.

секу има различитих варијанти које су променљиве, као и глава прстена. Сам облик и тип прстена одређени су његовом наменом, односно функцијом, док се естетска намена огледала у богатој форми, квалитету материјала, техници обраде и лепоти и раскоши декоративних елемената.⁴⁴ Као врста накита која је најчешће израђивана, његова улога у животу човека била је разнолика, од утилитарне до религијско – естетске намене, те су се у складу са тим и поменута својства одражавала у облику и орнаментици прстена.⁴⁵

Примерци прстења о којима ће бити речи у следећим редовима пронађени су на територији Сврљишке котлине, тачније по један примерак прстена пронађен је у селу Нишевац, потес Јаничиште (кат. бр. 1, Т. I, сл. 1, Т. II, сл. 1), локалитету Пазариште у селу Варош (кат. бр. 2, Т. I, сл. 2, Т. II, сл. 2) и селу Плужина (кат. бр. 3, Т. I, сл. 3, Т. II, сл. 3).

Први примерак из средњовековне збирке Народног музеја Ниш пронађен је на потесу Јаничиште у селу Нишевац код Сврљига (кат. бр. 1, Т. I, сл. 1, Т. II, сл. 1). Карактерише га широка карика са овалном главом са траговима племените и дивље патине. На глави је урезан готски крст, без икаквих других уреза и орнамената. Ивице крста спојене су линијама, тако да се формира ромб неправилних страница. Сличне примерке датоване у период 15–17 век налазимо у Народном музеју у Шапцу.⁴⁶ Аналогије констатујемо и на средњовековним некрополама у Трњану и Миријеву где су овакви примерци коришћени током 12. века,⁴⁷ као и у Народном музеју Србије у примерцима датованим у период 14–15. века.⁴⁸ Обликом сличне примерке временски опредељене у 13–14. век налазимо и у Градском музеју Сомбор.⁴⁹

Други примерак (кат. бр. 2, Т. I, сл. 2, Т. II, сл. 2) карактерише карика троугаоног пресека и наглашених рамена са елипсоидном главом на ниском врату, украшеном стилизованим урезаним мотивом и потиче из села Варош код Сврљига, потес Пазариште. Сличан примерак налазимо у Народ-

⁴⁴ Радојковић 1969, 32, 78; Миленковић 1995–1996, 145.

⁴⁵ Котарац 2007, 57; Дармановић, Кулаши 1998, 11.

⁴⁶ Милутиновић 2008, 80, кат. 37, 38, 42, 43.

⁴⁷ Марјановић-Вујовић 1984, 91, сл. 198; Бајаловић Хаџи-Пешић 1984, 96, кат. 348, 374.

⁴⁸ Милошевић 1990, кат. бр. 23, 25.

⁴⁹ Узелац 2023, 12, 15, кат. 6, Т. I/9, 10.

ном музеју Шабац који је коришћен у 14, односно 15. веку,⁵⁰ као и у Народном музеју Србије, где су овакви примерци датовани у широк временски распон од 13 до 16. века.⁵¹ У Музеју примењене уметности примерци сличног облика и украса временски су опредељени у период 14–15 века.⁵² Аналогије налазимо и у Музеју примењене уметности у примерку датованом у 14. век.⁵³ Сличне примерке констатујемо и у Музеју града Београда где се чувају примерци коришћени у периоду 14–15. века.⁵⁴ Овај примерак припадао би тзв. „лаком Verkantungu” по Б. Иванић. Примерци овог типа коришћени су у периоду 15–16. века.⁵⁵ Аналогије налазимо и у Народном музеју Лесковац где је сличан прстен употребљаван у 13–14. веку.⁵⁶ У Народном музеју у Зајечару чува се обликом сличан примерак смештен у период 15. века.⁵⁷ Аналогије налазимо и ван Србије, у Северној Македонији, на локалитету црква Св. Николе у примерку датованом у период 12–15. века.⁵⁸

Трећи примерак (кат. бр. 3, Т. I, сл. 3, Т. II, сл. 3) карактерише карика која је при дну и на раменима наглашена дуг-метастим испупчењима са подигнутом кружном главом орнаментисаном урезивањем. Прстен је пронађен у селу Плужина код Сврљига, али без јасно назначеног контекста, ни места налаза. Аналогије констатујемо у Народном музеју Крагујевац где се чува примерак прстена датованог у 14. век.⁵⁹ У Народном музеју Србије налазимо слично прстење датовано од 12 до 14. века.⁶⁰ Сличан примерак налазимо и у Музеју Крајине у примерку коришћеном током 12 и 13. века.⁶¹ Аналоган прстен чува се у Народном музеју у Пожаревцу и временски је опредељен

⁵⁰ Милутиновић 2008, 88, кат. 52.

⁵¹ Иванић 1995, кат. бр. 16 и 17; Милошевић 1990, кат. бр. 62, 118, 121

⁵² Милошевић 1990, кат. бр. 23, 25.

⁵³ Узелац 2023, 12, 15, кат. 6, Т. I/9, 10. Милутиновић 2008, 88, кат. 52. Иванић Гајић 2018, кат. 53–57; Радојковић 1969, 177, сл. 92–93. Т. 1, 104–107.

⁵⁴ Миловановић 1985–1986, 119, кат. 293.

⁵⁵ Бајаловић Хаци-Пешић 1984, 47, кат. 408, 434, 437, 438.

⁵⁶ Иванић 1995, 8, кат. 14–24.

⁵⁷ Јовић 2004, 48, кат. 12.

⁵⁸ Живић 1997, 331, Т. II/ А, 1–2.

⁵⁹ Манева 1992, 208, Т. 65/18.

⁶⁰ Ђуровић 2012, 95, кат. 74.

⁶¹ Милошевић 1990, кат. бр. 18, 47, 55, 76, 145, 146; Крстић 1997, 342, кат. 45, Т. IV/5.

⁶² Јањић 2016, 121, кат. 23.

у 15. век,⁶² као и у Музеју примењене уметности где су овакви примерци употребљавани у периоду 13–16. века.⁶³ У Музеју у Приштини овакви примерци датују се од 12 до 14. века.⁶⁴ Сличан примерак налазимо и у Народном музеју Чачак у примерку датованом у 14–15. век,⁶⁵ као и у Народном музеју Лесковац где је овакав прстен употребљаван у 14. веку.⁶⁶

Закључна разматрања

Највећи број археолошких налаза из средњовековног периода са територије Сврљишке котлине потиче са утврђења Сврљиг-град и из његове близине. Утврђење је било постављено на једином пролазу од Ниша и моравске долине ка области Крајине и Кључа. Испод града је, према сведочењу ранијих истраживача, била раскрсница пута Ниш–Књажевац, одакле се један крак одвајао према планини Девици и након ње силазио ка Сокобањи. Ова кључна саобраћајница, антички пут *Naissus–Ratiaria*, трасирана је још за време римских освајања ове територије и све до XVIII века задржала је своју природом дату повлашћену улогу.⁶⁷ Презентовани налази потичу са локалитета, односно села који се налазе у близини овог средњовековног града, Нишевац, Варош и Плужина. У турским дефтерима из 1488/89. године Сврљиг се помиње као веће насеље са 1729 домаћинстава,⁶⁸ што је за ондашње прилике било веће место. Од тада је Сврљиг постао не само значајно административно седиште у Отоманској империји, већ и познато бањско лечилиште посведочено 1565. године поменом *Isfrlik Banasi* (*Isfrlik* – турски назив Сврљига).⁶⁹ Бањско седиште развило се са јужне стране утврђења, на месту Бањица, где је уједно био и прелаз преко Тимока.

По инвентарним књигама, први примерак (кат. бр. 1) прстена пронашао је пастир који је ту изводио стоку на испашу, на потесу Јаничиште у селу Нишевац код Сврљига. Пронађен је у непосредној близини средњовековне цркvice. А.

⁶² Миленковић 1995–1996, 145, кат. 50, Т. V/50.

⁶³ Гајић 2018, 45, кат. 64, 66–69; Радојковић 1969, 187, кат. 95, 120; Миловановић 1985–1986, 83–84, 162, 188–190, кат. 294, 421, 422.

⁶⁴ Зечевић 2006, кат. 157.

⁶⁵ Котарац 2007, 59, кат. 10.

⁶⁶ Јовић 2004, 49, кат. 11.

⁶⁷ Петровић et al. 2012, 121.

⁶⁸ Костић 1970а, 103.

⁶⁹ Петровић 2006, 33.

Оршић-Славетић спомиње остатке трију црквица које су сељаци откопали крај потока Белице у Бањици, општина Нишевац, од тога, једна је средњовековна. Око ове црквице констатовани су и гробови који су били покривени великим неотесаним камењем.⁷⁰ На основу овога, могли бисмо да претпоставимо да наш примерак потиче са овог локалитета. Локалитет је археолошки неистражен, као и његова непосредна околина, у којој се судећи по материјалу налаженом по њивама, живело у континуитету од праисторије до 18. века.⁷¹ Поједини примерци прстења имају исту комбинацију четворолисне розете унутар ромба која се појављује на прстењу у време 14–15. века,⁷² што је случај и са нашим примерком.

Други примерак (кат. бр. 2) потиче са потеса Пазариште у селу Варош. Развој турског Сврљига накратко је прекинут 1597. године, када су *Уџри оџленили и заџалили њаг Сврљи и њоробили ња*.⁷³ Након овог догађаја, Турци обнављају утврђење и подграђе, које се раширило и на простор данашњег села Варош и виса Ђурина бара.⁷⁴ Примерак који је овде пронађен припада типу прстења под називом „лаки Verkantung”.⁷⁵ Опште карактеристике овог типа су издужена овална или елипсоидна глава која је на крајевима извучена скоро под угао. Глава је издвојена из масе карике која је полукружног пресека, а у раменом делу са спољне стране благо преломљена, тако да поприма троугаони пресек.⁷⁶ У дну карике се налази пластично задебљање које може бити различитог облика. Такво прстење налазимо на Новом Брду и његовој околини и оно је датовано у период од 14 до 16. века.⁷⁷ Познати су и примерци из околине Приштине,⁷⁸ Херцеговине и Травника.⁷⁹ Слично прстење пронађено је у Гроцкој и Удовици,⁸⁰ с том разликом што су ови примерци украшени геомет-

⁷⁰ Оршић-Славетић 1935–1936, 173–174.

⁷¹ Миливојевић 2013, 54.

⁷² Ђуровић 2012, 97.

⁷³ Стојановић 1923, 90.

⁷⁴ Новаковић 1892, 24–25.

⁷⁵ Радојковић 1969, 177.

⁷⁶ Зечевић 2006, 95.

⁷⁷ Зечевић 2006, 67–74.

⁷⁸ Бајаловић Хаци-Пешић 1984, 67.

⁷⁹ Зечевић 2006, 95.

⁸⁰ Бајаловић Хаци-Пешић 1984, Т. XLV, 2, 4.

ријским мотивима. Овакав тип прстења јавља се у 12/13. веку међу прстењем са подручја Северне Македоније, док се у Србији јавља од 13 и траје до 15. века међу луксузним примерцима од сребра,⁸¹ док слично прстење ливено у бронзи и мање масивно наставља живот и у 15 и 16. веку.⁸² Наш примерак бисмо по свему судећи могли да сместимо у период 14–16. века.

Трећи примерак (кат. бр. 3) пронађен је у селу Плужина код Сврљига, али без јасно назначеног контекста. У другој половини 14 и током 15. века формирана је читава група прстења са наглашеним вратом, који се истицао било висином, било специфичним моделовањем. Без обзира да ли је сам врат био ужи или широк, равних ивица, ваљкаст или трапезаст, пречник округле плочасте главе прстена увек је био већи од основе врата. Рамена су закошена, спуштена готово до половине алке, а потом наглашена рељефном представом штита, ромба с крстастим мотивима и четворолистима или шестоугаоним пољем.⁸³ Наш примерак прстена нађен је на истоименом локалитету, као и село, где се и данас виде већи обрађени камени блокови и ситнији ломљени камен, који формирају структуру мањег квадратног облика. На локалитету и у околним њивама налазе се уломци античке и средњовековне керамике.⁸⁴ Обзиром да се ради о случајном налазу прстена који је пронађен у атару овог села, на основу аналогичности и техничких карактеристика, овај примерак можемо датovati у временско раздобље 14 и 15. века.

Презентовани материјал, на основу својих технолошко-типолошких карактеристика, временски је датovan у период 14–16. века. Ближа одредница није могућа јер се ради о предметима без контекста, али свакако овај материјал представља део фонда средњовековне збирке Народног музеја Ниш и обзиром да се ради о необјављеном материјалу, завређује пажњу уже стручне, али и шире јавности.

⁸¹ Ђуровић 2012, 97.

⁸² Иванић 1995, кат. 57, 61, 64.

⁸³ Гајић 2018, 45.

⁸⁴ Petrović 1995, no 101; Petrović 1995 130–131; Petrović 1979, no 127; Петровић и др. 2012, 95.

Кашалої

1. Прстен

12–15. век; бронза, ливење, урезивање; пречник карике 2,3 cm; димензије главе 1,4 x 1,6 cm; тежина 5,44 g; инв. бр. 297/Св.; потес Јаничиште, село Нишевац код Сврљига - нађено у гробу у непосредној близини остатака средњовековне црквице на дубини од 1,0 m, јуна 1957. године. Примљено од налазача, пастира који је предмет предао Александру Ненадовићу, а овај Музеју.

Бронзани прстен са широком кариком троугаоног пресека и овалном главом са траговима племените и дивље патине. На глави је урезан готски крст, без икаквих других уреза и орнамената. Ивице крста су спојене линијама тако да се формира ромб неправилних страница.

Необјављено

Аналогије Милутиновић, С. 2008, *Збирка прстена у Шабачком музеју*, Museum 9, 80, кат. 37, 38, 42, 43; Марјановић-Вујовић, Г. 1984. *Трњане - српска некропола (крај XI - почетак XIII века)*, 91, сл. 198; Бајаловић Хаџи-Пешић, 1984. *Накит VIII-XVIII века у Музеју рада Београда*, 96, кат. 348; Узелац, В. 2023. *Круи живота и смрти*, каталог изложбе 12, 15, кат. 6, Т. I/9, 10.

2. Прстен

14–15. век; бронза, ливење, урезивање; пречник карике 2,2 cm; димензије главе 2,0 x 1,3 cm; тежина 7,23 g; инв. бр. 602/Св.; локалитет Пазариште, село Варош код Сврљига – поклон Воје Радосављевића из села Варош код Сврљига.

Необјављено

Бронзани прстен са кариком троугаоног пресека и наглашених рамена са елипсоидном главом на ниском врату, украшеном стилизованим урезаним мотивом. На средини се налазе два уреза неправилних облика, док се са стране на ивици главе, налазе четири елипсоидна поља испуњена праволинијским урезима.

Аналогије: Иванић, Б. 1995. *Накит из Збирке Народног музеја у Београду од 15. до 19. века – Кашалої збирке Уметности под турском влашћу*, кат. бр. 16 и 17; Милошевић, Д. 1990. *Накит од XII до XV века из збирке Народног музеја*, кат. бр. 62, 118, 121; Гајић, М. 2018. *Класично и симболично*

- прстење и минђуше од антике до средњега века, кат. 53–57; Радојковић, Б. 1969. *Накић код Срба од XII до XVIII века*, 177, сл. 92–93. Т. 1, 104–107; Јовић, С. 2004. Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Лесковцу, *Лесковачки зборник XLIV*, 48, кат. 12.

3. Прстен

14–15. век; бронза, ливење, урезивање; пречник карице 2,0 cm; пречник главе 1,2 cm; тежина 8,92 g; инв. бр. 641/Св.; Село Плужина код Сврљига – предмет је пронађен приликом копања винограда у селу на имању Станковић Чедомира. Откупљено од Станковић Миодрaга из Ниша.

Необјављено

Бронзани прстен са кариком која је при дну и на раменима наглашена дугметастих испупчењима са подигнутом кружном главом орнаментисаном урезивањем. Урези су изведени полукружним потезима формирајући тако неправилно геометријско тело.

Аналогије: Ђуровић, И. 2012. *Средњовековни накић из збирке Народног музеја Крајевца*, 95, кат. 74; Крстић, С. 1997. Средњовековни накит из збирке Завичајног музеја у Јагодини, *Гласник САД* 13, 342, кат. 45, Т. IV/5; Јањић, Г. 2016. *Археологија Музеја Крајине - Каћало средњи век*, 121, кат. 23; Котарац, М. 2007. Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Чачку, *Зборник радова Народног музеја XXXVII*, 59, кат. 10.

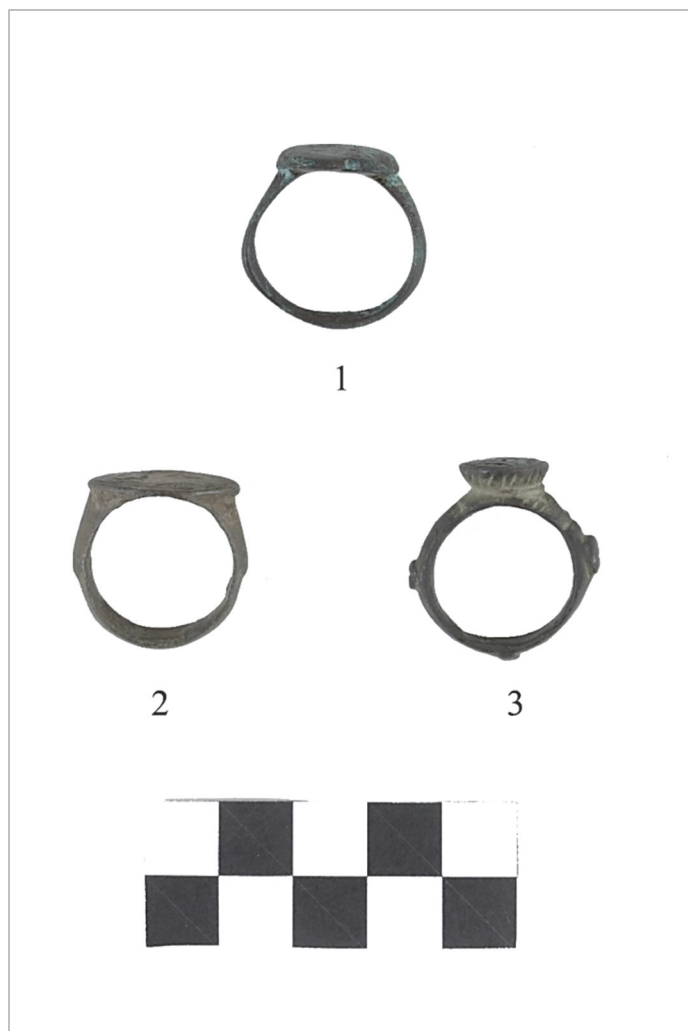
Литература

- Ђајаловић-Ђрташевић, М.** 1960. Srednjovekovna nekropola u Mirijevu, Beograd: Muzej grada Beograda.
- Ђајаловић Хаџи-Пешић, М.** 1984. *Накић VIII–XVIII века у Музеју града Београда*, Београд: Музеј града Београда.
- Ђикић, В.** 2010. Vizantijski nakit u Srbiji – *modeli i nasleđe*, Beograd: Arheološki institut.
- Ђиорац, С.** 1999. Прстење од XVI до XIX века из збирке музеја „Рас“, *Новопазарски Зборник књ.* 23: 155–162.
- Ђајић, М.** 2018. *Класично и симболично - прстење и минђуше од антике до средњега века*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Голубовић, П.** 1992. Област. 21–39 у: *Културна историја Сврљига*, књ. II: *језик, култура и цивилизација* (ур. С. Петровић). Ниш и Сврљиг: Просвета и Народни универзитет.

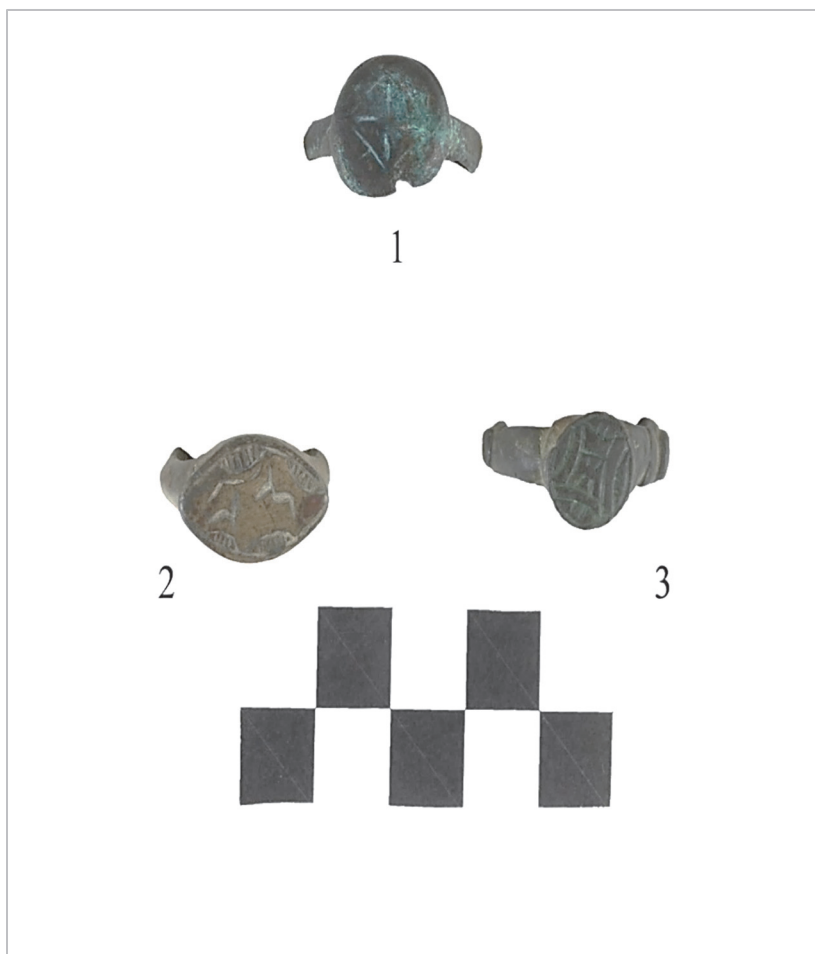
- Дармановић, М. и Кулаши, С. 1998. *Накиџ и златовез Косова и Метохије*, каталог изложбе, Приштина: Народни музеј.
- Ђуровић, И. 2012. *Средњовековни накиџ из збирки Народног музеја Крагујевац*, Крагујевац: Народни музеј.
- Живић, М. 1997. Прстење из средњовековне збирке Народног музеја у Зајечару, *Археологија Источне Србије*, научни скуп, (ур. М. Лазић), Београд: Центар за археолошка истраживања.
- Зечевић, Е. 2006. *Накиџ Новог брда из Археолошке збирке Понојне средњег века*, Београд: Народни музеј.
- Иванић, Б. 1995. *Накиџ из збирке Народног музеја у Београду од 15. до 19. века – Кашало збирке Уметности под ширском влашћу*, Београд: Народни музеј.
- Јањић, Г. 2016. *Археологија Музеја Крајине – Каталог средњег века*, Неготин: Музеј Крајине.
- Јовић, С. 2004. Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Лесковцу, *Лесковачки зборник XLIV*: 47–63.
- Костић, М. 1970. Град Сврљиг. *Гласник српског географског друштва* L, бр. 2, 104–110.
- Котарац, М. 2007. Средњовековно прстење из збирке Народног музеја у Чачку, *Зборник радова Народног музеја XXXVII*: 49–67.
- Крстић, С. 1997. Средњовековни накит из збирке Завичајног музеја у Јагодини, *Гласник САД* 13: 329–348.
- Манева, Е. 1992. *Средновековен накит од Македонија*, Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата Скопје.
- Маринковић, С. 1993. *Накиџ из збирке Народног музеја Зрењанин*, каталог изложбе, Зрењанин: Народни музеј.
- Марјановић-Вујовић, Г. 1984. *Трњане – српска некропола (крај XI – почетак XIII века)*, Београд: Народни музеј.
- Миљковић, С. 2013. *Антички и средњовековни новац из Музејске збирке у Сврљику*, Сврљиг: Центар за туризам, културу и спорт.
- Милутиновић, С. 2008. *Збирка прстења у Шабачком музеју*, *Museum* 9: 77–108.
- Миленковић, М. 1995–1996. Прстење браничевске области из Народног музеја у Пожаревцу, *Viminacium* 10: 125–146.
- Миловановић, Д. 1985–1986. *Уметничка обрада нељемених метала на југу Србије од 1690. године*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Милошевић, Д. 1990. *Накиџ од XII до XV века из збирке Народног музеја*, Београд: Народни музеј.
- Новаковић, С. 1892. *Хаџи-Калфа или Ђаџић-Челебија, ширски географ XVII века о Балканском полуострву*. Споменик XVIII. Београд: СКА.
- Петровић, Ј. 2001. *Природа Сврљишке котлине*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Институт за географију.
- Оршић-Славетић, А. 1935–1936. *Белешке са путовања, Шаринар, према срија (книга десета и једанаеста)*: 170–174.

- Petrović, P.** 1979. *Inscriptions de la Mésie Supérieure IV: Naissus – Remesiana – Horreum Margi*. Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques de la faculté de Philosophie de l'Université de Beograd.
- Петровић, С.** 2006. *Усѣон Сврљиѣа*. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Петровић, В., Филиповић, В., Милојевић, С.** 2012, Сврљишка котлина у праисторији, антици и средњем веку, Београд: Балканолошки институт, Културни центар Сврљиг.
- Радојковић, Б.** 1969. *Накиѣи код Срба од XII до XVIII века*, Београд: Музеј примењене уметности.
- Стојановић, Љ.** 1923. *Стари срѣиски записи и наѣписи*, књига IV. Београд: СКА.
- Филиповић, В.** 2008. Праисторијска налазишта у околини Сврљига, *Еѣинокулѣуролошки зборник* 16–17, 9–42.
- Узелац, В.** 2023. *Круѣ живоѣа и смрѣи*, каталог изложбе, Сомбор: Градски музеј.
- Цвијић, Ј.** 1891. Преконошка пеѣина. *Геолошки анали Балканскоѣа ѣолуострва*, књ. III, 272–299.
- Цуњак, М.** 1989-1990. Средњовековно прстење из Ландола, *Viminacium* 4-5: 177–191.

ИЛУСТРАТИВНИ ПРИЛОЗИ

Т. I, поглед са стране,
сл. 1 – прстен из села Нишевац,
сл. 2 - прстен из села Варош, сл. 3 - прстен из села Плужина
(фото: Ж. Цајић)

Т. II, поглед одозго,
сл. 1 - прстен из села Нишевац,
сл. 2 - прстен из села Варош, сл. 3 - прстен из села Плужина
(фото: Ж. Цајић)

Резиме

Овај рад се бави обрадом и анализом три прстена који су похрањени у средњовековној збирци Народног музеја Ниш, а потичу са територије Сврљишке котлине. Због тога што сви налази потичу из археолошки непознатих контекста, али и чињенице да су сви предмети дуготрајно употребљавани, у неким случајевима и по неколико стотина година, јавила се објективна потешкоћа у њиховом прецизнијем хронолошком детерминисању. Коришћењем домаће и стране литературе, направљен је покушај да се превазиђе ова проблематика, односно, упоређивањем наших и примерака који су публиковани, а потичу из затворених археолошких целина, добијени су одређени хронолошки оквири који указују на то да су ови предмети коришћени током позног средњег века. Публиковани материјал представља део фонда средњовековне збирке Народног музеја Ниш и с обзиром да се ради о необјављеном материјалу, свакако завређује пажњу уже стручне, али и шире јавности.

Миливоје Трнавац

СРПСКО РОДОСЛОВЉЕ

ГЕНЕАЛОШКИХ ЗНАЊА НА ПРЕТКЕ – У историјском и културолошком смислу родословље је, у српском народу, традицијска категорија којом се, с генерације на генерацију, преносе знања о пореклу и развоју неког рода (фамилије). Као књиге, или као записи, родослови (родословне таблице) могу бити сачињени у две линије: једна је *усходна* (од потомака рођених од истог оца и исте мајке ка што даљим предачким коленима), а једна *нисходна* (од двоје заједничких предака ка покољењима потомака).

Први српски родослов потиче из 10. века хришћанске ере, а записао га је, у једном од својих дела, византијски цар *Константин Порфирогенић VII*, за оно доба научник и писац. Касније, у средњем веку, родослови су писани и као засебна књижевна врста. Нарочито су били важни за племићке (властелинске) фамилије. Међутим, у *Дечанским хрисовуљама* (свечане владарске повеље са златним печатом), осим за властелинске породице, постоје и родослови обичних људи.

Са доласком Турака нестало је нашег племства па је и наша култура, од тада па још за дуго, била углавном усмена. Живећи у племенским и братственичким организацијама (нарочито у Црној Гори и Херцеговини), наши преци чували су генеалогска знања (знања о сродству и родбинским везама међу припадницима разних генерација) на своје претке и преко петнаестог колена. До пред крај 20. века веровало се да нама извора на основу којих би се могло поуздано тврдити да су имали термине за степене сродства даље од чукундеде и чукундабе, што је четврто колено у усходној линији, и беле пчеле за пето колено у нисходном низу.

И у свим словенским језицима постоје слични појмови, као и у српском, за називе предака до прадеда и прабаба, док се називи даљих сродника по степенима сродства умножавају префиксом *пра*. Тако ће изрази *прапрадеда* и *прапрабаба* и српско *чукундеда* и *чукундаба* бити синоними (значе исто: мушке и женске претке из четвртог сродничког колена).

II РОДБИНСКИ НАЗИВИ ЗА ПРЕТКЕ И ПОТОМКЕ –

Има назнака да је српски живаљ у Аустроугарској царевини из 18. и 19. века (у културолошком погледу свакако уздигнутије у односу на Србе у Отоманској империји) не само чувало сећање на своје претке закључно са онима из деветог колена, већ и да је имало називе којима су их именovali. О томе, у Одељењу рукописа Матице српске у Новом Саду постоји један документ из 18. века. Реч је о Матичној књизи из Ирига за 1792. годину. На њега је први указао ондашњи кустос Музеја града Новог Сада Живко Марковић у дневном листу *Полишика* (број 24.802 од 22. октобра 1982. године).

Полишика је 8. октобра исте године почела да, у наставцима, објављује успомене академика Радивоја Кашанина, које је за штампу приредио новинар Жика Живуловић Серафим. У броју 24.791 од 11. октобра наведене су неколике псовке из Барање у време Кашаниновог детињства. Међу њима била је и псовка „Аскурђела ти твога”. Четири дана касније (*Полишика*, број 24.795 од 15. октобра) у непотписаном прилогу – уз навод да се поменута псовка, у нешто измењеним облицима, среће у делима Јакова Игњатовића и Вељка Петровића – дато је објашњење да је реч о опонашању мађарске псовке *Azt a kurva angyalat*, што у преводу значи *Курвинској ши анђела*.

Реагујући на овако објашњење као нетачно, а позвавши се на наведени документ, Марковић је рекао да је *аскунђел* назив за претка из шестог колена и да псовка *Аскунђела ши твоја* по смислу одговара псовци *Оца ши твоја*. У свом тексту Марковић је и даље писао да су двоје младих са истим презименом хтели да се венчају, али да је свештеник одбио да то учини док не докажу да нису у крвном сродству до деветог колена. У документу на који се Марковић позвао наведена су имена предака невесте и женика по усходном низу и њихови родбински називи. После *чукундеде* су *наврндега*, *аскунђел*, *кунђел*, *курлебало* и *сукурдов*. Завршавајући текст, Марковић је додао да и тада (дакле када је писао) у Срему понеки старији човек опсује мушкој деци *Аскурђела ши твоја*, а ако хоће да наружи женско дете, каже му *Сукурдачо једна*, при чему мисли на деветог претка по женској линији.

Годину-две касније, у свом родном селу Гојна Гора (маљенско село у области Ужичка Црна Гора) чуо сам да мушарац, онда средовечан, псује *васкунђела*, што је несумњиво измењени облик назива *аскунђел*. Пропустио сам тада, а и ка-

сније, да се од свога презимењака (а преци наши су из старовлашке Трнавe од Новог Пазара) обавестим о значењу речи *васкунђел* и смислу псовке у којој је та реч употребљена.

Готово у исто време кад и у Гојној Гори реч *васкунђел* у псовци чух и у Приличком Кисељаку код Ивањице (етнографски: област Стари Влах) од онда, такође средовечне, али непознате, сељанке. Дошла на извор да са чесме наточи минералне воде у две посуде. Вероватно је журила да се врати кући, па је, чекајући да дође на ред, цупкала у месту и у једном тренутку, за себе, кроз зубе процедила: *Е да ја васкунђел...* Обрадован што чујем реч *васкунђел*, упитао сам је шта та реч значи и од кога ју је чула. Због несмотрености и исхитрености остао сам без задовољавајућег одговора. Видно постиђена рекла је да је то ништа и да је то она рекла „онако – у журби и нестрпљењу”.

Ове две згоде, узгред забележене на терену, недвосмислено упућују на закључак да је реч *аскунђел* родбински назив за претка из неког даљег колена и да није карактеристична само за живаљ у Барањи, Бачкој и Срему већ и за Србе из других крајева. Са протеком времена, сасвим разумљиво, изворно значење те речи је заборављено, а усменом предајом је мењана па је поред облика *васкунђел* добила и подсмешљив и погрдан облик *аскурђел*.

За овакву тврдњу постоји и један уверљив доказ. Петнаестак година после згода у Гојној Гори и Приличком Кисељаку објавио сам, поводом управо обележених зимских Задушница, у локалном листу *Таковске новине* (Горњи Милановац, 6. март 1977. године) краћи прилог под насловом *Аскунђел – шести у родослову*. У њему сам – користећи се подацима које је обелоданио Живко Марковић у дневном листу *Полишика* од 22. октобра 1982. године – навео родбинске називе за директне претке закључно са деветим коленом у низу.

Подстакнут тим текстом, већ 3. априла исте године реговао је *Мирослав Марковић Лаф* (1919–2017), пасионирани сакупљач докумената о историјској и културној прошлости *Рудника* (некедашњи срез Качерски), иза кога су остале богате збирке сећања записаних од старијих људи; збирке пословица, изрека и анегдота; речник говора рудничког краја. Његова сазнања била су готово идентична. Он је као називе за шестог и седмог претка према *аскунђел* и *кунђел* забележио искварене и погрдне облике *аскурђел* и *курђел*. Назив за претка из осмог колена је *сукурдега*, док се сви даљи мушко преци, без обзира

на степен сродства, називају погрдно *курѣбала*. Према његовим истраживањима *сукурѣба* је назив за претка из петог колена по женској линији, а *сукураче* за све даље женске претке. Кад је реч о потомцима, сва колена после *чукунунука* називају се *беле ѿчеле*.

С обзиром на то да су у Матичној књизи из Ирига за 1792. годину уписани називи за претке до деветог колена, више се ме може порицати да су постојали.

Као доказ за предње требало би истаћи још две битне чињенице. Прву – да је и Вук у свом *Рјечнику* из 1852. године забележио речи *аскурђел* и *курђеља* (а оне су искварени облици од *аскунђел* и *кунђел*), с тим да уз реч *курђеља* стоји објашњење да је сачувана у загонетки „старац *курђеља*, а баба *лекурда*, а у срједи дивно мушло дијете сједи”. (Решење задонетке је *ѿиѿа*. Реч *лекурда* је исто што и *левурда* и означава *сремуш*, а у истим облицима и значењу постоје и у руском и украјинском језику.) Друга битна чињеница је да се у речнику САНУ уз реч *аскурђел* налази објашњење да означава шесто колено предака и да ту реч помиње и Змај Јова Јовановић.

Дакле, постојање речи за називе предака до деветог колена није српска митоманија. Друго је, међутим, питање како су те речи настајале, како усменом предајом мењане и због чега су заборављане.

Жарко Вељковић, који је у наше време (2022. године) дао засад најбољи упоредни преглед назива за степене родбинских сродстава (*Поїлед на уобичајени ѿредак ѿредачких назива на српском језику* – Исходишта 8[1], [35–42] ISSN 2.457–5.585) – у речи *курђеља* препознао је и васпоставио назив за мушког претка из седмог колена. И уз уважавање образложења, мислим да је изворни облик тога назива могао бити *кунђел* и да га у том облику треба популаризовати.

Будући да је, у поменутој Матичној књизи иу Ирига, као осми мушки предак уписан *Курлобало* Андреј, и како сам на терену забележио термин *курлобало*, најпре као надимак а потом и као презиме – Вељковић га васпоставља као родбински назив за осмо мушко колено по усходном низу. Сматрам, ипак, да облик *курлобало* ни у прошлости није могао означавати облик родбинског сродства већ да је употребљаван за подругивање, а потом је постао надимак и на крају презиме. Усуђујем се с тога да за осмог мушког претка, уместо погрдног *куробало*, предложим као прикладан родбински назив *ѿра-кунђел* (дакле додавањем префикса *ѿра* испред речи *кунђел*,

што је уобичајено за грађење речи које су називи за ближа предачка сродства: *деда* – *ѝрадеда* и *баба* – *ѝрабаба*).

И реч *сукурдов* као назив за деветог мушког претка (што је, такође, погрдно и подсмешљиво) могла би да се преобликује у *сукунђел*, што би било фонетски (гласовно) прикладнија варијанта од *чукункунђел*.

Када је реч о пореклу и настанку речи *аскунђел*, *кунђел*, *ѝракунђел* и *сукунђел* као називе за мушке претке из шестог, седмог, осмог и деветог колена – лингвисти би их могли тумачити као турцизме, с обзиром на то да је реч *асаба*, -е означава претке по мушкој линији, док се узвик *ђел(a)* (односно *де*, *дела* у значењу *дођи*, *ходи*, *хајде*) као други део налази у речи *кунђел*. Турског је порекла и први део речи која означава претка или потомка у четвртом степену: *чукун* води порекло од *kökün*, што значи *корен*, *основа*.

Мењање изворних облика речи којима су називани преци из даљих колена, заборављање њихових назива, њихово мешање у говору или усменој предаји, коначно и заборављање тих речи – узроковани су сеобама, борбом за голи живот, преласком са простонародног на урбани начин живљења, те занемаривањем традиције.

Данас пак кад је извесно да су ти називи постојали и кад су они који су били заборављени – васпостављени, дошло се до назива за сродника из четрнаест колена, од којих их је девет за усходни низ (преци): *оџац*, *деда*, *ѝрадеда*, *чукундеда*, *наврндеда*, *аскунђел*, *кунђел*, *ѝракунђел* (уместо *курлобало*) и *сукунђел* (уместо *чукунсукунђел* или *сукурдов*), док их је пет за нисходни низ: *син/кћерка*, *унук/унука*, *ѝраунук/ѝраунука*, *чукунунук/чукунунука* и *беле ѝчеле*.

Као припадницима српског националног корпуса, ово постигнуће требало би да нам буде подстицај за оживљавање онога што је откривено и извучено испод патине заборава те да је потребно да га чувамо као драгуљ у мозаику историјске и културолошке баштине, а нашим лингвистима, етнолозима и генеалозима да послужи као изазов за нове искоракe и домете у овој области.

III ПОПУЛАРИЗАЦИЈА СКАРЕДНИХ НАЗИВА ЗА ПРЕТКЕ – Уместо оваквог приступа, од деведесетих година 20. века, код нас је некритички и без икаквог научног основа, заживела популаризација родословних назива за претке, најпре до једанаестог, а после чак и до шеснаестог колена. По-

чело је 1988. године када се појавио роман Милорада Павића *Предео сликан чајем*. У њему су после *чукундеге* и *чукунбабе* као даљи преци наведени: *наврдега* и *наврбаба*, *курђел* и *курђела*, *аскурђел* и *аскурђела*, *курлебало* и *курлебала*, *сукурдов* и *сукурдова*, *курђуј* и *курђуја* те *сурдейач* и *сурдейача*.

Иако без научне поузданости (лингвисти и етнографи нису их могли потврдити), ти термини су се „примили” па су и објављени у читанци за природу и друштво за други и трећи разред основне школе у Републици Србији (*Нераскидиве везе*, КБ број 12311, Београд, 2004).

Али, није то било све. Конструисање нечега што нема потврде у изворима и литератури, послужило је боемији (књижевници и други уметници) за кафанске шале. Препричавајући термине за претке из Павићевог романа, измислили су називе за још пет предачких колена: *џарђујан* и *џарђујана*, *ожмикур* и *ожмикура*, *курајбер* и *курајбера*, *сајкашав* и *сајкашава*, те *бели орао* и *бела џчела*. Чинили су то – како ће Брана Црнчевић, један од аутора тих термина, изјавити у интервјуу *Полиџици* 1995. године и касније за РТС – „да би се подсмевали новопеченим националистима и верницима, који немају појма о српској историји, а још мање о српском језику”.

Ти измишљени називи за даље претке звучали су архаично и лако се могло поверовати у њихову аутентичност. Иако већина тих термина нема везе са генеалогијом, жута штампа их је прихватила као истините. У први план истицано је да тих термина нема у другим словенским језицима и да су непреводиви. И управо то непромишљено поигравање нашом традицијом послужило је онима који нам нису пријатељи да се подсмевају некаквој српској митоманији.

С тим у вези до дана данашњег на *Гујлу* – који није свезнајући, а понекад ни добронамеран – постављене су четири (само различито дизајниране) објаве тзв. *Српској родослова* са овим у кафанама домишљеним називима за претке до шеснаестог колена. Многи ће, кад прочитају те објаве, не тражећи доказе за научну (лингвистичку, етнографску и генеалогску) утемељеност ових термина за називе даљих предака – поверовати да су истинити.

А шта је заправо истина?

Од дванаест наводних термина за називе предака од петог до шеснаестог колена само три су у *Рјечнику* Вука Стефановића Караџића: *курдеља*, *аскурђел* и *курајбер*. Прве две од ових речи заиста имају везе са родословним именима, али су

гласовно искварене. Као реетимологизоване оне гласе: *кунђел* и *аскунђел*. Иначе, логично је да категорији родбинских имена припада још само реч *наврндега*, односно *наврхдега*, као назив за претка из петог колена. Реч *курајбер* као трећа од забележених у Вуковом Рјечнику, коју су боџи „позајмили” за назив свог и „нашег” претка из четрнаестог колена, немачког је порекла и не припада категорији сродства, а означава празноглавца, онога чија су знања скромна, а претвара се да је велики зналац и као такав веома важан.

Упућени тврде да неке речи „смишљених” за претке из даљих колена (*џарђуџан*, *ожмикур*, *сајкашав*) имају ромску основу. А не треба бити баш ни језички образован да би се схватило да су сви називи са кур као префиксом (*курђуџ*, *курлобало*, *курајбер*), инфиксом (*сукурдов*) и суфиксом (*ожмикур*), ако су и употребљавани, могли бити само у функцији ругалица те да као такви не припадају категорији родбинских имена.

Без обзира на то што је реч *кур* заједничка у неким словенским језицима и што у свим означава *џетла*, овде је јасна опсцена (бестидна, скаредна, простачка) асоцијација на мушки полни орган. Измишљање таквих „родбинских” назива не пристоји ни обичном свету, а камоли тој умишљеној интелектуалној елити званој боџи.

Непрозирна су значења речи *сурђеџач*, *џарђуџан* и *сајкашав*. Боже мој! Зашто не би могла бити загонетна.

Бели орао и *бела џчела* (можда би складније било *бела орлица* – М. Т.), по „знању” ових шаљивлина, преци су им из шеснаестог колена. Сваки низ, некад и негде, мора да се заврши. Куда даље? Заморили се „кумови” накрећући и испијајући литрењаке у *Чарди на крај свеџа* поред старог корита Дунава, у близини манастира Ковиља. У истој чарди „лупповали” су наводно и њихови преци, чије су „сродничке називе” намоловали по њеним зидовима па су били видљиви посетиоцима, а и пролазницима и са веће удаљености.

IV КОЛИЛИКО ГЕНЕТСКИХ ЗАПИСА ПРЕДАКА НОСИМО У СЕБИ – Једна наша пословица (мудрост стицана дугогодишњим искуством и усмено преношена са генерације на генерацију) каже: „Само се човек и во бацају до шеснаестог колена.” То би требало да значи да се у физичком изгледу и у психи свакога од нас може активирати онај сасвим мали ге-

нетски запис некога од мноштва наших предака из шеснаестог родословног колена.

Генетика (наука о наслеђивању и променљивости организама) међутим каже да сви људи деле 99% истих *гена* (они су носиоци наследних особина), али да њихово наслеђивање има карактер насумичности. Са тога становишта *крвно сродство* је важно за мали број гена који *варира* (несталан је) између различитих особа. Тако нпр. пунородна браћа и сестре (деца истог оца и мајке) у крвном сродству су 50% зато што су одвојени једни од других са две генерације (родитељи – деца) па деле гене двоје најближих заједничких предака по формули $\left(\frac{1}{2}\right)^2 + \left(\frac{1}{2}\right)^2$.

С обзиром на то да се крвно сродство за сваку генерацију *репродуктивног раздвајања* (ново рађање) по усходној линији (од најближих ка даљим прецима) смањује за половину, математички можемо утврдити колико генетских записа носимо у себи из појединих сродничких колена. При томе треба имати на уму да су однос броја предака и проценат генетских записа у међусобно обрнутој сразмери: преци се са сваким даљим коленом двоструко увећавају, док се проценат наслеђених гена двоструко умањује.

Из предње математичко-генеалогске законитости, произилази: из другог колена од четворо предака (двојица дедова и две бабе) делимо 25% генетских записа, из трећег колена (четворица прадедова и четири прабабе) – 12,5%, из четвртог (осам чукундедова и осам чукундаба) – 6,25%, из петог (32 претка) – 3,125%, из шестог (шездесет четворо предака) – 1,5625% генетских записа. Од предака из седмог колена (њих је укупно 128) могли бисмо поделити мање од једног целог процентног дела генетских записа (само 0,78125%).

Спустивши се до шеснаестог колена, израчунаћемо да бисмо од 65.536 предака из тога родословног прстена могли поделити тек 0,001526 делова од једнопроцентног генетског записа. Ако је теоријски могуће да неко наследи тако мали део генетског записа, који би уз то био и доминантан у односу на гене млађих предака – онда не треба доводити у сумњу веродостојност из наведене пословице.

V ВРСТЕ СРОДСТАВА И СМЕТЊЕ ЗА СКЛАПАЊЕ БРАКА – У нашем народу постоје и веома се поштују ова сродства: *крвно* или *природно*, *браћанско* или *цивилно* (настаје усва-

јањем), *шазбинско* и *пријатељско* (настаје закључивањем брака) и *кумовско* или *духовно* (постоји између кума и кумчета и њихових сродника у правим нисходним линијама; по обичајном праву за раскид кумства мора се од кума тражити и добити опрост)

Крвном сродству одувек се посвећивана највећа пажња. Стога су у нас права и обавезе између крвних сродника уређена не само државним већ и црквеним (канонским) правом, а у народу се поштује и обичајно право.

За разлику од других врста, крвно сродство настаје природним путем (рађањем) и грана се у две линије – праву (директна или лозна) и побочну.

Праву линију крвног сродства чине сродници који потичу један од другог – од потомака ка прецима (*усходно*: син → отац → деда → прадеда → чукундеда ...) или од предака ка потомцима (*нисходно*: отац → син → унук → праунук → чукунунук...).

Побочна линија крвног сродства, у односу на праву или лозну, вишеструко се грана. Њу чине пунородни и полуродни сродници. (Први потичу од заједничког родитељског пара, а другима је заједнички само један родитељ). То су најпре браћа и сестре и даље нисходно (њихови синови и кћерке → унуци и унуке → прауници и праунуке ...), али још и стричеви и тетке са очеве и ујаци и тетке са мајчине стране, као и колена њихових потомака.

Мера крвног сродства одређује се на два начина – грађанским израчунавањем (утврђују се степени) и природним израчунавањем (према коленима рођења).

Грађанско израчунавање крвног сродства заснива се на римском праву проистеклом из правила: „Колико има рођења, толико има степена.” У правој, лозној, линији степени сродства одговарају коленима по природном израчунавању. У побочној линији, међутим, не постоји први степен сродства. За израчунавање удаљености крвних сродника у обзир се узима број рођења са обе стране, али се при томе изузима заједнички предак. Оваквим израчунавањем брат и сестра су други степен сродства (реч је о два рођења). Ујак у нећак (сестрић) су трећи степен (од заједничког претка деле их три рођења: ујаково, мајке која је ујакова сестра и мајчиног сина, тј. нећака). Први рођаци су четврти степен сродства (од заједничког претка деле их четири рођења: њихових родитеља и рођење њих двоје) итд.

Природно израчунавање сродства у правој линији истоветно је као и у грађанском израчунавању: колена се подударају са степенима. Кад је реч о побочној линији, за разлику од грађанског израчунавања, одстојање између крвних сродника израчунава се само са једне стране, и то оне са које је одстојање веће од заједничког претка. Таквим израчунавањем брат и сестра су прво колено, први рођаци су друго колено, а и ујак и нећак су такође друго колено. Природно израчунавање мере крвног сродства уређено је канонски, мада Српска православна црква и крвно и сва друга сродства израчунава по степенима.

Као и у прошлости, када је родословље преношено усменим путем, и у наше доба (а и у свако будуће) важно је да се знају степени крвног сродства како би се избегли *инцестуозни* (родоскврни) бракови.

Искуствено и научно је потврђено да се на потомцима из рођачки блиских бракова могу испољити негативне последице као што је болест *хемофилија* (наследна склоност великим крварењима услед слабе способности крви да се згруша), физички недостаци и ментални (умни, мисаони) поремећаји. Да се тако нешто не би догађало, у нашој земљи законом се забрањује брак рођацима из праве (директне) линије крвног сродства, док побочни линијски рођаци правно могу ступати у брак почев од петог степена сродства.

Степени сродства канонски се израчунавају бројањем рођења у ланцу који повезује рођаке из праве и побочних линија са заједничким претком. Тако су брат и сестра други степен крвног сродства. Брат и сестра од рођених стрицева (али и од тетке и ујака) четврти су степен и уобичајено је да се зову први рођаци, а њихов заједнички предак је деда.

Сходно *Брачним правилима* СПЦ, крвно сродство закључно са четвртим степеном неуклоњива је сметња за склапање брака. Крвна сродства из петог, шестог и седмог степена подведена су под уклоњиве сметње (уз одобрење епископа) за склапање брака. Ако потомцима прадеда није заједнички, а они су шести степен крвног сродства (уобичајено је да се зову други рођаци), сматра се да нису у неком превише блиском сродству. Када је рођацима из праве и побочних линија заједнички чукундеда (у обичајном праву трећи рођаци), они су осми степен сродства, али то са становишта Брачних правила не представља сметњу за ступање у брак јер се сматра као да уопште нису у сродству.

VI ПОРОДИЧНИ РОДОСЛОВИ КАО КАРИКА У ЛАНЦУ СМИСЛА – *Етнологи* (научници који се баве обичајима, културом, предањима, карактерним и моралним одликама појединих народа) знају да је чување родословних знања као израз култа (велике љубави и поштовања) предака код Срба у прошлости било подстакнуто историјским околностима. Тако су у доба турске владавине великашке породице, махом избегле у суседне хришћанске земље, неговале (каткад и „шминкале“) своје родословне таблице са циљем да очувају свој повлашћени статус, док је поданички слој становништва, а нарочито онај који је живео у племенским и братственичким организацијама, родословна знања о прецима и преко петнаест генерација преносио усменим путем са колена на колено. То је била насушна потреба која је обичном свету омогућавала да организује свакодневни живот. Три су најважнија циља таквог преношења родословних знања: (1) избегавање рођачки блиских (инцестуозних) бракова, (2) уређивање имовинских односа у радној заједници и (3) крвна освета (прецизан избор могућих „мета“).

До данас су у великој мери употпуњени родослови најпознатијих српских династија и угледних властелинских породица (Немањића, Мрњавчевића, Лазаревића, Бранковића, Јакшића, Карађорђевића и Обреновића).

У новије време многи су заинтересовани за сачињавање сопствених родословних таблица и чине то аматерски. Етнолог *Мирослав Никшиновић* (истраживач-сарадник Етнографског музеја САНУ; у стручним круговима најпосвећенији и најозбиљнији истраживач српских историјских миграција, порекла становништва и родословља; аутор књига *Српска презимена* и *Породични корени*) сматра да те покушаје ваља разумети као најдубљу људску потребу да се „настављањем на родни низ, уграде као карика у ланцу смисла.

До кога колена ћемо стићи ако се упустимо у потрагу за својим прецима? Сви знамо имена оца и мајке, када су и где рођени, како су одрастали, чиме се баве или чиме су се бавили. Приближно исто требало би да знамо и о двојиви дедова и двојима бабама. Ретки су они који нешто знају о прецима из трећег колена, а то су четворица прадедова и четири прабабе. Знамо ли њихова имена и презимена, када су и где рођени, чиме су се бавили, где су сахрањени? У четвртом колену имали смо шеснаест предака (осам чукундедова и осам чукунбаба). Мало је вероватно да било ко од нас зна имена и

презимена свакога од њих и где су сахрањени, а камоли било шта друго. Имајмо на уму да је од њиховог до нашег рођења протекло тек сто до сто двадесет година!

Данашњи двадесетпетогодишњаци (рођени око 2000. године) по правилу могли би, на основу казивања старијих те доступних писаних извора, реконструисати родословне таблице до седам генерација по директној усходној линији крвног сродства (унук: отац → деда → прадеда → чукундеда → наврндеда → аскунђел кунђел), а то је период од 175 до 200 година, односно до предака рођених око 1790. до 1825. године.

У изради родословних таблица треба кренути од казивања старијих крвних сродника и сакупљања породичних докумената (уговори, споразуми, пресуде, поравнања, квинтепризнанице, читуле⁸⁵ – у њих су уписивана имена преминулих). Следе истраживања архивске грађе. За почетак обавезно прегледати пописне књиге становништва и имовине. (*Државни попис у Србији 1863. године*). За спуштање у даљу прошлост ваља погледати турске дефтере из 1818. године и наредних пописа. Драгоцене би биле и црквене књиге рођених, крштених, венчаних и умрлих. (За нека подручја доступне су и у дигиталној форми.) Кад год је могуће, треба записати и податке од значаја за сваког претка (презимена нису била устаљена, године рођења, по чему су били познати, одакле су досељени...)

Од значаја су и родословне таблице и по усходним и по ниисходним побочним крвнородничким линијама, јер, у складу са обичајним правом, омогућавају избегавање инцестуозних бракова. Број тих линија за свакога од нас по усходном низу зависи од броја браће и сестара које су имали наши директни преци и са мушке и са женске стране из редова отац/мајка, деда/баба, прадеда/прабаба, чукундеда/чукунбаба. За нас они су: *стричеви и шешке, деда-стричеви, баба-шешке, прастричеви*, пратетке, чукунстричеви, чукунбабе – са очеве стране; *ујаци и шешке, деда-ујаци, баба-шешке, праујаци, прашешке, чукунујаци, чукуншешке* – са мајчине стране.

У нисходном низу број наших побочних крвнородничких линија зависи од броја потомака наше браће и сестара и броја њихових потомака као стричева и тетке са очеве и уја-

⁸⁵ Мала породична књига у којој се налази попис, списак умрлих особа.

ка и тетке са мајчине стране. Ти потомци су *први рођаци* са нама и нашом рођеном браћом и сестрама. Потомци првих рођака су *групи рођаци*, а њихова деца међусобно *шрећи рођаци*, што значи да су им најближи заједнички преци *чукундега* и *чукунбаба* и да им по обичају није допуштено „да се узимају“ (да ступају у брак). Сва следећа колена потомака су *беле пчеле*. Ако су из првог (из директног, лозног) низа, брак им није дозвољен. Беле пчеле из различитих побочних линија сродства могу ступати у брак по државном и црквеном праву, док се по обичајном праву међусобно рођакају и врло су опрезни када је реч о ступању у брак, уколико знају да су им преци били у неком низу или побочној од мноштва крвно-сродничких линија.

Да ли се упуштати у трагачку пасију за својим коренима? Ако су наши преци усмено преносили сазнања о својим прецима и до петнаестог колена и тако градили традицију као историјско и културолошко добро, зашто и ми то не бисмо неговали изразом родословних таблица, које бисмо потомцима оставили у трајно наслеђе?

* Краћа верзија овог текста објављена је у локалном листу *Таковске новине* (Горњи Милановац) у два наставка – целине I, II и III под насловом *Ко су аскунђел и беле пчеле* у новогодишњем, (2556) броју, а целине IV, V и VI под насловом *Наслеђе за ђамџивек* уочи зимских Задушница у броју 2565 од 7. марта 2024. године

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса и број телефона
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити front cover књиге

Посебне захтеве (latinica, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

ПРЕТПЛАТА

Годишња претплата за часопис је 2000, а за иностранство 4000 динара.

Име и презиме: _____

Адреса: _____

Телефон: _____

Претплата се може извршити у свакој пошти или банци на текући рачун: 840-563668-28

Прималац: Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, са знаком „за Бдење“. Овом уплатом (након доспећа признанице о уплати и наруџбенице на нашу адресу) обезбеђује се добијање часописа на адресу коју наведете.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com